

αντίλαδος

ΤΗΣ ΒΡΙΣΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ

24

ΙΟΥΝΙΟΣ 1997

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΒΡΙΣΑΓΩΤΩΝ ΑΘΗΝΑΣ

«ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ»

Νικηταρά 8-10 1ος όροφος
106 78 - Αθήνα

αντίλαλος

ΤΗΣ ΒΡΙΣΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.	Σελ.
3	Ιωάννης Χατζηδημητρίου
4	ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
5	ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
	Η Συνέλευση των Σινάλογουν Ο χορός των Σινάλογουν μας
6	Βιβλιοθήκη στο χωριό μας Σχετικά με το περιοδικό
7	ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ
	Τ' αλεπού η βρύση Στον Παλιόπινγκ στο «Ξέτο» Ακόμα ένα τροχαίο
8	ΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΑΣ
	Είμαστε δύοι Βρισαγώτες Η Λέσβος από τα μάτια ενός παιδιού
7	ΟΙ ΧΩΡΙΑΝΟΙ ΓΡΑΦΟΥΝ (Λογοτεχνία - Ιστορία - Λαογραφία)
10	Κούνιες τη Λαμπτή
11	Τα λαγητάνια των πολέμου
12	Στρατής, «γ' αόρματος οι έμποροιν»
15	Το ημερολόγιο ενός μοναχού
18	Σκηνές από ένα γάμο
19	Η παραλία στη Δυτική πλευρά του χωριού μας
20	Η εξέγερση της Λέσβου στον Θουκυδίδη
23	Η αγροτική περιοχή του χωριού μας στην περίοδο της Τοιχοκρατίας
29	Μαρτυρίες ξένων περιηγητών για το χωριό μας
30	Τα βασιλικά χωριά της Λέσβου
34	ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ
35	Με τις πρωτινές οικοδέσποινες
38	Ένα προικοσύμφωνο του 1906
40	Η μαμή του χωριού μας
41	Ω, ξεντιά
42	Μάνα
43	Λαογραφικά του χωριού μας
44	Πάσχα στη Βρίσα των 20οι αιώνα
46	Δρήμες και μερομήνια
46	Πανάργαιες λέξεις στη Βρισαγότικη ντοπιολαλιά
48	Μια βραδιά με παλιά τραγούδια
49	Λαογραφικά του χωριού μας από τη συλλογή του Β. Ψαριανού
50	Σαν ανέκδοτα
52	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ
52	Στρατής Αναστασέλης, Ο μεγάλος και ανεπανάληπτος
53	Αντώνης Πρωτοπάτος, Εκατό χρόνια από τη γέννησή του
55	ΒΙΒΛΙΑ & ΛΙΣΚΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΣΒΟ
56	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Εξώφυλλο: ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, γραμματέας της κοινότητας Βρίσας
επί Τουρκοκρατίας, χρονογράφος της «Εξανάστασις των φαύλοβίων»
(τη φωτογραφία παραχώρηση η Αλίκη Σκιά)

ΤΕΥΧΟΣ 24
Ιούνιος 1997

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ - ΣΥΝΤΑΞΗΣ
Κ. Σκιά, Β. Ψαριανός, Κ. Κώστας

Υπεύθυνο σύμφωνα με το νόμο το Διοικητικό Συμβούλιο
Πρόεδρος: Σταύρος Παρασκευάς Αντιπρόεδρος: Ιωάν. Βογιατζής
Γραμματέας: Νικ. Γκουγκούλιας Ιδ. Γραμ.: Κων/νος Καλπακέλης
Ταμίας: Σαπφώ Νικέλλη Μέλη: Βαρβάρα Σκιά
Αγγ. Μαργαρίτης
Κων/νος Αθανασίου
Παν. Καλατζής

Φωτοστοιχειοθεσία - D.T.P. - Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:
ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΤΥΠΟΥ Α.Ε.
Αβέρωφ 26-28 – 142 32 Περισσός
Τηλ.: 21.84.000

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ και «η εξανάστασις των Φαυλοβίων» στη Βρίσα Λέσβου (1881-1885)

Στη φωτογραφία του εξωφύλλου εικονίζεται ο Ιωάννης Χατζήδημητρίου. Στην τοπική κοινωνία της Βρίσας, που τίποτα δεν άφηνε αψεγάδιαστο, του φώναζαν «Παπούτσα», αρκετά εύστοχα εξάλλου, αν κρίνουμε από το μέγεθος των παπουτσιών του, που φαίνονται στη φωτογραφία. Ήταν εγγράμματος και διετέλεσε γραμματεύς της κοινότητας Βρίσας επί Τουρκοκρατίας. Ήταν ο χρονογράφος της «Εξανάστασις των φαυλοβίων».

Σ' αυτήν περιγράφει με λεπτομέρειες, στις εκατό πενήντα σελίδες της «Φυλλάδας», όπως ονόμαζαν οι παλαιότεροι τα βιβλία, το χρονικό των δραματικών γεγονότων, που έλαβαν χώρα στη Βρίσα της Λέσβου, από το 1881-1885. Ήταν ουσιαστικά μια κοινωνική αναταραχή που κράτησε πέντε περίπου χρόνια και διαίρεσε τους κατοίκους σε δύο παρατάξεις που κατασπαρασσόταν με πείσμα.

Αιτία ήταν οι δυσβάσταχτοι φόροι που επέβαλε το καθεστώς της Τουρκοκρατίας και καταγγελίες για διαχειριστικές καταχρήσεις, από το 1862 έως 1879, των δημογερόντων, στα κτηματολογικά και φορολογικά κατάστιχα. Η μακρόχρονη κοινωνική αναταραχή ενέπλεξε τη Μητρόπολη Μυτιλήνης και τις οθωμανικές αρχές. Ασχολήθηκε επανειλημένα ο «Τύπος» της Σμύρνης και της Μυτιλήνης και ανταποκρίσεις είχαν ακόμη και οι εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης.

Να πως περιγράφει την κατάσταση στην εφημερίδα της Σμύρνης (1ης Μαρτίου 1882), Βρισαγώτης αλληλογράφος (ο δάσκαλος Ιωάννης Κόντος): «Εισέπραττον φόρους, περισσότερους των κανονικών, ή δυό φορές λογαριάζοντες, ή παρουσίαζαν φανταστικές δωροδοκίες των αρχών, υπερχρεώνοντας την κοινότητα. Οι χωρικοί αδυνατούσαν να πληρώσουν τους ετήσιους φόρους, με συνέπεια να βρίζονται, να φυλακίζονται, να χάνουν τους αγρούς των, να φτωχαίνουν και να αναγκάζονται σε αποδημία.

Σημείωση: Το κείμενο του χρονικού αντέγραψε, από το πρωτότυπο, ο ιστοριοδίφης εκπαιδευτικός Κώστας Τσέλεκας, που μαζί με τη βιβλιοθήκη του, χάρισε στην Κοινότητα Βρίσας. Ο συνώνυμος πολιτιστικός σύλλογος «Άγιος Κωνσταντίνος», που έχει έδρα εκεί, δημιούργησε ένα πολύ ωραίο λαογραφικό μουσείο, στο χώρο του οποίου βρίσκεται και η βιβλιοθήκη.
Δυστυχώς το μοναδικό αντίγραφο, εκλάπη. Γι' αυτό παρακαλούμε τους έχοντας το γνήσιο χειρόγραφο και αντίγραφο, να μας αποστείλουν τουλάχιστον μια φωτοτυπία.

Τουναντίον οι «άλλοι» διενεργούσαν εμπόριο από τον ίδρωτα των πτωχών, επλούτιζαν, αγόραζαν κτήματα και «ευφραίνοντο συμποσιάζοντες μετ' αχρείων».

Η απάντηση που έδωσαν οι δημογέροντες, που είχαν εκπέσει από το αξιώμά τους, δημοσιεύτηκε στην ίδια εφημερίδα της Σμύρνης (4 Μαρτίου 1882).

Υπογράφουν οι Γ. Λαμπρινίδης, Κωνσταντίνος Μανωλάκης, Κωνσταντίνος Αντωνίου, Ευστράτιος Χαλβατζής, Ιωάννης Χατζήδημητρίου, Γεώργιος Αγγελής, Ιωάννης Διαμαντής: «Μη θέλοντες να μιμηθούμε τη διαγωγή του ταπεινού αυτού συκοφάντου, δεν θα γράψουμε τώρα για την ουσία της υπόθεσης, αλλά θα περιοριστούμε να πούμε ότι δύο άτομα μας έκαναν αγωγή για κατάχρηση από το έτος 1861. Στο δε καταστατικό της εταιρείας, όρισαν ότι όσα χρήματα κατορθώσουν να αρπάξουν από μας, θα μοιραστούν μεταξύ της κοινότητας και των συκοφαντών αυτών».

Η κοινωνική αυτή αναταραχή ανέκυψε την πρόοδο του χωριού και ζημίωσε αυτό ηθικώς, πνευματικώς, και υλικώς.

Ο Ιωάννης Χατζήδημητρίου κατέγραψε το χρονικό αυτό ευελπιστώντας να αποβεί αφέλιμον, χρήσιμον και σωτήριον, όπως ο ίδιος γράφει στον πρόλογο, καταλήγοντας «ότι εκ των ερίσων και δικών ουδέν ουδέποτε προκύπτει αγαθόν και σωτήριον, τουναντίον μάλιστα συμφοραί ακαταλόγισται και αδικίαι ανεπανόρθωτοι».

Η φωτογραφία του, που δημοσιεύεται για πρώτη φορά, είναι προφανώς μετά τα δραματικά γεγονότα της εποχής εκείνης και εκτυπώθηκε στη Σμύρνη, στο φωτογραφείο του R. Chichlian, όπως ενδεικτικά είναι τυπωμένα τα στοιχεία αυτά, στην οπισθία όψη της φωτογραφίας.

Αθήνα Μάιος 1997
Κωνσταντίνος Α. Κώστας

Από τη Συντακτική Επιτροπή

Η πρόθεσή μας δεν είναι να μονοπωλήσουμε λίγοι χωριανοί τη συγγραφή των κειμένων που δημοσιεύονται στο περιοδικό μας. Η ικανοποίηση των μελών της Συντακτικής Επιτροπής θα ήταν πολύ μεγαλύτερη εάν το περιοδικό μας φιλοξενούσε τις συνεργασίες όλων των συγχωριανών μας, όπου βρίσκονται, ακόμα και στη μακρινή Αμερική και την Αυστραλία. Η φιλοδοξία μας είναι να κάνουμε το περιοδικό μας το ελεύθερο βήμα όπου θα εκφράζονται οι σκέψεις, οι καῦμοι, η νοσταλγία και οι προβληματισμοί των απλών ανθρώπων μαζί με την εμπειρία, τα σχέδια και τις προτάσεις που θα καταθέτουν όσοι έχουν ειδικότερες γνώσεις και εκείνοι που είχαν ή έχουν αναλάβει κάποιες ειδικότερες ευθύνες για θέματα που αφορούν το χωριό μας. Κι όσοι δεν ξέρουν πολλά γράμματα ας μη διαστάσουν να μας στείλουν μια ενδιαφέρουσα παλιά ιστορία, ένα τραγούδι, ένα ξεχασμένο έθιμο, ανέκδοτα από τη ζωή του χωριού, τη διαμαρτυρία ή την καταγγελία τους ακόμα· εάν δεν είναι ορθογραφημένο και καλλιγραφημένο το γράμμα τους δεν πειράζει· εκείνο που έχει σημασία είναι ότι μπορεί να δώσει ένα κομμάτι από την «ψυχή» του χωριού μας. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό και για μας που ζήσαμε και νοσταλγούμε αλλά κυρίως γι' αυτούς που έρχονται μετά από μας.

Σας προτείνουμε λοιπόν μερικά θέματα στα οποία περιμένουμε τη συνεργασία σας.

1. Παλιά κοντραμπάτα και κοντραμπατζήδες
(οι λαθρέμποροι και το φάντασμα του παπά)
  2. Ο ζωγράφος Ζαχ. Κανέλλης. Η ζωή και το έργο του.
  3. Από πού ήρθαν οι πρόγονοί μου; Πώς προήλθε το επώνυμό μου;
  4. Τύποι του χωριού μας που έφυγαν
(το θηρίο της Ζίβας, ο Γιωργάρας...)
  5. Ιστορίες από τη γερμανική κατοχή. Η πείνα του 41-42. Η Αντίσταση.
  6. Ταξίδια στην Αμουλιανή.
  7. Παλιές μουσικές κομπανίες.
  8. Παλιά έθιμα: Κάφαλα, Κλύδωνας, τα Γιούνια.
  9. Οι παλιοί δάσκαλοί μας.
  10. Το ιστορικό της ίδρυσης των Συνεταιρισμών.
  11. Συνταγές: πως γίνεται το ρετσέλι, ο αυτόζμους, το πνιγούρι
  12. Γητειές και γιατροσόφια.
- Στείλτε μας παλιές φωτογραφίες με παρέες Βρισαγωτών από γλέντια, αγροτικές ασχολίες ή άλλες δραστηριότητες.

Από το Διοικητικό Συμβούλιο

Καλό καλοκαίρι

Φ εύγει ο καιρός, φτάσαμε απότομα στο καλοκαίρι κι άρχισαν τα πρώτα ψου ψου τι γίνεται, πότε θα φύγουμε, τι θα ψωνίσουμε πριν φύγουμε, τι θα χρειαστούμε, να μην ξεχάσουμε και τα παιδιά, θέλουν βλέπεις και κείνα το κατιτίς τους, αλλοιώς μπορεί να μας πλαντάξουν.

Να φύγουμε, ν' αρμενίσουμε σιγά την απόσταση, να πάμε στον τόπο μας, να γεμίσουμε τα πνευμόνια μας θάλασσα, να τα πούμε με τους δικούς μας ανθρώπους, να τους δούμε να χορεύουν μπροστά μας, να δούμε δυο φεγγάρια τον Αύγουστο, να γεμίσουμε τις ματιές μας εκεί που σμίγουν τα λιόδεντρα, τα σκοίνα, η ρίγανη και η θρίμπα, να είναι ο Αύγουστος κάντιο και μέλι, να χωρέσουμε στην καρδιά μας έναν ολόκληρο κόσμο ομορφιάς.

«Νοιώθω για σε πατρίδα μου στα σπλάχνα χαλασμό», που λέει και ο Βαλαωρίτης.

Η συνέλευση του Συλλόγου

Ε γινε και φέτος η συνέλευση του Συλλόγου με αρκετή συμμετοχή, που θα μπορούσε βέβαια να είναι και μεγαλύτερη. Άλλα, για να είμαστε ειλικρινείς, είχε και ο Σύλλογος ευθύνη, γιατί καθυστέρησε να φτάσει το περιοδικό με το οποίο ειδοποιούσε για τη συνέλευση και γι' αυτό πολλοί δεν το ήξεραν. Πάντως, όσοι βρέθηκαν εκεί πρέπει να ευχαριστήθηκαν από τη ζεστή φιλική αντάμωση και την περιποίηση εκ μέρους του Συλλόγου. Κονιάκ, ξηροί καρποί και κουλουράκια με το λάδι, πορτοκαλάδες ήταν σε όλα τα τραπέζια και τρεις ωραίες πίτες κόπηκαν, προσφορά του Κυριάκου Ραφτέλη Μοριανού στη μνήμη του πατέρα του. Αφού έγινε απολογισμός της χρονιάς, συζητήθηκαν θέματα που θα απασχολήσουν το Σύλλογο και έγιναν προτάσεις. Ας ευχηθούμε του χρόνου να μη λείψει κανείς.

Ο χορός του Συλλόγου

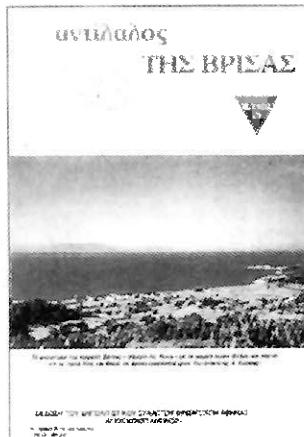
Ο χορός του Συλλόγου έγινε φέτος με το άνοιγμα του Τριωδίου και θα μπορούσαμε να πούμε πως είχε πολλή επιτυχία. Το ζεστό περιβάλλον, η καλή μουσική και το καλό φαγητό συνέβαλαν για ένα γλέντι που κράτησε ως τις πρώτες πρωινές ώρες. Και μόνο αυτό το αντάμωμα αξίζει για να γίνεται ο χορός του Συλλόγου, επειδή έχει την ευκαιρία να βρεθεί κανείς με τους χωριανούς, να χορέψει και να τραγουδήσει, αλλά και να μιλήσει για το χωριό ανάμεσα σε δυο ποτηράκια κρασί. Στο χωριό, κατευθείαν στον Πλάτανο μας πήγε και η φωνή του Μπιντογιάλα που μας κράτησε συντροφιά ένα μέρος της βραδιάς. Πολύ χαρήκαμε και τη συμμετοχή των νέων μας, που με την παρουσία τους ομόρφηναν την εκδήλωση κι έδωσαν κέφι στο γλέντι.

Ο Σύλλογός μας διαθέτει τη μουσική έκδοση «Λέσβος Αιολίς», που έγινε με επιμέλεια του κ. Διονυσόπουλου, που εργάστηκε για μια δεκαετία για τη συλλογή του σπάνιου μουσικού υλικού. Κυκλοφορεί σε CD και κασέτες στην τιμή των 7.500 και 4.500 δρχ. Έχει καταγραφεί όλη η παραδοσιακή μουσική του νησιού μας και προσφέρεται για γλέντι και χορό.

Στη «Ραδιοτηλεόραση», τεύχος 1418, 19-25 Απριλίου 1997, γράφει ο Κώστας Βαλέτας για το περιοδικό μας:

Σχετικά με το περιοδικό

Πολλά καλά λόγια ακούστηκαν με την έκδοση του προηγούμενου περιοδικού. Η εμφάνισή του και η ποικιλή ύλη του ευχαρίστησαν τα μέλη και τους φίλους του Συλλόγου που εκφράστηκαν με τα καλύτερα λόγια. Με τη διαβεβαίωση ότι θα εξακολουθήσει να κυκλοφορεί στο ίδιο μέγεθος και σχήμα υποσχόμαστε να είναι το περιοδικό μας ένα παράθυρο ανοιχτό, ένα χαμόγελο αγάπης, ένα γειτόνεμα μαζί σας. Επίσης ευχαριστούμε τον κ. Κώστα Βαλέτα για την παρουσίαση του περιοδικού μας στην ραδιοτηλεόραση και για τα καλά του λόγια.

«Αντίλαλος της Βρίσας»

Η Βρίσα, πανέμορφο κεφαλοχώρι της Λέσβου (γέννησε το λαογράφο Κώστα Τσέλεκα και άλλους διαπρεπείς δημιουργούς και επιστήμονες), όχι μόνο διαθέτει έναν δραστήριο εκπολιτιστικό σύλλογο αλλά και τυπώνει ένα σπουδαίο έντυπο. Έκδοση λοιπόν των Βρισαγώτων ο «Αντίλαλος της Βρίσας», περιοδικό με 46 σελίδες μεγάλου σχήματος. Έχουν έως σήμερα εκδοθεί 23 τεύχη. Να τα εκατοστήσει. Ανάμεσα στα περιεχόμενα λαογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα, σατιρικά ποιήματα, δραστηριότητες του συλλόγου, νέα από το χωρίο.

Βιβλιοθήκη στο χωριό μας

Δε νοείται χώρος γραφείου χωρίς βιβλιοθήκη. Απόκτησε λοιπόν και το γραφείο του Συλλόγου μας βιβλιοθήκη, με χρήματα του συλλόγου και προσφορές από τον κ. Μάκη Τσέλεκα και Κώστα Χιωτέλλη. Έτσι, τα βιβλία του συλλόγου βρήκαν τη θέση τους, καθώς και οι βρακάδικες φορεσιές ένα κατάληπο ντουλάπι να φυλαχτούν. Ας ελπίσουμε πως με την αρχή του φθινοπώρου θα καθιερωθούν ημέρες συνάντησης και δανειστική βιβλιοθήκη για τους ενδιαφερόμενους. Να φορέσουν και στις λεσβιακές εκδηλώσεις τα παληκάρια μας τις φορεσιές πάλι.

Μια παρέα Βρισαγώτες από τη συνεστίαση της ΟΛΣΑ στη Χασιά, στις 9/2/1997.

Νέα από το χωριό

Τ' αλεπού η βρύση

Με πρωτοβουλία του Κώστα Χιωτέλη, της Κοινότητας, της Εκκλησίας και του Συλλόγου Βρισαγωτών της Αθήνας που ενίσχυσε με πενήντα χιλιάδες δραχμές, έγινε ένα αξιόλογο έργο στο χωριό μας. Στη στερέμενη χρόνια τώρα “βρύση τ’ αλεπού” ξανάρθε το νερό. Χρειάστηκαν 750 μέτρα σωλήνες πάνω απ’ τ’ Αη Γιωργιού τη βρύση, που είναι η μάνα του νερού, και με πολλούς κόπους έφτασε το νερό στον προορισμό του να τρέξει, να γεμίσει η γούρνα, να πάρουν όταν χρειαστούν οι άνθρωποι και να πιουν τα διψασμένα ζα και τα πετούμενα τ’ ουρανού. Τι πιο όμορφο, τι πιο ευλογημένο απ’ το τρεχούμενο νερό. Όμως “τά καλά έργα κόποις κτώνται”. Χρειάστηκαν έξοδα, φροντίδα, κόπος και μεράκι για νά γίνει και τούτο το έργο. Είναι να χαίρεσαι τους ανθρώπους όταν παίρνουν πρωτοβουλία και γίνονται έργα που και χρήσιμα είναι και ζωή δίνουν στην περιοχή. Τώρα όποιος περνάει δε θα λέει πια “Ξιράθτσι η βρύση”, δε θα βλέπει εγκατάλειψη, αλλά την αγάπη και τη φροντίδα των ανθρώπων για τον τόπο τους και θ’ ακούει ξανά το τραγούδι του νερού. Σε μια άλλη αγροτική περιοχή του χωριού μας, στις Βρύσες πάντα με συγκινούσαν λίγα λόγια που ήταν γραμμένα σε μια παλιά βρύση

“Ξένε πίε και ευχαρίστησε τον ευεργέτη δόστις την πηγή ενίδρυσε”.

Στον Παλιόπιργο “στου Ξτο”

Εφέτος το καλοκαίρι που θα πάμε “στου Ξτο”, στον Παλιόπιργο, θα δούμε η σκεπή του να έχει αλλάξει. Έργο και πάλι του Κώστα Χιωτέλη, που αφού έσπασε με το σκεπάρνι την παλιά τσιμεντένια και κατεστραμμένη σκεπή, έφτιαξε υποδοχή και έβαλε ξύλινη σκεπή με κεραμίδια, που είναι η πιο κατάλληλη και πολύ πιο όμορφη. Ευχαριστούμε τον Κώστα Χιωτέλη και για την πόρτα και το σκαλοπάτι. Τέτοια έργα που γίνονται με μεράκι και φροντίδα είναι άξια επαίνου.

Μακάρι κι άλλοι να μιμηθούν το παράδειγμά του.

Βαρθάρα Σκιά

Ακόμη ένα τροχαίο

Κάθε τόσο μαθαίνουμε και για κάποιο τροχαίο

απύχημα στο χωριό μας, όπου ένας συγχωριανός μας, νέος άνθρωπος συνήθως, έχασε τη ζωή του ή τραυματίστηκε σοβαρά.

Τα θύματα της ασφάλτου σε καιρό ειρήνης ξεπερνούν πια σε αριθμό τα θύματα της πολεμικής περιόδου! Και το πιο τραγικό είναι πως η σύγχρονη κατάρα χτυπά τώρα και τους μικρούς τόπους, όπου οι λιγοστοί νέοι που απέμειναν να κρατούν ζωντανά τα χωριά μας χάνουν άδικα τη ζωή τους ή μένουν ανάπηροι, γιατί κάποια στιγμή δεν είχαν ή δεν πάτησαν φρένο!

Φταίνε λένε οι δρόμοι που είναι σε κακή κατάσταση και δεν έχουν κανονική και πολλές φορές καμία σήμανση.

Φταίνε τα τροχοφόρα που δεν ελέγχονται και δε συντηρούνται κανονικά.

Μπορεί να φταίνε κι αυτά, μα πριν απ’ όλα φταίνε οι οδηγοί.

Φταίνε γιατί θεωρούν παιχνίδι τη «μηχανή» και διασκέδαση την ταχύτητα.

Φταίνε γιατί πήρανε στα χέρια τους μια επικίνδυνη δύναμη και τη χρησιμοποιούν ασυλλόγιστα.

Γιατί δεν έχουν υποστεί πολλές φορές ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση ως οδηγοί.

Γιατί οδηγούν με αδρανοποιημένα από το πιοτό αντανακλαστικά.

Κάτι λοιπόν πρέπει να γίνει ή μάλλον να είχε γίνει προ πολλού.

Κι ας μην τα περιμένουμε όλα από την κεντρική εξουσία: η ευθύνη πέφτει στην τοπική κοινωνία, στις αποκεντρωμένες αρχές. Να τοποθετηθούν και οι κατάλληλες πινακίδες που θα προειδοποιούν για την επικινδυνότητα των δρόμων.

Να ισχύσει και ο υποχρεωτικός έλεγχος της λειτουργίας των οχημάτων.

Να γίνεται αυστηρότερη η εξέταση των υποψήφιων οδηγών.

Πριν απ’ όλα όμως χρειάζεται σύγχρονη παιδεία και ειδικότερα κυκλοφοριακή αγωγή.

Να μάθουμε να «περπατάμε» στους σύγχρονους δρόμους με σύγχρονα μέσα.

Παλιότερα που το «περπάτημα» γινόταν με τα πόδια ή με το ζώο η ευθύνη για την εκπαίδευση του παιδιού βάρυνε αποκλειστικά τους γονείς: σήμερα που περπατάμε μηχανοκίνητοι, με ισχύ δεκάδων ίππων, χρειάζεται κι αυτή την ευθύνη να την αναλάβει η οργανωμένη κοινωνία.

Ας την αναλάβει, λοιπόν, το ταχύτερο, προτύθμοντας κι άλλα θύματα.

Βασίλης Ψαριανός

Το χαρτό και το

Είμαστε όλοι Βρισαγώτες

Κάποιες φορές ακούω να γίνεται ο διαχωρισμός: «εσείς οι Αθηναίοι, εμείς οι Βρισαγώτες». Κι αυτό, όσο κι αν φαίνεται αθώο, στο βάθος του κρύβει την αρχή κάποιου ψυχικού χάσματος ανάμεσα στους Βρισαγώτες που ζουν ως μόνιμοι κάτοικοι στο χωριό και αυτών που ξενητεύτηκαν και ζουν, όχι μόνο στην Αθήνα, αλλά και στις πέντε Ηπείρους της γης.

Κι αυτός ο διαχωρισμός που εκδηλώνεται πότε-πότε με κάποιες μικροπαρεξηγήσεις είναι άδικος, γιατί όλοι είμαστε Βρισαγώτες. Όχι μόνο γιατί γεννήθηκαμε εκεί, γιατί παίξαμε μαζί στις γειτονιές του χωριού τα δισπίχια και τις ψήφες μας, γιατί μαζί στρίψαμε το πρώτο μας τσιγάρο από πευτσίγγανο, γιατί ήπιαμε το πρώτο μας ρακί στου Τσουμά το ντάμι και γράψαμε μαζί το πρώτο μας ραβασάκι, αλλά προπαντός γιατί αισθανόμαστε όλοι Βρισαγώτες και πονάμε το χωριό μας όλοι εξίσου. Πολλές φορές μάλιστα η απόσταση από το χωριό σε κάνει να ξεχνάς τα μικρά και τα ασήμαντα, που κάποτε σε έφεραν σε αντίθεση με τους συγχωριανούς σου, και βλέπεις μόνο τα ουσιαστικά, το βαθύτερο νόημα της ψυχικής επαφής με τον τόπο που γεννήθηκες και έζησες τα παιδικά σου χρόνια, τα χρόνια που σε σημάδεψαν μια για πάντα και σε συνέδεσαν αδιάρρηκτα με πρόσωπα και πράγματα.

Είμαστε λοιπόν όλοι Βρισαγώτες, εξίσου γνήσιοι όλοι, με τα προτερήματα και τα ελαττώματά μας, ανεξάρτητα από τον τόπο της μόνιμης ή προσωρινής κατοικίας μας. Μόνο που εμείς έπρεπε να ξενιτευτούμε, γιατί δεν μας χωρούσε όλους ο τόπος μας, γιατί κάναμε ίσως περισσότερα όνειρα ή γιατί πιστέψαμε ευκολότερα σ' αυτά, γιατί είμαστε ίσως πιο ανήσυχοι και θέλαμε να ανακαλύψουμε τι βρίσκεται πίσω από τα βουνά και τη θάλασσα. Έτσι βρεθήκαμε στις μεγάλες πολιτείες, μ' ένα δισάκι γεμάτο όνειρα

και μια αλλαξιά ρούχα. Δεν ήταν εύκολες οι πόρτες για τα χωριατόπαιδα στον ξένο τόπο: πολλοί μάτωσαν τα χέρια και την καρδιά τους να χτυπάν ν' ανοίξουν· άλλοι κατάφεραν να προκόψουν κι άλλοι απλώς να κρατήσουν ψηλά το κεφάλι και να ζήσουν με αξιοπρέπεια. Εσείς μείνατε εκεί πιστοί στα «πάτρια» και γι' αυτό σας ευγνωμονούμε, που κρατήσατε το χωριό μας ζωντανό. Συνεχίζετε να δουλεύετε στην προγονική γη, άλλοι με τη θέλησή σας κι άλλοι αναγκαστικά, γιατί σας κράτησαν πρόσωπα και πράγματα αγαπημένα, γιατί δε θέλατε ή δεν περιμένατε περισσότερα «πλούτη» απ' αυτά που είχατε· και δεν πέσατε έξω, αφού τα πλούτη δεν είναι μόνο αυτά που ρίχνει κανείς στην τσέπη του αλλά αυτά – και κυρίως αυτά – που μαζεύει και φυλάει μέσα στην ψυχή του. Όλοι λοιπόν είμαστε Βρισαγώτες και μας βαραίνει όλους η αγάπη και η ευθύνη να κρατήσουμε ζωντανό το χωριό μας.

Μόνο που σ' εσάς πέφτει το βάρος να παίρνετε και τις αποφάσεις που θα διατηρήσουν στο χωριό μας ό,τι όμορφο έχει και θα το κάνουν ομορφότερο. Κι αυτό δε μπορεί να γίνει αλλιώς. Εσείς ζείτε εκεί κι έχετε την άμεση αντίληψη για τα πράγματα: εμείς μπορούμε μόνο να σας συμπαραστεκόμαστε.

Μπορούμε, εάν το χρειάζεστε, να σας πούμε και τη γνώμη μας, αλλά η απόφαση, η κύρια ευθύνη, εάν ο τόπος μας θα πάει μπροστά, βαρύνει περισσότερο τους δικούς σας ώμους. Εμείς που ζούμε μακριά, εκείνο που μπορούμε να κάνουμε, κι έχουμε υποχρέωση, είναι να συνεχίσουμε να ενδιαφερόμαστε για το χωριό μας, να ενημερωνόμαστε κι αν χρειάζεται, να βοηθάμε – μ' οποιονδήποτε τρόπο κι όσο μπορούμε.

Και για να μην ακούγονται παράπονα από τους ξενητεμένους συγχωριανούς μας, πως «μας θυμούνται μόνον όταν θέλουν βοήθεια», θα βοηθούσε πολύ, εάν το χωριό (επί-

σήμερα του χωριού μας

σημα και ανεπίσημα) ενημέρωνε μέσα από το περιοδικό του Συλλόγου μας τους Βρισαγώτες της διασποράς για τα προβλήματα και τις ανάγκες του χωριού, για τις σκέψεις, τις προτάσεις ή τις αποφάσεις που παίρνονται από τους διάφορους φορείς. Ακόμα καλύτερο κι αποτελεσματικότερο θα ήταν – κάτι που φάνηκε να ξεκινά το περασμένο καλοκαίρι – να οργανώνονται κοινές συσκέψεις της Κοινοτικής Αρχής με όλους τους Συλλόγους των συγχωριανών μας, που υπάρχουν μέσα ή έξω από το χωριό, για να

ενημερώνονται όλοι από... πρώτο χέρι, και να ακούγονται ολονών οι απόψεις. Αυτή η επικοινωνία θα έφερνε πιο κοντά όλους τους Βρισαγώτες, θα εξαφάνιζε τα παράπονα και τις παρεξηγήσεις και θα αξιοποιούσε ολόκληρο τον πλούτο που ο Βρισαγώτης – παρά την πάντα αδειανή τοπίη του – κουβαλά μέσα στο μυαλό και την καρδιά του.

**Ένας Βρισαγώτης
και για την αντιγραφή
Βασίλης Ψαριανός**

Η Λέσβος από τα μάτια ενός παιδιού

Όταν κλείσουν τα σχολεία εγώ έχω μεγάλη χαρά που θα πάω ξανά στο χωριό μου, τη Βρίσα. Εγώ δεν έχω άλλο χωριό εκτός από τη Βρίσα. Η Βρίσα είναι το αγαπημένο μου χωριό.

Αυτό που με ξετρελαίνει πιο πολύ στη Λέσβο είναι οι ακρογιαλίες με τα κοχύλια και τις πετρούλες μεγάλες και μικρές. Άλλα η αγαπημένη μου ακρογιαλιά είναι των Βατερών. Φυσικά, η ακρογιαλιά των Βατερών δεν έχει τόσα πολλά κοχύλια, όπως μερικές άλλες, αλλά είναι ατέλειωτη, είναι τόσο μεγάλη που θες περίπου μια ώρα για να τη διασχίσεις. Εκτός από τα Βατερά υπάρχει και μια άλλη παραλία που είναι κοντά στο εκκλησάκι του Αγίου Φωκά. Εκεί υπάρχουν βράχια που σχηματίζουν λιμνούλες.

Τώρα ας μιλήσουμε για το χωριό μας. Στο χωριό μου κάθε βράδυ βγαίνω έξω και παίζω με τους φίλους μου πριν πάμε στα Βατερά σε καμιά ταβέρνα να φάμε. Μερικά βράδια βγαίνω και παίζω με τους φίλους μου εκεί κοντά στον Άγιο Κωνσταντίνο. Πολλές φορές πηγαίνουμε στην Αγία Μαρίνα και καθόμαστε για λίγο.

Μετά πηγαίνουμε και κάνουμε βόλτες μέσα στο χωριό. Όταν πηγαίνουμε έξω να παίξουμε, τρώμε και κανένα παγωτό. Κάθε μέρα πηγαίνω στους γείτονές μας και παίζω με τον Βασίλη και την Αλίκη. Με τον Βασίλη και την Αλίκη πηγαίνουμε και στο σχολείο του χωριού. Όχι πολλές φορές στο σχολείο, δυο τρεις μόνο. Έχουμε πάει σε πολλά μέρη του χωριού με τον Βασίλη και την Αλίκη. Στο σχολείο πηγαίνω πιο πολλές φορές με άλλους φίλους μου παρά με τον Βασίλη και την Αλίκη. Στη Βρίσα υπάρχουν πολλές μυστικές κρυψώνες και κρυβόμαστε, αλλά σ' αυτές τις κρυψώνες παίζουμε και κρυφτό. Το χωριό μου είναι μεγάλο. Άλλα και η εκκλησία του χωριού που έχει πολλούς Άγιους και που πηγαίνω σχεδόν κάθε Κυριακή είναι μεγάλη. Η γιαγιά μου πηγαίνει κάθε Κυριακή στην εκκλησία, όπως και πολλοί άλλοι άνθρωποι του χωριού.

Στη Βρίσα και στα Βατερά έχω πολλούς θείους, θείες και ξαδέρφια και τους αγαπάω πολύ.

Ευστράτιος Στηλ

Οι χωριανοί γράφουν

(Λογοτεχνία - Ιστορία - Λαογραφία)

Κούνιες τη Λαμπρή

“Σήμερα είδα τη Λαμπρή, έρχεται”. “Πού την είδες, πού; Από πού έρχεται;” “Απ’ ίσια μέσα, απ’ τ’ Λαγκάδα”. Και σαν αύριο ρωτούσαμε πάλι “Την είδες; Είναι όμορφη; Κοντεύει να έρθει;” “Πάτσι μιαν αχλάδα το έρχιτι σιγά σιγά”

Περιμένοντας λοιπόν τη Λαμπρή ετοιμαζόμαστε και για την κούνια που έπρεπε να βρούμε πόρτα, ένα πετροσάνιδο κι ένα γερό σκοινί. Το δύσκολο ήταν το σκοινί, που κάναμε ένα σωρό μαλιμάτια για να μας το δώσουν. “Δεν έχει στοσοινί, πού να του βρω, του έχου στου σαμάρ” Άλλα έλα που δε θέλαν να βάλουμε και παλιό μη σπάσει και πέσουμε κάτω. Μας το έδιναν λοιπόν με τον αναστεναγμό. “Αχ...! τσινούριου στοσοινί θα του κάνιτι να μη γνουρίζετι”. Την άλλη μέρα βρίσκαμε τις φιλενάδες κι αρχίζαμε πρόβες. Το κάναμε διπλό, δέναμε κόμπο τις άκριες και το περνούσαμε στην ξώπορτα, βάζαμε και το σανίδι κι έτσι έμπαιναν δυο και πολλές φορές κι ένα μικρούτσικο στη μέση. Ήρες κουνιόμαστε και τραγούδι, που χαλούσαμε τον κόσμο. Αρχίζαμε με το “Μηλιά μωρέ μηλιά μου που ‘σαι στο γκρεμό” και συνεχίζαμε

“Μέσα στην κούνια κάθονται τέσσερα μαύρα μάτια,

τέσσερα φρύδια σα σπαθιά και δυο κορμιά γεμάτα” -εμείς είμαστε όλα αυτά- και τι ψηλά που πηγαίναμε! Η κούνια έκανε ένα μεγάλο μισοφέγγαρο και πάλι πίσω και πάλι από την αρχή και μεις στην κούνια πετούσαμε κρατώντας σφιχτά τα σκοινιά μαζί με τα παιδικά μας όνειρα. Σταματούσαμε με το “Χριστός Ανέστη” και το

“Είπε του η κούνια είπα το τσι γω λύσαν τα τσιμπέρια για να κατιβώ

Οι μεγάλες γυναίκες που περνούσαν κουβαλώντας νερό ή περνούσαν καβάλα σε ζώο κουνούσαν το κεφάλι τους λέγοντας “Διαβόλ’ κόρις, θα πέσιτι να σπάσιτι τα καύκαλά σας. Πιο χαμλά κουμάτ’ δε μπουρείτι;” ή έλεγαν “Του ξέρ’ η μάνα σας πους πήρατι του στοσοινί;” “Αειντι ω θεια τσι συ” λέγαμε μεις. Άλλα, για κακή μας τύχη, μια μέρα πήγαμε να κάνουμε κούνια σε μια ξώπορτα που σταλιάζαν όρνιθες και γίναμε εμπριμέ ορεινών καταδρομών. Και δεν έφτανε το χάλι το δικό μας, αλλά κάναμε κι ένα σκοινί να μη γνωρίζεται, “έρμου τσι σκουτνό”, που δεν το ξανάδαμε εκείνη τη Λαμπρή για τιμωρία.

Πρωτομαγιά του 1943

Κατίνα Αναγνώστου
(Γεωργελή), Αλίκη
Αθανασίου (Σκιά),
Ευστρατία Ταξείδη
(Ευαγγελίνο), Ευστρατία
Διαμαντή (Μανώλα), Ελένη
Αθανασίου
(Χατζηκωνσταντή),
Καλιόπη Λαμπρινού
(Προκοπίου), Παναγιώτα
Διαμαντή
(φωτογραφία
της Αλίκης Σκιά)

Λαγηνάκια του πολέμου

Καθώς τα χρόνια περνούν, ο νους του ανθρώπου γυρνάει στο παρελθόν. Κάθεσαι στο καφενείο, περνάς από δρόμους και σοκάκια του χωριού και αυτό που σκέφτεσαι είναι τον εαυτό σου, παιδί, να γυρνάς μπροστίσω να πειράζεις αυτούς που γύρευαν το πείραγμα με το κερί. Αναθυμάσαι γεγονότα που νομίζεις πως έγιναν μόλις χθες και ας έχουν περάσει από τότε πολλά χρόνια.

Σήμερα, βλέποντας τους πραματευτάδες που ήρθαν πάλι στο χωριό μας, θυμήθηκα τον Γιώργο τον Μπουμπουλή. Τέτοιο επίθετο δεν υπάρχει σήμερα πια. Καρσί από το παλιό καφενείο «Παράδεισος» ήταν το μεγάλο σπίτι του Μπόμπα, νυν Γ. Δημητρακέλλη. Δίπλα του ήταν ακόμα ένα σπίτι, κι ακολουθούσε ένα σοκάκι, το επονομαζόμενο «της Κικιρίδαινας». Ύστερα ήταν τέσσερα σπίτια και μετά ένα ακόμη μεγαλύτερο σοκάκι, που ήταν γνωστό στους χωριανούς ως «τ' Κρουσταλιού». Γιατί τα λέγαμε έτσι, ούτε για το ξέρω, το πιθανότερο όμως είναι γιατί τέλειωναν στα δικά τους σπίτια. Πολλές φορές που έρχονταν ξένοι στο χωριό μας, έπαιρναν τα σοκάκια για δρόμους, οπότε όσοι ήταν εκείνη την ώρα εκεί γύρω έδιναν τη λύση φωνάζοντας: «Γύρ' σι πίσου μπάρμπα, εν έχ' έβγασ' του σουκατές». Και ο άνθρωπος ξαμολιόταν αλλού για να ζητιανέψει ή να πουλήσει την πραμάτεια του. Στην είσοδο του σοκακιού της Κικιρίδαινας, ζούσε ο μπαρμπα-Γιώργ'ς Μπουμπουλής. Εργένης ήταν ο άνθρωπος. Πάρα δίπλα, ζούσε η αδελφή του, παντρεμένη με παιδιά, που τον φρόντιζε κιόλας.

Ο μπαρμπα-Γιώργης είχε ένα γάιδαρο, στον οποίο φόρτωνε δύο άδεια κοφίνια και τραβούσε για τον μπαρδακό (Γ. Χαχαδάκης),

που είχε καμίνι στα Βατερά και έφτιαχνε διάφορα είδη αγγειοπλαστικής. Ο Μπουμπουλής, μη έχοντας πολλά χρήματα για να αγοράσει τα άρτια, αγόραζε αυτά που είχαν κάποια τραύματα: σπασμένα χείλη, σπασμένο χέρι, ξεφλουδισμένα κ.λπ. Στη συνέχεια, τα φόρτωνε στο γάιδαρό του, ανακατεύοντάς τα με κουμ'διά για να μην σπουν κατά την μεταφορά τους, και ερχόταν στο χωριό. Εκεί γυρνούσε από γειτονιά σε γειτονιά, και τα πουλούσε φωνάζοντας «λαγηνάκια του πολέμου». Οι χωριανοί τα προτιμούσαν γιατί ήταν πιο φθηνά και έβαζαν λουκιούνι πάνω στα ραγισμένα (κυρίως στα χείλη).

Οι γαβριάδες της εποχής εκείνης, έβρισκαν τρόπο να πειράξουν τον έμπορό μας. Έριχναν αλογόμυγες πάνω στο γάιδαρο και το ζώο στην προσπάθειά του να διώξει τις μύγες, σπούσε τα λαγηνάκια και τότε γινόταν πραγματικά του πολέμου. Ο Μπουμπουλής θύμωνε υπερβολικά, κατέβαζε κάτι χριστοπαναγιές και γινόταν το «Σώσε Κύριε τον λαό Σου». Κάποτε, ο Γ. Ζερβός βαστούσε καφενείο στα Βατερά, όπου και σύχναζαν οι Καστρινοί (οι Μυτιληνιοί). Μια μέρα, λοιπόν, βλέπει το Μπουμπουλή να περνάει από 'κει για να φορτώσει τον γάιδαρό του λαγηνάκια. Γυρνάει και λέει στους Μυτιληνιούς (που τον ονόμαζαν Θεναρδιέρο): «Θέλετε να γελάσουμε; Δώστε μου από ένα τάλληρο». Αυτοί του το έδωσαν πρόθυμα. Μόλις λοιπόν βλέπει τον Μπουμπουλή να επιστρέφει, πάει με τρόπο και βάζει νέφτι στον πισινό του ζώου. Άυτό έγινε εκτός εαυτού, δίνει δρόμο και δεν άφησε τίποτα επάνω του. Σε μεγάλη απόσταση ήταν τα καμίνια, που έφτιαχναν κεραμίδια και νεμέδες. Βλέποντας οι άνθρωποι το ζώο σ' αυτή την κατάσταση, το έπιασαν και το έδεσαν για να

Στρατής «ου έμπορους» Όλο του το εμπόρευμα, σε μια χαρτονένια κούτα (καλοκαίρι 1973, αρχείο Κων/νου Κώστα)

μην χαλάσει το «πράμα» που είχαν απλωμένο. Φαντάζεσθε τα νεύρα του Μπουμπουλή και τα γέλια των Καστρινών. Εκτός από το εμπόριο, ο Μπουμπουλής ήταν και χαρτοπαίκτης. Όταν έχανε, ως συνήθως, έλεγε στον καφετζή: «Βάλε μου ένα πόντσι» και καθόταν στην άκρη του καφενείου (το πόντσι, πιθανότατα είναι ελληνική προφορά της αγγλικής λέξης punch που δηλώνει ποτό, το οποίο αποτελείται από χυμούς φρούτων – κυρίως μήλο, αχλάδι και βατόμουρο – ανακατευμένους με ρούμι και μπαχαρικά).

Είχα κι εγώ μια ιστορία με αυτόν τον τύπο. Το σπίτι μας ήταν ανάμεσα στα δύο σοκάκια. Μια ημέρα στεκόταν στην έμπασ' του σοκακιού ο παραγιός του Πανσεληνά, βαστώντας το καπίστρι του μουλαριού. Έγω γυρνούσα κάπου εκεί κοντά. Με φωνάζει λοιπόν και μου λέει: «ρε συ, τον βλέπ'ς αυτό τον γέρο που κάτσι στον ήλιο τοι ψειρίζεται;». Λέω εγώ «τον βλέπω για». «Το λοιπόν», μου λέει, «μπορείς να πας μπροστά τ', να τον φωνάξ' σ λαγηνάκια του πολέμου; Άμα το κάν'ς αυτό έλα να με βρεις να σι δώσω όλες τις ψήφες που έχ' το καπίστρ' απάνω». Χωρίς πολλές κουβέντες και χωρίς μάρτυρα, έκλεισε η συμφωνία. Πάω εγώ κοντά του και το είπα. Αυτός έγινε έξαλλος και, αφού βλαστήσε, αρπάζει μια κλαδούρα, που βρήκε μπροστά του, και με καθίζει μπροστά πήρα την ανασαμιά μου στο γιοφύρι. Οι άνθρωποι, ένα γύρω, σκασμένοι στα γέλια έτσι που τον έβλεπαν να τρέχει μισόγυμνος. Το αποτέλεσμα; Ούτε ψήφες πήρα, με μάλωσε και ο πατέρας μου, άμα τόλμησα να καταπροσωπήσω.

Τέτοιοι τύποι ιπάρχουν και σήμερα, όμως η εποχή έχει αλλάξει ανεπιστρεπτί. Οι σημερινοί νέοι τους ανέχονται και δεν τους πειράζουν.

Αλέξανδρος Ν. Αναγνώστου

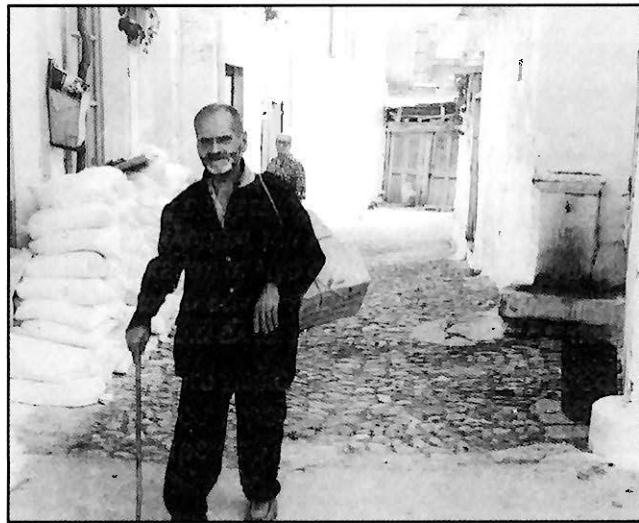

Στρατής, «γ' αόμματος ου έμπορους»

Τυφλός, φτωχός, έρημος και μόνος, χρόνια ολόκληρα αργόσυρνε τα βήματά του από τον Πολιχνίτο στη Βρίσα, πουλώντας χαμογελαστός τις «πραμάτειες» του, στις γειτονιές του χωριού μας.

Το παρουσιαστικό του, απέριττο όπως ήταν, προκαλούσε το σεβασμό και τη συμπάθεια μέσα στη συγκλονιστική του τραγικότητα που αναδείκνυε η προσπάθεια της επιβίωσής του. Το πορτρέτο του, με τα λίγα μαλλιά ξυρισμένα στο ίδιο ύψος με τα γένια, το ηλιοψημένο δέρμα του προσώπου του με το μεγάλο μέτωπο, που το χαράκωνε ο χρόνος και οι κακουχίες, προσέδιδε μια εικόνα αλλοτινών καιρών, κάτι από τα πορτρέτα του Φαγιούμ. Το καμποτένιο υφαντό πουκάμισο και το ίδιο πάντα σκουρόχρωμο παντελόνι, που το λειψό του μάκρος άφηνε να αναδειχτεί ο γυμνός συνήθως αστράγαλός του, ήταν ο μόνιμος τρόπος ενδυμασίας.

Τα δερμάτινα ξεχαρβαλωμένα παπούτσια του, που σπανίως υπήρχαν τα κορδόνια τους, συμπλήρωναν τη βασική του φορεσιά. Πάνω από το πουκάμισό του, φόραγε σακάκι. Το ίδιο, χειμώνα καλοκαίρι. Ήταν χρήσιμο το χειμώνα και λειτουργικό όλες τις εποχές για την εργασία του. Ο γιακάς του σηκωμένος συνήθως και πιασμένος με παραμάνα, θύμιζε κινέζικο αμπέχωνο σοσιαλιστών τίτλουχων. Το εμπόρευμά του όλο, σε μια χαρτονένια κούτα. Κρεμόταν, πιασμένη διαγώνια από

Ο Στρατής στις γειτονιές της Βρίσας
(καλοκαίρι 1973, αρχείο Κων/νου Κώστα)

τον ώμο του, με χονδρό σπάγγο. Η παραμάνα του γιακά του χρησίμευε σαν οδηγός, για να μην γλυστράει ο σπάγγος.

Αυτός ήταν! Επίσημα λεγόταν Ευστράτιος Τζάνος, μα στο χωριό δεν τον εύρισκες, αν δεν τον έλεγχες Στρατή αόμματο, «ου έμπορους». Για δεκαετίες ολόκληρες και μέχρι το 1985 περίπου, ήταν ένας από τους γυρολόγους πραματευτάδες που εξυπηρετούσες τις μικροανάγκες των νοικοκυριών, σε κάθε γωνιά του χωριού μας.

Εμείς τον ξέραμε καλά στη δεκαετία του '50. Τον γνωρίζαμε π' αρχόταν στο χωριό μας, αλλά και αργότερα στα μέσα της δεκαετίας αυτής, τότε που γινόταν πολλές φορές – στα μαθητικά μας χρόνια – συνοδοιπόρος στον ποδαρόδρομο που κάναμε από το γυμνάσιο Πολιχνίτου στη Βρίσα, το χωριό μας. Μας ακολουθούσε έχοντας για οδηγό το ραβδί του.

Τι μεγάλες δρασκελίες που έκανε τότε! Ένοιωθε σιγουριά στην παρουσία μας ακολουθώντας – έτσι γρήγορα – κατά το θόρυβο που έκαναν τα ζάλα μας.

Σα φθάναμε στην Αγιά Άννα, ενάμισυ χιλιόμετρο έξω από το χωριό μας, ο Στρατής άναβε τσιγάρο. Έπαιρνε φωτιά από το καντήλι του 'ξωκλησιού και έβγαινε «απ' έξω». Τότε ρούφαγε άπληστα, βαθειά, γρήγορα, απανωτά και έβγαζε μετά τον καπνό από τ' αυτιά του!...

Εμείς τον κοιτάζαμε με θαυμασμό και απορία για τις μαγικές ή πειστικά ταχυδακτυλουργικές ικανότητές του, χωρίς να γνωρίζουμε το μυστικό των σπασμένων τυμπάνων

στ' αυτιά του.

Μπαίνοντας στο χωριό άρχιζε να διαλαλεί το εμπόρευμά του, τις πραμάτειες, όπως τις έλεγε.

– Σπίρτα, λβαν', τσιρέλια για τ' Παναγιά, φρουκαλιές τσι φρουκαλέλια για τ' χρεία», παραμάνες, παραμανάκια, φουρκέτες, ευκάλυπτο (καραμέλες) για το λαιμό, ρολ, κλιν (απορρυπαντικά), ντι ντι ντι και «σκουν'» για τς' ψείρις».

Οι σχέσεις του και οι δοσοληψίες ήταν με τις γυναίκες, κυρίως τις νέες. Τον «καθίζαν», τον κερνούσαν καφέ και τσιγάρο κι αρχίζαν.

– Πες μας «κανά νέο».

– Τι νέο, δεν ξέρω. Και χαμογελούσε συνωμοτικά.

– Τι νέο να πω «πους τα ξέρετε»!

– Νέστα Στρατή, λοιπόν τι κάναν;

– Να πήγαν' στου «κακάβ'»...

Και δώστου γέλια και χαχανητά για τα υπονούμενα και τη φαντασία που αναπτυσσόταν για την ομαδική επίσκεψη κοριτσιών του διπλανού χωριού στα ιαματικά ζεστά λουτρά του Πολιχνίτου, για λόγους καθαριότητας. Μάλιστα, ήταν ο άνθρωπος που αντιμετώπιζε τις αντιξότητες και τις δυσκολίες της ζωής με γέλιο, με καρτερικότητα, αλλά και με περηφάνια. Ο άνθρωπος εκείνος που δεν δεχόταν κανενός είδους οικονομική ενίσχυση, έξω από τα πλαίσια του εμπορίου του.

Όταν τον ρώταγαν «τι δουλειά κάνεις», απαντούσε «Έμπορας». Κάποτε ήλθε η «Πρόνοια», κρατική μέριμνα για αναξιοπαθούντες, αρωγός για κάποια οικονομική βοήθεια και κείνος είπε ότι δεν είχε ανάγκη, γιατί ήταν έμπορος και ότι έπρεπε, λέει, να βοηθήσουν τους φτωχούς. Φανταζόταν, προφανώς, ότι η ένδεια έχει κι άλλα σκαλοπάτια κάτω απ' αυτόν. Οι πενταροδεκάρες που κέρδιζε τότε, από την πώληση των ευτελών, μα χρήσιμων πολλές φορές εμπορευμάτων, τον έφθαναν. Δεν σκεφτόταν ποτέ τους κό-

πους που υποβαλλόταν. Πάντα πεζοπορώντας, με ήλιο και με βροχή, με όποιες αντίξοες συνθήκες δεν καταδεχόταν να ζητήσει βοήθεια από κάποιον, ούτε τότε που η ζωή γίνηκε καλύτερη, με I.X. και ανέσεις. Από κανέναν δεν ζήτησε να τον μεταφέρει κάπου. Προτιμούσε τις δικές του δυνάμεις, έχοντας βοηθό το ραβδί του και όπλο τη θέλησή του.

Μόνη του παρηγοριά ο κόσμος που τον αγαπούσε. Πιο πολύ ο γυναικόκοσμος.

- Έλα Στρατή να σε πούμε ένα «τραγδέλ».
- Δεν θέλω τραγδέλια, γιατί λέτε αδιάντροπα.

Και συνέχιζαν εκείνες χωρίς ντροπή, κρυμμένες πίσω από το προπέτασμα που εξασφαλίζει το σκοτάδι του τυφλού, αλλά μεταφέροντας και σε κείνον κάποια χαρά που προδικάζει το πηγαίο και άδολο πείραγμα, σπάζοντας τα μονοτονία της ίδιας και απαράλλαχτης ζωής, στην κλειστή κοινωνία του χωριού.

- Έχες... απ' «εύτα»;
- Ο ξα πιδώ. Δεν έχου απ' εύτα, έλεγε με νόημα, προσφερόμενος με αγαθοσύνη, στις προκλήσεις των νεαρών κοριτσιών, που κάναν τις «προχωρημένες» χωρίς να είναι. Και κείνος δεν εκμεταλλεύόταν την περίσταση, γιατί η ηθική γεννιέται και εμπερικλείεται στα ενδότερα του ψυχισμού του καθενός ανθρώπου, χωρίς να διασπάται από προκλήσεις και υπερβάσεις της στιγμής, στα πειραχτικά λογοπαίγνια με πραγματική ή όχι υπόσταση.

«Στρατής γ' αόμματος», που έκανε τη δυστυχία χαρά, τη φτώχια καλοπέραση, πουλώντας το εμπόρευμά του στο γυναικόκοσμο των χωριών, από κάθε λογής μικροπράγματα μέχρι της δικής του κατασκευής· σκούπες και σκουπάκια «για τ' ατζίο». Τα έφτιαχνε ο ίδιος, απός του δηλαδή, πηγαίνοντας στις όχθες του Αλμυροπόταμου για να κόψει βούρλα που ήταν απαραίτητα για την κατασκευή τους. Η θέληση, η επιμονή και οι

προσπάθειές του για να μη γίνει βάρος της κοινωνίας, ήταν απαραίμιλλες. Σαν έχασε μια μέρα το ειδικό μαχαίρι του, που έκλεινε σε θήκη, σουγιά τον λέγαμε, στις βουρλιές του ποταμού, επέστρεψε και με την υπομονή που είχε, κάνοντας χρήση της ικανότητας που δίνει στους τυφλούς η αίσθηση της αφής, βρήκε το χρήσιμο μαχαίρι του. Η μεγαλοσύνη του δεν είχε όρια. Προσπαθώντας να εξυπηρετήσει κάθε άνθρωπο, πούλαγε το εμπόρευμά του, εισπράττοντας και αυγά αντί χρημάτων, που τα ξεπούλαγε όσο-όσο στα ψιλικατζίδικα του Κικερή και του Ασημάκη.

- Ποια θα παντρευτείς Στρατή; τον ρώταγαν, περισσότερο διερευνητικά παρά ουσιαστικά.
- Όποια είναι πιο όμορφη, απαντούσε.
- Αφού δεν βλέπεις, του έλεγαν.
- Βλέπω από μέσα μου, ήταν η απάντηση που έδινε.

Ο Ευστράτιος Τζάνος πέθανε τον Ιούνιο του 1988 σε ηλικία 81 ετών. Ο ρέκτης συγχριανός μου, Αλέξανδρος Αναγνώστου, αφιέρωσε τότε, λίγα λιτά λόγια στο περιοδικό μας (Αντίλαλος της Βρίσας, ο Στρατής, τευχ. 8, 1988, σελ. 3), τιμώντας τον άνθρωπο που έζησε στις καρδιές μας.

Εμείς τώρα θυμόμαστε τον άνθρωπο που ιχνηλάτησε την εργατικότητα, τη θέληση, την περηφάνια, το δικαίωμα ατόμων με ειδικές ανάγκες για τη ζωή.

Ήταν ένας φωτοδότης όλων μας, ήταν ένας άνθρωπος που χάραξε το δρόμο για την ένταξη των ατόμων αυτών στο κοινωνικό σύνολο, ανεξάρτητα από τα δυσμενή προβλήματα που συναπαντιώνται στη ζωή.

Η ζωή του μοιάζει με παραμύθι. Θα έλεγα μια παραμυθένια μορφή που αναδείχτηκε μέσα από τη θέλησή του, αντλώντας δυνάμεις από την τοπική κοινωνία αγνών ανθρώπων της επαρχίας.

Δεν γνωρίζω αν η Ακαδημία βραβεύει τέτοιους ανθρώπους μετά το θάνατό τους.

Όμως στο Στρατή Τζάνο, τον αόμματο έμπορο, όλοι εμείς που τον ζήσαμε, νοιώθουμε ότι του πρέπει κάθε τιμή. Για το μεγαλείο της ψυχής του να μην επιβαρύνει την κοινωνία, για το χρήσιμο άνθρωπο που «έβλεπε από μέσα του» και μας οδηγούσε με το παράδειγμά του.

*Κων/νος Αθ. Κώστας
Μάρτης 1997, Αθήνα*

Από το ημερολόγιο ενός μοναχού

(ή πώς η κυρά-Μαριόγκα δεν αξιώθηκε να δει το γιο της Βαρθολομαίο, ή κατά κόσμον Βαρταλάμη, δεσπότη)

Η κυρά Μαριόγκα κόντευε να σαρανταρίσει, όταν πρωτόπιασε παιδί. Δέκα χρόνια έτρεχε στις εκκλησίες και στα ξωκλήσια και προσκυνούσε τις θαυματουργές εικόνες. Και δεν άφησε ματζούνι που να μην το καταπιεί, ώσπου έγινε το θαύμα και ξεστραβώθηκε το ζευγαδοκούτελο ο άντρας της ο Ατζιλής, που δεν γροικούσε ντιπ από γυναικίσια πράγματα, και έκανε επιτέλους μια σωστή δουλειά. Από την ημέρα που πρωτοκλώτησε στην κοιλιά της το μωρό, η κυρά Μαριόγκα το ονομάτισε Βαρθολομαίο, στο όνομα του μακαρίτη του πατέρα της, του παπα-Βαρταλάμη· όμως τα όνειρα που έκανε για το δικό της το γιο, ξεπερνούσαν το αξώμα του απλού παπά· ήθελε να τον δει «δέσποτα», όπως έλεγε, να βγαίνει στην ωραία Πύλη με τη μίτρα στο κεφάλι κι ο κόσμος να σκύβει να του φιλάει το χέρι. Ο άντρας της ο Ατζιλής, όταν έβλεπε να παίρνει ο νούς της δρόμο, προσπαθούσε να τη συνεφέρει: «να δούμε πρώτα βρε γυναίκα, τι θα'νι του μουρό, σρνκό ή θηλκό, κι τότες βλέπουμι»· η Μαριόγκα όμως δεν ήθελε ν' ακούσει κουβέντα «ισί να κοιτάγες ντ' δλειά σ', τουμουρό είνι αγόρ', μι του'πι η Παναγιά η Κρυφτή».

Κι όταν γεννήθηκε το μωρό κι ήταν πράγματι αρσενικό, όπως το είχε προβλέψει, τότε πια η κυρά Μαριόγκα δεν καταδεχόταν, που λέει ο λόγος, να πατήσει στη γης. Το τύλιγε στους μεταξωτούς μποχτοιάδες, τ' αρμάτωνε με λιλιά και φυλαχτά για το κακό το μάτι, και το κουβαλούσε κάθε Κυριακή στην εκκλησιά να το ευλογήσει ο παπάς, να το δουν κι οι αφλογίστρες του χωριού να σκάσουν από τη ζήλια τους, που την είχαν τόσα χρόνια για στείρα.

Μεγάλωνε ο Βαρταλάμης μ' όλα τα κανάκια της μάνας του, προορισμένος «εμβρύθεν» – όπως έλεγε ο γιατρός ο Παναγάρας – να γίνει δεσπότης. Ο πατέρας του ο Ατζιλής ήθελε πολύ να τον ζέψει από μικρό στη δουλειά, να μάθει να βαστά τ' αλετρόχερο και το λιχνιστήρι, να «αγιάσει» πρώτα στο χωράφι ακολουθώντας τα δικά του χνάρια, κι ύστερα, αν ήθελε, ας γινόταν και δεσπότης και Πατριάρχης!

Αλλά πού ν' αντιμιλήσει στη γυναίκα του τη Μαριόγκα, που ήταν κόρη παπά κι είχε ένα χαλνάρι φοβερό, και παρλάντιζε σαν την ασπαρτιά στο φούρνο, όταν θύμωνε, και τον έβριζε αλλπανάβατο και νταραγκοϊβουδο. Όταν έφτασε η μέρα να πάει ο Βαρταλάμης στο Δημοτικό, η κυρά Μαριόγκα του κρέμασε στον ώμο το πλουμιστό τρουβάδι, που το είχε υφάνει ατή της στον αργαλειό, και μαζί με την πλάκα και τ' Αλφαβητάρι του' βαλε μια χεριά φουρνιστά σύκα και την Ιερά Σύνοψη, που την είχε κληρονομήσει από τον πατέρα της, τον παπά. Τον ανέβασε στ' Αλώνια, όπου ήταν το σχολείο, και τον παρέδωσε στο δάσκαλο το Βαρβαρά – έτσι τον είχαν βαφτίσει τα παιδιά του χωριού, διότι παρείχε το «φως της γνώσεως» με χέρια και με... πόδια που «άστραφταν» στα μάγουλα και στα πισινά των μαθητών του.

«Δάσκαλε σου έφερα το Βαρταλάμη...», του είπε θριαμβευτικά, μόλις συγκρατώντας στην άκρη των χειλιών της τον ευσεβή της πόθο, «και αυριανό δεσπότη!»

Τα πράγματα όμως «στράβωσαν» από τον πρώτο μήνα: ο Βαρταλάμης όχι μόνο δεν «τα έπαιρνε τα γράμματα», αλλά δε μπορούσε να καθίσει στο θρανίο με δεμένα τα χέρια κι όλο έβρισκε αφορμές να σαλαγιέται, πότε ρίχνοντας κάτω το κοντύλι, πότε το τρουβάδι, πότε ζητούσε να «εξένθει», δηλαδή να «εξέλθει», όπως τους είχε συμβουλέψει ο δάσκαλος να λένε, όταν ήθελαν να πάνε προς νερού τους. Έτσι, κάθε μεσημέρι έφτανε στο σπίτι ο Βαρταλάμης με τις παλάμες φουσκωμένες σα φρατζόλες από τη βέργα του Βαρβαρά και την άλλη μέρα το πρωί αντί να πάει κατά τ' Αλώνια, όπου ήταν το σχολείο, τράβαγε αντίθετα, κατά το ποτάμι. Αναγκάζόταν λοιπόν η κυρα-Μαριόγκα να τον κουβαλάει κάθε πρωί στο σχολείο σέρνοντάς τον στον ανήφορο. Κι έφτανε στην πόρτα του σχολείου ιδρωμένη και λαχανιασμένη, με όψη αγριεμένη, έτοιμη να παλαβώσει και να πνίξει το «μούργο...» που φαίνεται πως έμοιασε το ζευγαδοκούτελο, τον άντρα της, όπως έλεγε.

Ο Βαρταλάμης μόλις τέλειωνε το μαρτύριο της «σταύρωσής» του στο θρανίο και κατέβαινε από τ' Αλώνια, πέταγε το πλουμιστό τρουβάδι της μάνας του, έπαιρνε τη σφιντιγόνα, που είχε κρυμένη στα κεραμίδια της αχυρώνας κι εξαφανίζόταν μέσα στις λυγαριές της ποταμιάς. Εκεί έβρισκε το βασίλειό του! Έβαζε στ' αβλάντι κανένα κεφαλά ή σκόχλωρα, έτρωγε καμιά ντομάτα και κανά ξυλάγγουρο από το διπλανό μποστάνι κι ύστερα χορτάτος έβρισκε ανάμεσα στις λυγαριές της ποταμιάς ένα μέρος με παχειά άμμο και ξάπλωνε. Εκεί καθώς λιαζόταν νανουρισμένος από το αεράκι που πέρναγε μέσα από τις ανθισμένες λυγαριές, ξεχνούσε και το δάσκαλο το Βαρβαρά και τη μάνα του τη Μαριόγκα, που έβριζε τώρα από το πρωί ως το βράδυ τον άντρα της τον Ατζιλή, γιατί ύστερα από δέκα χρόνια της έκανε αυτό το «μούργο», για να της

φάει τα πλεμόνια και τα τζιγέρια.

Κι όταν έκλεινε τα μάτια του, έβλεπε την κόρη της γειτόνισσάς του της μαμμής, να ξεπροβάλλει μέσα από τις λυγαριές και να' ρχεται να ξαπλώνει δίπλα του στην άμμο· και τα κοκκινόξανθα μαλλιά της, όπως τα φυσούσε το αεράκι, έπεφταν στο πρόσωπό του και τον γαργαλούσαν. Κι όταν ξυπνούσε έβρισκε πάντα στην άμμο ένα αχνό αποτύπωμα που είχε αφήσει μέσα στο όνειρό του η ξανθομάλλα γειτονοπούλα, που είχε ξαπλώσει δίπλα του.

Έτσι πέρασε ο πρώτος χρόνος και ο Βαρταλάμης δεν είχε μάθει να γράφει ούτε το όνομά του. Τη δεύτερη χρονιά τον ξαναπήγε πάλι η κυρά Μαριόγκα σέρνοντας τον στο σχολείο και τον παρέδωσε στο δάσκαλο το Βαρβαρά, αφήνοντάς του τη φοβερή παραγγελιά.

«Θέλω να μάθει γράμματα και δεν με νοιάζει αν θα μείνει σακάτης».

Γυάλισαν παράξενα τα μάτια του Βαρβαρά, που παρέλαβε το Βαρταλάμη από τα χέρια της μάνας και τον οδήγησε, τσακωμένο από τ' αυτή, μέσα στην τάξη.

Έτσι «πανηγυρικά» έγινε η ενθρόνιση του Βαρταλάμη και πάλι στην πρώτη τάξη, όπου θα ξανάρχιζε από το άλφα. Κάποια όμως απρόοπτα γεγονότα έγιναν αιτία να συντομευτεί η νέα σχολική περίοδος του Βαρταλάμη και να οδηγηθεί, τόσο ο ίδιος όσο και ο δάσκαλός του ο Βαρβαράς, σε δρόμους που τους χώρισαν για πάντα.

Ένα μαγιάτικο απομεσήμερο που ο Βαρταλάμης ήταν ξαπλωμένος στη ζεστή άμμο, ναρκωμένος από τις μοσκοβολιές που έρχονταν από τις ανθισμένες όχθες της ποταμιάς και τις μελωδικές συναυλίες των πουλιών, ξύπνησε από το τραγούδι του συγχωριανού του Στρατή Καζέπη ή Ντίνι, όπως τον φώναζαν στο χωριό, που περνούσε από το διπλανό μονοπάτι καβάλα τσατάλι στη γαιδάρα του: «καλογεράκι θα γενώ να σώσω την ψυχή μου, μα δεν μ' αφήνει ο διάολος

που έχου στο βρακί μου».

Ο Βαρταλάμης που εντυπωσιάστηκε από το βακχικό áσμα του Ντίνι, όχι τόσο από το νόημά του, που δεν το πολυκατάλαβε, αλλά περισσότερο από την ομοιοκαταληξία «ψυχή μου - βρακί μου», άρχισε αμέσως να επαναλαμβάνει τους στίχους, ενώ ακόμα δεν είχε σβήσει μέσα στις λυγαρίες το τραγούδι του Ντίνι που απομακρύνόταν λικνιζόμενος πάνω στη γαιδάρα του.

Επιστρέφοντας ο Βαρταλάμης στο σπίτι του, βρήκε τη μάνα του να «καλαμίζει» μέσα στην αυλή, γιατί είχε πανί στον αργαλειό. Πιστεύοντας ότι θα εντυπωσιαζόταν και η μάνα του, όσο και ο ίδιος, με το τραγούδι του Ντίνι, άρχισε «στεντορεία τη φωνή» να ψέλνει: «καλογεράκι θα γενώ να σώσω την ψυχή μου...». Η μάνα του προσπάθησε να τον διακόψει δυο φορές φωνάζοντας του «σκάσε βρε διάτανε μαύρε», αλλά ο Βαρταλάμης ήταν τόσο συνεπαρμένος από τον οίστρο του, που χρειάστηκε να σφεντονίσει η κυρά-Μαριόγκα το τσόκαρό της για να διακόψει, απορρημένος για τη μανία που είχε πιάσει τη μάνα του, την τρίτη επανάληψη του áσματος.

Την άλλη μέρα η ζωή φαινόταν πως θα κυλούσε ειρηνικά και τίποτα δεν προμηνούσε όσα θα επακολουθούσαν. Ανέβηκε στ' Αλώνια σφυρίζοντας ο Βαρταλάμης, χωρίς να σταματήσει να πειράξει το βόδι του Μπουντούρη, που θύμωνε και κουτουλούσε το κάγκελο, ούτε έβγαλε τη σφιντιγόνα να ρίξει στις δεκοχτούρες, που επαναλάμβαναν μονότονα το ίδιο νούμερο πάνω στον πλάτανο της Αγια-Μαρίνας. Ακόμα και στο μάθημα του Βαρβαρά κάθισε χωρίς να λύνει τα χέρια.

Ωσπου σήμανε διάλειμμα και βγαίνοντας στην αυλή του σχολείου είδε την κόρη της μαμμής, που ήταν τώρα στη Δευτέρα Δημοτικού, να κάθεται στο πεζούλι κάτω από τη φτελιά, φορώντας το καινούριο της φουστάνι, που της είχε φέρει η θεία της η καστρινή.

Τότε δεν κατάλαβε ο Βαρταλάμης ποιος τον έσπρωξε να ανέβει στη φτελιά κι από κει, καθισμένος στη σταύρωση του δέντρου, να αρχίσει να τραγουδά το δίστιχο που είχε μάθει από το Ντίνι. Ο δάσκαλος ο Βαρβαράς που εκτελούσε εκείνη την ώρα περιπολία στην αυλή, για να ελέγχει τους άτακτους μαθητές, ακούγοντας το τραγούδι, σταμάτησε στη μέση της αυλής κι έστησε το αυτί του να ακούσει καλύτερα.

Ο Βαρταλάμης συνέχισε περιπαθώς να επαναλαμβάνει το πονηρό δίστιχο. Πλησίασε σιγά σιγά ο Βαρβαράς και στάθηκε κάτω από το δέντρο. Ο Βαρταλάμης, όταν αντίληφθηκε το Βαρβαρά κάτω από το δέντρο να ξερογλύφεται, έτοιμος να τον κατασπαράξει, έχασε τη φωνή του, πάγωσε ολόκληρος κι ύστερα αιμόλησε μπόι, κατρακυλώντας από τη σταύρωση του δέντρου στα πόδια του Βαρβαρά. Και τότε «ευφράνθησαν οι πόδες του Βαρβαρά καθώς και αι χειρες αυτού» κι έφαγε τόσες ο Βαρταλάμης, που κείτονταν μια βδομάδα μπλαστρωμένος με τα κρεμμύδια της μάνας του. Όταν έγινε καλά, πήρε ένα βράδυ τη σφιντιγόνα του και παραφύλαξε κρυμένος έξω από το σπίτι του Βαρβαρά. Εκεί, την ώρα που γύριζε ο Βαρβαράς από τον καφενέ, τον πέτυχε η πέτρα στο μάτι. Κανείς δεν είδε το Βαρταλάμη με τη σφιντιγόνα του, αλλά όλο το χωριό πίστευε πως δεν μπορούσε να ήταν άλλος από αυτόν.

Ο Βαρταλάμης δεν ξαναπάτησε το πόδι του στο σχολείο. Για μερικά χρόνια ακολουθούσε στα χωράφια τον πατέρα του τον Ατζιλή και μόλις ξεπετάχτηκε κι έγινε παλλικαράκι, πήγε στο Άγιο Όρος, κοντά σ' ένα συγγενή του καλόγερο και αγιογράφο και ζούσε εκεί. Αργότερα μαθεύτηκε στο χωριό ότι μπαρκάρησε για την Αμερική, απ' όπου δεν ξαναγύρισε πια.

Σκηνές από ένα γάμο

Γάμος στο χωριό εκείνα τα χρόνια που επιτρεπόταν η τελετή να γίνεται και στα σπίτια. Θα παντρευόταν λοιπόν η κόρη του μπάρμπα Μιχάλη του Μπουχλή, η Μυρσινώ με το Σταύρο Γιαννάκα και ο γάμος θα γίνονταν στης αδερφής του το σπίτι, της Μαριγώς της Κασάκαινας. Ο Σταύρος δούλευε τότε μάστορας στην Αθήνα και ήρθε για λίγες μέρες να παντρευτεί και να πάρει τη γυναίκα του να φύγουν. Γι' αυτό δε στόλισαν και το σπίτι της νύφης. Ο Σταύρος ήταν πρωτοξάδερφος της μητέρας μου. Εμείς λοιπόν είχαμε που είχαμε της Μαριγώς το σπίτι σα δικό μας, βρέθηκα πρώτη και καλύτερη στο γάμο. Τότε δεν εννοούσαν γάμο αν δεν είχαν μια πιατέλα γεμάτη μέλι με αμυγδαλοπαπούδες, που την κρατούσε πάντα ένα παληκάρι και που όταν τελείωνε το μυστήριο, ή στο σπίτι γινόταν ή στην εκκλησιά, πρώτα έτρωγαν ο γαμπρός και η νύφη για να είναι γλυκειά η ζωή τους και ύστερα όσοι προλάβαιναν, πάντα με το ίδιο κουτάλι. Στο γάμο που σας περιγράφω την πιατέλα με το μέλι φώναξε στην κουζίνα η Μαριγώ το Νικόλα τον Ταξείδη και την έδωσε. "Να πας πρώτα στο γαμπρό και τη νύφη" του είπε. Παίρνει ο Νικόλας την πιατέλα κι έκανε να προχωρήσει. Οπόταν, όλα τα μωρά που είμασταν στην κουζίνα, χυθήκαμε λεφούσι επάνω του μπας και φάμε λίγο μέλι. Εκείνος σήκωσε την πιατέλα ψηλά, και όπως τον τραβούσαμε, έγειρε η πιατέλα και χύθηκε όλο το μέλι πάνω στο κεφάλι μου. Τα μωρά άφησαν το Νικόλα και αρχίσαν να τρων από μένα. Το μαζεύαν με τα δαχτύλια τους και τα γλείφαν. Δεν αφήσαν τίποτα. Εγώ μιξόκλαιγα κει πέρα, κολήσαν τα μέλια, πασαλείφτηκα,

έγινα πια εφτάμορφη. Η μάνα μου, όταν πήρε χαμπάρι, ήρθε και με σκούπιζε με τις πατσαβούρες. Ε, τότε πια γίνηκα ότι ήταν να γίνω. Εμ δεν το ξέραν που θ' αφήναν το γάμο να "λιόνταιν" ν' ανάβουν φωτιές να ζεσταίνουν νερά για να λούζουν εμένα. "Αειντι, μέλ' είνι δεν είνι τσι τίπουτα κακό" είπαν. Τα πιο σπουδαία ήταν ύστερα, που κοκκάλωσε απάνω μου το μέλι, και τότε έκανα ένα σουσούμι σαν τη μούμια του Φαραώ.

Βαρβάρα Σκιά

Ωρα σπερνού

Σε περιμένω το φθινόπωρο
με τα ρόδια και τα κυδώνια
να ευωδίαζουν στο κατεβατό
Να σου δείξω από την Παλιά Βίγλα
το μπουρίνι της νοτιάς
καθώς έρχεται μέσα από το πέλαγος
κοπάδι αγριεμένα αλόγατα.

Ν' ακούσεις το σαντούρι της βροχής
που παίζει ολονυχτίς
στους τσίγγους της αυλής.

Ν' ανεβούμε ώρα σπερνού στη μεγάλη βαλανίδα
όταν ξεκινάν οι ζευγάδες από τα χωράφια
με τα «βόχα» και τα «ντε».

Να σε κρατάω από το χέρι
την ώρα που η βασανισμένη γυναίκα
ανάβει το καντήλι
και κρεμιέται για μια στιγμή
από τα θλιμένα μάτια της Παναγιάς.

Όταν ο πατέρας μπαίνει ν' αλλάξει
τα ρούχα της δουλειάς
γεμίζοντας το σπίτι με τη μυρουδιά του θυμαριού.

Την ώρα που ο καφετζής ανάβει το λουξ
και βάζει στη χόβολη το μπρίκι του καφέ.
Σε περιμένω το φθινόπωρο ν' ρθεις.

*Βασίλης Ζαριανός
(από τα «πεζά τραγούδια»)*

φωτογραφία: Κατερίνα Σκιά

Η παραλία στη Δυτική πλευρά του χωριού μας

Το χωριό μας η Βρίσα έχει τη μεγαλύτερη ακρογιαλιά του νησιού, που μαζί με την απέραντη ακρογιαλιά αποτελούν ένα μικρό παράδεισο για διακοπες. Όμως ακρογιαλιά έχει και από το δυτικό μέρος, που αρχίζει από το ακρωτήρι του Αγίου Φωκά και συνεχίζει με "Παρίσια", "Ανανίδα", "Βαθρακιά", "Μαρμάρι", "Μηλιές" ως το "Χοντροκύτο". Αντίθετα από τα Βατερά, η θάλασσα τούτη είναι γεμάτη βράχια, ενώ η ακρογιαλιά της είναι σκεπασμένη με χοντρό χαλίκι, που λάμπει μέσα στο νερό. Στο Μορμάρι ένα μεγάλο κομμάτι της το σκεπάζουν πλάκες, λείες και πεντακάθαρες, η χαρά και η τέρψη όσων έχουν την ευτυχία να φτάσουν μέχρι έκει, στις περίφημες "Πλάτσις".

Στο Χοντροκύτο έχει βρει καταφύγιο σε μια θαυμαστή σπηλιά που ο ήλιος δεν τη φτάνει η φώκια που τριγυρνάει στα νερά αυτά για να γεννήσει τα μικρά της μια φορά το χρόνο. Τέτοια σπηλιά από τον κόλπο Γέρας ως το Σίγρι, εγώ που γνωρίζω καλά την περιοχή, δεν υπάρχει. Εκτός που έχει μεγάλη ησυχία, άνθρωπος από κει δεν περνάει. Γι' αυτό τη διάλεξε το έξυπνο ζώο για να γεννάει τα μικρά της. "Φωκιότρυπα" τη βάφτισαν οι ψαράδες. Θα πάμε λένε στη φωκιότρυπα να ρίξουμε τα δίχτυα, γιατί είναι και ψαρότοπος.

Παλιά έπιαναν κι από ξηράς με την καλαμίτσα πολλά ψάρια, ειδικά σκάρους και λαπίνινες (χειλούσες). Θυμάμαι που μερικοί απ' αυτούς, ο Πρέγγας, ο Κώσσης, ο Βασίλαινας (Σάλι) έλεγαν "Θα πάμε ίσια πίσω, στα

θκά μας", αφού είχαν χτήματα εκεί. Κι ο Μπουχλής στον Άγιο Φωκά με την καλάμα ψάρευε πάνω στην πλάκα.

Σε όλη αυτή την ακρογιαλιά, πάνω στις πλάκες γίνεται η αλισάχινη (αλάτι), που παλιά ο κόσμος κατέβαινε από το χωριό Ιούλιο Αύγουστο, τη μάζευε με το κουτάλι και την έριχνε στο καλάθι. Τρέχαν ποιος θα προλάβει τα καλύτερα λακούδια να μαζέψει, να είναι λαχταριστή, κάτασπρη, να την έχουν το χειμώνα ν' αλατίζουν τις ροπάδες και τη γραγούδα. Τώρα το μπερεκέτι αυτό χάλασε. Από άσπρη έγινε κίτρινη από τους τουρίστες, που γυρίζουν πάνω στις πλάκες το καλοκαίρι και τσαλαβουστούν στα λακούδια. Στα απίστευτα κι όμως αληθινά είναι και τούτο που θα σας διηγηθώ. Γύρω στα 1950 με 60 στον Άγιο Φωκά ήταν ένας ψαράς, ο Μήτρος ο Φρατζιάς, άνθρωπος πολύ δυνατός και σκληρός στη θάλασσα. Καθόταν πάνω στο βράχο που το λέμε νησάκι, στην άκρη στο ακρωτήρι και φύλαγε τις "μπάφες" (κεφάλια) να περάσουν. Χωρίς βάρκα κολυμπούσε και τα μάζευε. Τα νερά εκεί είναι πολύ βαθιά. Την εποχή εκείνη υπήρχαν πολλοί "σπρίλοι" (καρχαρίες) από πενήντα ως διακόσια πενήντα κιλά ο καθένας, οι οποίοι είχαν επισημάνει το μέρος και με τον κρότο που άκουγαν, όσο μακριά και να ήταν, ώσπου να φορέσει το μαγιό που δεν είχε και να πέσει στο κολύμπι ο Μήτρος, έτρωγαν τα μισά, αν ήταν λίγα. Πολλές φορές τα έπαιρναν κι από τα χέρια του. Ήταν όμως και φίλοι, δεν τον πείραζαν ποτέ.

Το όνομα “Παρίσια” που έχει η αμμουδιά, το πήρε από παλιά. Επί τουρκοκρατίας γινόταν μεγάλο λαθρεμπόριο, κι επειδή έπεφτε χοντρό χρήμα, έβγαλαν αυτό το όνομα. Είναι μια κρυφή ρεματιά με πολύ πικνά δέντρα, κι ανήκει στην οικογένεια Στέλιου Γραγούδα. Από τη θάλασσα δε φαίνεται. Βέβαια ο κόσμος προτιμά τη νότια πλευρά, που είναι καταλληλότερη για κολύμπι. Όμως

η δυτική είναι για όσους αγαπούν την πρωτόγονη φύση, το ψάρεμα και τις περιπέτειες. Θα καταφέρουμε άραγε να τη διατηρήσουμε αναλλοίωτη, ή θα γεμίσει κι αυτή με πλαστικά μπουκάλια, άδεια κουτιά μπύρας και υπολείματα εκδρομέων που μόνο την καλοπέρασή τους ψάχνουν κι αδιαφορούν για ό,τι αφήνουν πίσω τους;

Αντώνης Φωτεινός

Η εξέγερση της Λέσβου στην ιστορία του Θουκυδίδη

Στην εποχή της ακμής της, τον 5ο αι. π. Χ, μετά τους Περσικούς Πολέμους, η Αθήνα σχημάτισε μια συμμαχία εναντίον των Περσικών πόλεων, την Α' Αθηναϊκή Συμμαχία. Με το ισχυρό ναυτικό της και την οικονομική της δύναμη κατόρθωσε να θέσει κάτω από τον έλεγχό της τα περισσότερα νησιά, τις παραθαλάσσιες πόλεις και τις στρατηγικές περιοχές. Στις πόλεις της συμμαχίας της η Αθήνα ενίσχυε τις δημοκρατικές παρατάξεις. Σιγά σιγά όμως η Αθήνα εξελίχθηκε σε ηγεμονία, που με κάθε τρόπο επέβαλε την εξουσία της στους Συμμάχους της. Η άλλη μεγάλη δύναμη της εποχής ήταν η Σπάρτη. Στις πόλεις που έλεγχε ενίσχυε τις ολιγαρχικές παρατάξεις. Η επέκταση της αθηναϊκής κυριαρχίας προκάλεσε την ανησυχία της Σπάρτης και των Συμμάχων της και οδήγησε στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ). Το τέλος αυτού του πολέμου δεν έδωσε στους υπόλοιπους Έλληνες την ελευθερία, αλλά οδήγησε σε μια νέα υποδούλωση, χειρότερη από την πρώτη, αυτή τη φορά στους Σπαρτιάτες.

Τον Πελοποννησιακό Πόλεμο ως το 411 εξιστόρησε ο Αθηναίος Θουκυδίδης (460 π. Χ - 400 π. Χ περίπου). Το έργο του “Ιστορίαι” ή “Συγγραφή” αποτελεί την πρώτη προσπάθεια συγγραφής της ιστορίας με επιστημονική μέθοδο. Παράλληλα, σα να είναι ένα είδος δράματος, η ιστορία του Θουκυδίδη αποκαλύπτει και τη φύση της ανθρώπινης ψυχής στον πόλεμο, τον εξευτελισμό των αξιών και κάθε έννοιας δικαίου που αυτός προκαλεί.

Από τα σημαντικότερα και δραματικότερα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου είναι και η εξέγερση της Λέσβου. Ο Θουκυδίδης μας την εξιστορεί στο Γ' βιβλίο του έργου του (2-52). Περιληπτικά τα γεγονότα έχουν ως εξής:

Η Λέσβος την εποχή εκείνη ήταν χωρισμένη σε πόλεις κράτη. Καθώς οι Αθηναίοι επέβαλαν φόρους και είχαν συγκεντρώσει στα χέρια τους την εξουσία, οι περισσότερες πόλεις της Λέσβου ήταν δυσαρεστημένες και ήθελαν να αποστατήσουν από την Αθηναϊκή Συμμαχία. Ισχυρές πόλεις ήταν η Μήθυμνα και η Μυτιλήνη. Η Μήθυμνα ήταν δημοκρατική και μέλος της Αθηναϊκής συμμαχίας, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των Μυτιληναίων ήταν εναντίον των Αθηναίων.

Τον τρίτο χρόνο του Πελοποννησιακού Πολέμου οι Μυτιληναίοι άρχισαν να σχεδιάζουν την αποστασία. Οι Τενέδιοι, οι Μηθυ-

μναίοι και μερικοί Μυτιληναίοι όμως, που ήταν με τους Αθηναίους, κατήγγειλαν στην Αθήνα ότι οι Μυτιληναίοι προσπαθούν να υποτάξουν με βία το νησί. Οι Αθηναίοι, όταν βεβαιώθηκαν ότι οι καταγγελίες ήταν αληθινές, κράτησαν ως αιχμάλωτα στην Αθήνα δέκα Μυτιληναϊκά καράβια με τα πληρώματά τους και έστειλαν ξαφνικά σαράντα καράβια στη Μυτιλήνη για να αιφνιδιάσουν τους Μυτιληναίους. Εκείνη την ημέρα οι Μυτιληναίοι θα βρίσκονταν έξω από την πόλη, στη γιορτή του Απόλλωνος το Μαλόεντος. Ειδοποίησε όμως τους Μυτιληναίους κάποιος που από την Εύβοια έφτασε σε τρεις

μέρες μ' ένα καράβι στο νησί. Έτσι οι Μυτιληναίοι δεν πήγαν στον Μαλόεντα, αλλά ετοιμάστηκαν για πόλεμο.

Όταν έφτασαν οι Αθηναίοι, οι Μυτιληναίοι έβγαλαν τα πλοία τους για ναυμαχία, αλλά τελικά έγινε ανακωχή. Έτσι οι Μυτιληναίοι έστειλαν στην Αθήνα αντιπροσωπεία για να πείσει τους Αθηναίους να αποσύρουν το στόλο τους, υποσχόμενοι ότι δε θα αποστατήσουν. Έστειλαν κρυφά κι ένα πλοίο στη Λακεδαιμόνια για να ζητήσει βοήθεια από τους Σπαρτιάτες. Η αντιπροσωπεία όμως γύρισε άπρακτη από την Αθήνα. Έτσι, ο αθηναϊκός στόλος με τη βοήθεια των Μήθυμναίων, των Ιμβρίων και των Λημναίων άρχισε τις εχθροπραξίες. Έστησαν μάλιστα οι Αθηναίοι με τους συμμάχους τους δυο οχυρωμένα στρατόπεδα στο νότιο μέρος της Μυτιλήνης και από τις δυο μεριές της πόλης και απέκλεισαν τα δυο λιμάνια. Παράλληλα κράτησαν τον Μαλέα για λιμάνι και για αγορά. Εν τω μεταξύ, μετά την πρώτη μάχη, έφτασαν ο Σπαρτιάτης Μελέας και ο Θηβαίος Επαμεινώνδας για να βοηθήσουν τους Μυτιληναίους και τους υπόλοιπους Λέσβιους που επικρατούσαν στη στεριά.

Οι πρέσβεις της Μυτιλήνης, που είχαν σταλεί στους Λακεδαιμόνιους, πήγαν στην Ολυμπία. Όταν τελείωσαν οι γιορτές έγινε συνέλευση. Μίλησαν οι Μυτιληναίοι στους Σπαρτιάτες και στους συμμάχους τους και κατάφεραν να τους πείσουν ότι η αποστασία της Μυτιλήνης από την Αθηναϊκή Συμμαχία δεν είναι προδοσία, αλλά αναγκαία για τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τους. Από το λόγο των Μυτιληναίων γίνεται φανερό ότι η Λεσβος ήταν μια υπολογίσιμη δύναμη τα χρόνια εκείνα και η συμμαχία μαζί της ήταν καθοριστική για την υπεροχή οποιοδήποτε από τις δυο συμμαχίες.

Οι Λακεδαιμόνιοι πείστηκαν να βοηθήσουν τους Μυτιληναίους κάνοντας εισβολή στην Αττική για αντιπερισπασμό. Πολεμικές ετοιμασίες όμως άρχισαν και οι Αθηναίοι, που κατάλαβαν τι συνέβαινε κι έκαναν ναυτική

επίδειξη κι επιδρομές στις ακτές της Πελοποννήσου με εκατό καράβια, περισσότερα απ' όσα εξόπλισαν ποτέ από την αρχή του πολέμου. Βλέποντας αυτά οι Λακεδαιμόνιοι, εγκατέλειψαν την εκστρατεία και γύρισαν στην πατρίδα τους. Απέσυραν κι οι Αθηναίοι τα εκατό καράβια τους. Αργότερα όμως οι Λακεδαιμόνιοι άρχισαν να ετοιμάζουν στόλο από σαράντα καράβια για να τα στείλουν στη Λέσβο.

Την ίδια εποχή οι Μυτιληναίοι με μερικούς μισθοφόρους έκαναν εκστρατεία από στεριά εναντίον της Μήθυμνας. Δεν κατάφεραν να την κυριεύσουν με προδοσία, όπως έλπιζαν, και προσπάθησαν να ισχυροποιήσουν τη θέση τους στην Άντισσα, την Πύρρα και την Ερεσσό Οι Αντισσαίοι όμως έκαναν έξοδο και τους νίκησαν. Μαθαίνοντας οι Αθηναίοι ότι οι Μυτιληναίοι κυριαρχούσαν στην ύπαιθρο, έστειλαν με πλοίο χίλιους οπλίτες και έχτισαν ένα τείχος γύρω από την Μυτιλήνη. Σε μερικά σημεία του τείχους πρόσθεσαν μικρούς πύργους. Ετσι αποκλείστηκε η Μυτιλήνη και από στεριά και από θάλασσα ενώ έμπαινε ο χειμώνας.

Προς το τέλος του χειμώνα οι Λακεδαιμόνιοι έστειλαν στη Μυτιλήνη με πολεμικό τον Σπαρτιάτη Σάλαιθο που αποβιβάστηκε στην Πύρρα και ακολουθώντας μια χαράδρα μπήκε κρυφά στη Μυτιλήνη και πληροφόρησε τους αρχηγούς ότι ετοιμάζεται εισβολή των Λακεδαιμονίων και των συμμάχων τους στην Αττική και ότι θα φτάσουν σύντομα για βοήθειά τους σαράντα καράβια. Έτσι οι Μυτιληναίοι πήραν θάρρος και δεν είχαν διάθεση συμβιβασμού με τους Αθηναίους. Όμως, ο στόλος των σαράντα καραβιών χρονοτρίβησε υπερβολικά περιπλέοντας την Πελοπόννησο και πιάνοντας Μύκονο και Ικαρία. Καθυστέρησε λοιπόν να φτάσει. Στο μεταξύ ο Σάλαιθος στη Μυτιλήνη, καθώς έλειψαν τα τρόφιμα, μοίρασε στους πολίτες βαρύ οπλισμό για να επιτεθούν στους Αθηναίους. Ο λαός όμως, που προτιμούσε τη δημοκρατική Αθήνα από την ολιγαρχική Σπάρτη, μό-

λις πήρε τα óπλα ζητούσε από τους ολιγαρχικούς, που ήταν στην εξουσία, να ανοίξουν τις αποθήκες, αλλιώς θα πήγαινε μόνος του να συνθηκολογήσει με τους Αθηναίους. Οι ολιγαρχικοί φοβήθηκαν και αναγκάστηκαν να κάνουν οι ίδιοι τη συνθηκολόγηση με τον Πάχητα, το στρατηγό των Αθηναίων. Μετά την είσοδο των Αθηναίων στην πόλη της Μυτιλήνης, όσοι είχαν συνεργαστεί με τους Σπαρτιάτες έτρεξαν κι έπεσαν ικέτες στους βωμούς. Ο Πάχης τότε τους μετέφερε στην Τένεδο, μέχρι να αποφασίσουν οι Αθηναίοι για την τύχη τους.

Ο στόλος των Λακεδαιμονίων έμαθε για τα γεγονότα στη Μυτιλήνη όταν ήταν στήν Ερυθραία. Τότε ο ναύαρχος αποφάσισε να επιστρέψει στην Πελοπόννησο, αφήνοντας εντελώς αβοήθητους τους Μυτιληναίους. Ο Πάχης στη συνέχεια υπέταξε την Πύρρα και την Ερεσσό. Μετά έστειλε το μεγαλύτερο μέρος του στόλου στην Αθήνα μαζί τον Σάλαιθο και τους Μυτιληναίους που είχε στείλει στην Τένεδο και ρύθμισε τα ζητήματα της Λέσβου όπως νόμιζε καλύτερα.

Οι Αθηναίοι σκότωσαν αμέσως τον Σάλαιθο και για τους άλλους έκαναν συγκέντρωση του λαού και αποφάσισαν να τους σκοτώσουν. Ακόμα αποφάσισαν πάνω στο θυμό τους να σκοτώσουν και όλους τους Μυτιληναίους που ήταν ενήλικοι και να πουλήσουν τα γυναικόπαιδα δούλους. Τους είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα όχι μόνο η αποστασία των Μυτιληναίων, γιατί δεν ήταν σαν τους άλλους υποτακτικούς των Αθηναίων, αλλά ότι στάλθηκε γι' αυτούς ως την Ιωνία στόλος πελοποννησιακός για τους βοηθήσει, πράγμα που σήμαινε γι' αυτούς ότι το σχέδιο είχε καταστρωθεί πολύ καιρό πριν. Έστειλαν λοιπόν με καράβι στον Πάχη εντολή να σκοτώσει όλους τους Μυτιληναίους χωρίς αναβολή. Την επόμενη όμως οι Αθηναίοι άρχισαν να μετανοιώνουν για την απόφασή τους να καταστρέψουν μια ολόκληρη πολιτεία αντί για τους πρωταίτιους. Οι αντιπρόσωποι των Μυτιληναίων ένοιωσαν αυτή τη μεταστροφή και με Αθη-

ναίους φίλους τους έπεισαν χωρίς μεγάλη δυσκολία τους άρχοντες να συγκαλέσουν Εκκλησία του Δήμου για να ξαναγίνει συζήτηση.

Στη συζήτηση μίλησε πρώτος ο Κλέωνας, ο διάδοχος του Περικλή στο δημοκρατικό κόμμα. Υποστήριξε ότι η Αθήνα έχει εξελιχτεί σε τυραννία και χρειάζεται συνέπεια και σταθερότητα στις αποφάσεις της, ώστε να επιβάλει το σεβασμό στους άλλους. Για τη Μυτιλήνη είπε ότι αποστάτησε από υπερροφία και ότι θα πρέπει η τιμωρία να γίνει παράδειγμα για όλους τους συμμάχους. Στη συνέχεια μίλησε ο Διόδοτος του Ευκράτους. Υποστήριξε ότι η καταδίκη όλων των Μυτιληναίων δε συμφέρει την Αθήνα, γιατί η ποινή του θανάτου δε μπορεί να αποτρέψει το έγκλημα. Αντίθετα, θα κάνει πιο αποφασιστικούς στο μέλλον όσους θα θελήσουν να αποστατήσουν από τη συμμαχία τους. Θα αναγκάζονται λοιπόν οι Αθηναίοι να πολιορκούν πόλεις που θα αντιστέκονται ως το τέλος, και, έχοντας κάνει τεράστια έξοδα, θα καταλαμβάνουν πόλεις κατεστραμμένες. Τέλος, είπε ότι δεν είναι σωστό να τιμωρήσουν τους δημοκρατικούς όπως τους ολιγαρχικούς, γιατί έτσι θα τους ενώσουν όλους εναντίον της Αθήνας.

Και ο ιστορικός κλείνει την αφήγησή του με αυτό τον τρόπο:

«Αυτά, περίπου, είπε ο Διόδοτος. Και αφού υποστηρίχτηκαν οι δύο αυτές απόψεις που ήσαν διαμετρικά αντίθετες, οι Αθηναίοι βρέθηκαν σε αμηχανία τι απόφαση να πάρουν, και στην ψηφοφορία που έγινε με σήκωμα των χεριών, σημειώθηκε σχεδόν ισοψηφία, αλλά νίκησε η γνώμη του Διοδότου. Έστειλαν, αμέσως, δεύτερο καράβι για να προλάβη το πρώτο που είχε φύγει ένα ολόκληρο μερόνυχτο πριν, και να μην βρη τη Μυτιλήνη καταστραμμένη. Οι πρέσβεις των Μυτιληναίων εφοδίασαν το πλήρωμα με κρασί και με αλεύρι και τους έδωσαν πολλές υποσχέσεις, αν πρόφταιναν. Έκαναν το ταξίδι τόσο γρήγορα, ώστε οι ναύτες χωρίς να σταματούν να κωπηλατούν έτρωγαν ζυμάρι από αλεύρι και κρασί ή λάδι. Έκαναν βάρδιες, ώστε μερικοί να κοιμούνται κι άλλοι να κωπηλατούν. Ευτυχώς δεν φύσησε άνεμος ενάντιος. Έτσι, ενώ το πρώτο καράβι ταξίδευε αργά έχοντας να μεταφέρη μια τρομερή παραγγελία, το δεύτερο έβιαζε την πορεία του. Γι' αυτό και το πρώτο έφτασε με τόση μόνο διαφορά, όση ώρα χρειάστηκε ο Πάχης να διαβάση

το ψήφισμα και να εποιηθεί να εκτελέση την διαταγή. Το δεύτερο καράβι πρόλαβε να φτάση και να εμποδίση την καταστροφή. Από τόσο μόνο γλύτωσε η Μυτιλήνη την συμφορά.

Τους πρωταίσιους της αποστασίας που είχε στείλει ο Πάχης στην Αθήνα, τους σκότωσαν οι Αθηναίοι ακολουθώντας τη συμβολή του Κλέωνος. Ήσαν λίγο περισσότεροι από χιλιούς. Κατεδάφισαν τα τείχη της Μυτιλήνης και πήραν το στόλο της. Δεν έβαλαν φόρο στη Μυτιλήνη, αλλά διαιρέσαν όλο το νησί – εκτός από την γη των Μηθυμναίων – σε τρεις χιλιάδες κλήρους. Τους τριακόσιους αφιέρωσαν στους θεούς και τους υπόλοιπους τους μοίρασαν σε δικούς τους κληρούχους που διάλεξαν με κλήρο. Αργότερα οι Λέσβιοι ανέλαβαν να πληρώνουν στους κληρούχους αυτούς δύο μνες τον χρόνο για κάθε κλήρο και καλλιέργησαν οι ίδιοι τη γή τους. Οι Αθηναίοι πήραν και όλες τις μικρές πολιτείες που εξουσίαζαν οι Μυτιληναίοι στην αντικρινή ηπειρωτική ακτή κι έγιναν κι αυτές υποτακτικές της Αθήνας. Αυτά ήσαν τα γεγονότα της Λέσβου».

(μετάφραση: Αγγελού Βλάχου)

Επιμέλεια - Παρουσίαση: Κατερίνα Σκιά

Η αγροτική περιοχή του χωριού μας στην περίοδο της Τουρκοκρατίας

Με βάση τα ιστορικά στοιχεία που διαθέτουμε από την περίοδο της Τουρκοκρατίας και με τη βοήθεια ορισμένων γλωσσολογικών στοιχείων (τοπωνύμια και εκφράσεις), που διατηρούνται στη βρισαγώτικη ντοπιολαλιά, καθώς και κάποιων ψηγμάτων ιστορικής μνήμης για παλιότερα γεγονότα που διασώθηκαν με την προφορική παράδοση, θα επιχειρήσουμε να ανασυνθέσουμε την εικόνα που παρουσίαζε η αγροτική περιοχή του χωριού μας και η αγροτική ζωή των κατοίκων του στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

A. Η πεδινή περιοχή

Με την κατάκτηση του νησιού το 1462 από τους Τούρκους στο χωριό μας επιβλήθηκε

Ξερολιθιά στον Άη Γιώργη (Φωτό: Κατερίνα Σκιά)

το ίδιο καθεστώς που ίσχυσε στις περισσότερες τουρκοκρατούμενες περιοχές. Στη Βρίσα ολόκληρη η πεδινή παραποτάμια περιοχή από την Λαγκάδα ως τα χάσια και τους Τγάδες περιήλθε στο τουρκικό δημόσιο και παραχωρήθηκε σε Τούρκους Τιμαριούχους, που ήταν αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους ή γαζήδες (σπαχήδες, ιππείς του άτακτου τουρκικού ιππικού που διακρίθηκαν στις εκστρατείες των σουλτανών)¹. Οι ονομασίες αγροτικών περιοχών όπως Μαχμουτή (τιμάριο ή τσιφλίκι του Μαχμούτ) Τγάς (του Αγά), Χάσια (Hass: σουλτανικό φέουδο) και πιθανώς οι ονομασίες Αλιάζ (Αλή-Αζί) Ζίβα (civa)² και Κλουξ(;) ενισχύουν την παραπάνω άποψη. Εξάλλου είναι γνωστό ότι η Λαγκάδα ως τούρκικη ιδιοκτησία περιήλθε μετά την απελευθέρωση του νησιού στο ελληνικό δημόσιο και μοιράστηκε αργότερα στους Μικρασιάτες πρόσφυγες ή πωλήθηκε σε κατοίκους του χωριού μας.

Οι ημιορεινές και άγονες περιοχές

Με το πέρασμα της ευφορότερης γης στους Τούρκους, οι χριστιανοί κάτοικοι του χωριού μας περιορίστηκαν στις ορεινές, ημιορεινές και άγονες περιοχές. Σ' αυτές τις περιοχές με θαυμαστή φιλοπονία, με μόχθο καθημερινό και υπεράνθρωπη προσπάθεια δημιούργησαν τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις για την επιβίωσή τους. Έχτισαν ατέλειωτες σειρές από σέτια να πιάσουν το χώμα στις πλαγιές και να φυτέψουν ελιές ή άλλα δέντρα, ξάνοιξαν όπου υπήρχε κάποιο ίσωμα για να σπείρουν σιτάρι, κριθάρι, κουκιά, ρεβύθια, φάκο, λαφύρι (λάθυρος), ρόβι (όροβος). Όπου βρήκαν καμιά φλέβα νερό τη διοχέτευσαν με κούγκια στα «ταγγάρια» και σε χαβούζες να ποτίσουν το «τσηπάρι» τους (κηπάριον). Στις περιοχές αυτές φύτεψαν και τις συκιές τους να βάζουν τη σοδειά τους από φουρνιστά ή ζεματιστά σύκα, που ήταν πολύτιμο συμπλήρωμα της λιτής τροφής τους. Εκεί φύτεψαν και τις ασκαμνιές (μουριές) για να τρέφουν με τα φύλλα τους τα «αγόρια», τους μεταξοσκώ-

ληκες³, και εγκατέστησαν τα κουβάνια με τα μελίσσια. Έτσι εξηγούνται οι ονομασίες Ορνοί, Αγριοσυκιά, Μέλισσα που βρίσκονται σε ημιορεινές περιοχές και κάποια αρδευτικά έργα μέσα σε λαγκαδίές, σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές του χωριού μας⁴.

Παράλληλα προς τις γεωργικές ασχολίες, η κάθε οικογένεια έτρεφε και κάποιο αριθμό αιγυπροβάτων, από τα οποία εξασφάλιζε το γάλα, το ξινόγαλο, το τυρί, τον τραχανό (τραγανός), το μνούχο (ευνουχισμένο αρσενικό αρνί), τη γλίνα και τον καβουρμά· αλλά και το μαλλί για την κατασκευή των πλεκτών ρούχων και των υφαντών.

Από τα τσαμλίκια (πευκοδάση), το Λάγκωνα, το Δοξάρι, τα Σπάσματα προμηθεύονταν την ξυλεία και το ρετσίνι, ενώ από τα δάση των βελανιδιών μάζευαν τα βελανίδια.⁵

Η φορολογία

Το δικαίωμα που δόθηκε στους χριστιανούς κατοίκους του χωριού μας να παραμείνουν ως ιδιοκτήτες και «ελεύθεροι καλλιεργητές» των χωραφιών τους, που βρίσκονταν στις άγονες περιοχές, καθώς και να τα μεταβιβάζουν με κληρονομιά ή δωρεά, συνοδεύονταν από βαρύτατα ανταλλάγματα. Οι «ραγιάδες», εκτός από το φόρο που πλήρωναν για το δικαίωμα ζωής (κεφαλικό φόρο) κατέβαλαν κάθε χρόνο διπλό φόρο για τη γη που κατείχαν (emlak) και το εισόδημα που παρήγαγαν.

Ο φόρος στο εισόδημα, που είναι γνωστός ως φόρος της δεκάτης, κυμαίνονταν από το 1/10 έως το 1/3 της σοδειάς.⁶ Ο φόρος αυτός ήταν καταστροφικός για την αγροτική οικονομία, διότι εκτός του ότι στερούσε σημαντικό μέρος του εισοδήματος από τον παραγωγό, λόγω του τρόπου με τον οποίο εισπράτονταν ο φόρος, συντελούσε στην καταστροφή ακόμα σημαντικότερου μέρους της παραγωγής. Οι χωρικοί υποχρεώνονταν να συγκεντρώνουν τη συγκομιδή τους σε ένα κοινό τόπο, όπου βρίσκονταν τα αλώνια, ο μύλος ή το πατητήρι, και εκεί περίμεναν για πολύ καιρό να περάσει ο αρμό-

διος εισπράκτορας του φόρου ώστε να αρχίσουν με την παρουσία του το αλώνισμα ή το άλεσμα.

Έτσι όμως, το τουρκικό καθεστώς, στην προσπάθειά του να αποφύγει οποιαδήποτε απόκρυψη της παραγόμενης ποσότητας, άφηνε να καταστραφεί από διάφορες φυσικές αιτίες μεγάλο μέρος της παραγωγής.⁷ Η φορολογία όμως δεν περιορίζοταν σε αυτές τις κατηγορίες εισοδήματος, επεκτεινόταν και σε κάθε άλλη δραστηριότητα κτηνοτροφική, βιομηχανική ή εμπορική. Και πέρα από την τακτική φορολογία υπήρχε ένα πλήθος έκτακτων φορολογιών, όπως π.χ. ήταν το «σουρσάτ» (φόρος για τις εκστρατείες του σουλτάνου), τα «πανικά» (για την αγορά πανιών του στόλου), τα «πεσκέσια», υποχρεωτικά δώρα προς τους τακτικούς άρχοντες. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, οι βαριόμοιροι ραγιάδες ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν και δωρεάν προσωπική εργασία στα χωράφια και τα υποστατικά των Τούρκων αξιωματούχων, τις λεγόμενες αγγαρείες.⁸

Τα τσιφλίκια

Σε χειρότερο καθεστώς απ' ότι οι λεγόμενοι ελεύθεροι καλλιεργητές, βρίσκονταν όσοι χωριανοί δούλευαν ως δουλοπάροικοι ή κολλίγοι στα τιμάρια ή τσιφλίκια των Τούρκων.⁹

Στην πεδινή ζώνη όπου βρίσκονταν οι ιδιοκτησίες των Τούρκων, καλλιεργούνταν κυρίως αμπέλια, συκιές, όσπρια και δημητριακά, μποστάνια, μπαχτσεβανικά (κηπευτικά), μυρουδιά, σάμι, νταρί (καλαμπόκι) και σε ορισμένες περιοχές και λινάρι, κεχρί (τσιχρινές: κεχρινιές) και μπαμπάκι.

Τα μεγάλα περιβόλια που διατηρούνταν μέχρι πριν από κάποιες δεκαετίες στις παρυφές του χωριού,¹⁰ στη νότια και βόρεια πλευρά του «γλυκού ποταμού» και ποτίζονταν με μαγγανοπήγαδα (ντουλάπια: τουρκ. dolap) πιθανώς ανήκαν παλιότερα σε τούρκους γαιοκτήμονες. Τα περιβόλια αυτά, όπως και οι άλλες τούρκικες ιδιοκτησίες, πρέπει να αγοράστηκαν στα μέσα του 19ου αιώνα

από κατοίκους της Βρίσας, όταν οι Τούρκοι αναχώρησαν από το χωριό μας και κατέφυγαν στη Γρίπα του Πολυχνίτου.¹¹ Για τους πιθανούς λόγους αναχώρησης των Τούρκων από το χωριό μας κάνει λόγο ο αείμνηστος Κ. Τσέλεκας στο βιβλίο του «Το χωριό μου η Βρίσα» βασιζόμενος και στη γραπτή μαρτυρία του γιατρού «Νικολάκα» Ι. Νικολαΐδη. Εκεί επίσης αναφέρει ότι στην αγορά των τούρκικων χωραφιών τη «μερίδα του λέοντος» πήραν οι προύχοντες του χωριού, όσοι δηλαδή είχαν διατελέσει κοινοτικοί άρχοντες και οι οποίοι ήταν οι μόνοι «παραλήδες». Και αυτό ήταν φυσικό, αφού όσοι αναλάμβαναν να κάνουν χρέη κοινοτικών αρχόντων εκτός από τα άλλα οφέλη, που τους εξασφάλιζε η θέση τους, είχαν και μισθό (50-500 γρόσια), και ακόμη απαλλάσσονταν από την υποχρέωση καταβολής φόρου. Έτσι αγοράστηκαν από τους κοινοτάρχες Γ. Αγγελή, Εμμ. Κουτσαμπάση, Κ. Αναγνώστου ακόμα και το κονάκι του Αγά, καθώς και η περιοχή του τζαμιού ως και του τούρκικου νεκροταφείου!

Οι καλλιέργειες στην πεδινή ζώνη

Για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την ανάκτηση της παραποτάμιας περιοχής από τους χριστιανούς κατοίκους του χωριού, συνεχίστηκαν οι παλιές καλλιέργειες, όπως δείχνουν οι ονομασίες Παλιάμπελα, Παλιαμπέλα, Περιβόλα, Περιβόλια. Εκτεταμένη ήταν η καλλιέργεια της συκιάς σ' αυτή την περιοχή, που απέφερε πολλά καντάρια εκλεκτών σύκων, που δεν αποτελούσαν μόνο πολύτιμη σοδειά του σπιτιού αλλά και προϊόν εξαγωγής.¹²

Από τις αρχές του 20ου αιώνα άρχισε η επέκταση της ελαιοκαλλιέργειας και στην πεδινή ζώνη.

Στην περίοδο αυτή αναπτύσσεται στην περιοχή του χωριού μας και η καπνοκαλλιέργεια, που φτάνει σε ετήσια παραγωγή τις 40.000 οκάδες καπνού.

Β. Η παραλιακή ζώνη του χωριού

Στις ημιορεινές και άγονες περιοχές που

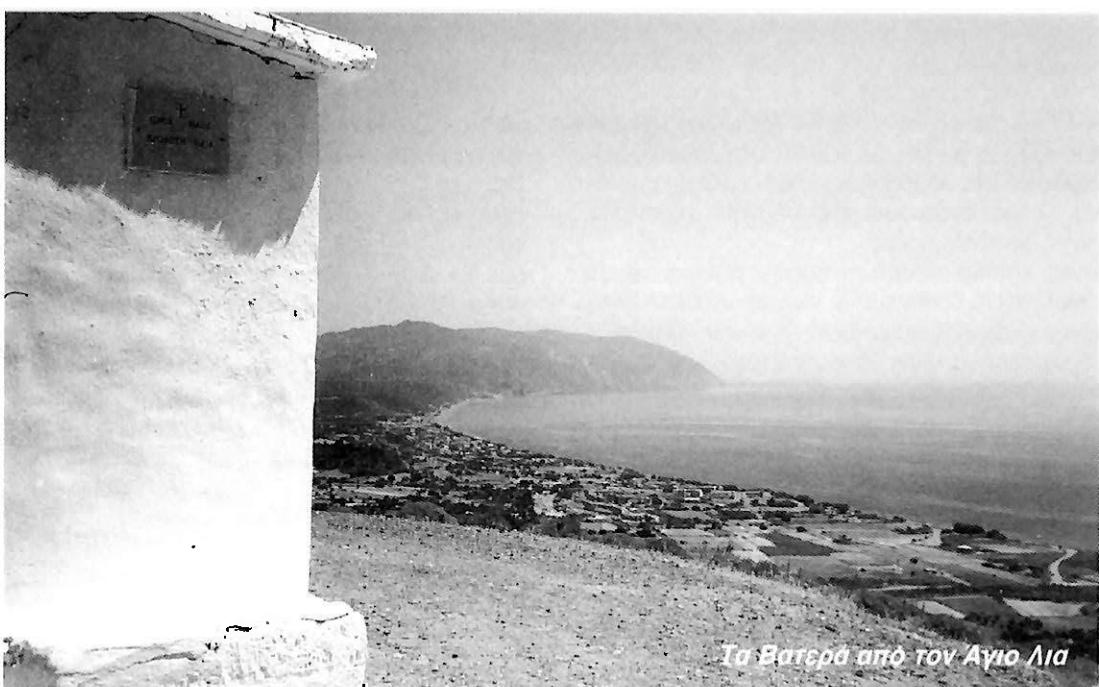
παρέμειναν στην ιδιοκτησία των χριστιανών κατοίκων της Βρίσας περιλαμβανόταν και ολόκληρη η παραθαλάσσια ζώνη από τις εκβολές του Βούρκου ποταμού ως το Μαρμάρι και τα Χοντροκούκια.

Η περιοχή αυτή, που είχε εγκαταλειφθεί από την εποχή των μεγάλων πειρατικών επιδρομών του 9ου και 10ου αιώνα, παρέμεινε έρημη και ακαλλιέργητη και στους τρεις πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Οι πειρατικές επιδρομές, που συνεχίστηκαν από Χριστιανούς και Μουσουλμάνους με ιδιαίτερη αγριότητα αυτή την περίοδο, κράτησαν μακριά από τα παράλια τους Βρισαγώτες.¹³

Για πολλούς αιώνες είχε σταματήσει κάθε ναυτική δραστηριότητα στις ακτές, όπου μέχρι τους πρώτους βυζαντινούς αιώνες ήταν έντονη η παρουσία των κατοίκων της αρχαίας Βρίσας. Το αρχαίο λιμάνι του Αγίου Φωκά είχε πια μωλώσει και ο αρχαίος ναός ήταν ένας σωρός χαλάσματα σκεπασμένα από το χορτάρι και τη λησμοσύνη των ανθρώπων.¹⁴⁻¹⁵ Ολόκληρη η περιοχή είχε καλυφθεί από ρίχια και ρουμάνια, πελώριους σκοίνους και πρίνους, βελανιδιές και πεύκα, και λιγοστά πλατάνια στις λαγκαδιές που κρατούσαν νερό και το καλοκαίρι. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες τοπωνυμίες στην παραθαλάσσια περιοχή έχουν σχέση με τη χλωρίδα που κυριαρχούσε εκεί: Μαστιές από τα σκοίνα που τα έλεγαν μαστιχιές. Στραβή βαλανίδα, από το δάσος των βαλανιδών που κάλυπτε τους λόφους, νότια και νοτιοδυτικά του χωριού (Κανναΐτη, Χούλιαρη) κι εκτεινόταν ως κάτω στη θάλασσα. Πλατάνια, από τα πλατάνια που υπήρχαν στο ομώνυμο λαγκάδι, Μυρίχια από τις μυρικιές, δηλαδή τα αλμυρικά ή αλμυρίχια που ευδοκιμούσαν στα χαμηλά μέρη της περιοχής, όπου το έδαφος ήταν υγρό και υφάλμυρο.

Βατερά, έκταση που περιορίζόταν παλιά γύρω από το λαγκάδι. Από το νερό που έτρεχε εκεί χειμώνα-καλοκαίρι φαίνεται είχαν θεριέψει οι βάτοι κι ο τόπος είχε γίνει απροσπέλαστο ρουμάνι. Η πιθανότερη λοιπόν ετυμολογία της τοπωνυμίας είναι τόπος γεμάτος από βάτους.¹⁶

Λειμωνάρι, από το λειμωνάριον, που σημαίνει μικρός λειμών, τόπος βοσκής, λιβάδι. Η ονομασία διατηρήθηκε από τα χρόνια της βυζαντινής ή υστεροβυζαντινής περιόδου οπότε, ως φαίνεται, η περιοχή λόγω της άφθονης χλωρασίας που διέθετε χρησιμοποιήθηκε ως τόπος βοσκής των κοπαδιών. Στη νότια παραλία η Λειάναμος και το Χοκλακιάρι και παραμέσα το Μπλο διατήρησαν την αρχαία ονομασία τους, την οποία πήραν λόγω της εδαφολογικής τους ιδιοσυστασίας: Λειάναμος από το λεία, λειανή άμμος (όπως Αμμουλειανή), από την ψιλή άμμο που συσσωρεύονταν στο σημείο αυτό λόγω των ισχυρών ρευμάτων. Χοχλακιάρι από τους Κόχλακες, τα βότσαλα, τις λείτρες ή λειτρίδες, όπως ονομάζονται σήμερα, που έβγαζε η θάλασσα με τους ισχυρούς νοτιάδες και εναπέθετε σε αρκετό βάθος στην παραλία (πιθανή είναι και η ετυμολόγηση του τοπωνυμίου, από το κοχλακώ: κοχλάζω (χουχλάζω), ή το κοχλάδιον, κοχύλι, χουχλίος.¹⁷ Μπλο από τον πηλό, το αργιλόχωμα που εξορυσσόταν σ' αυτό το μέρος (εις τον Πηλόν>στον πηλό> στο μπλο). Πέρα από το ποτάμι προς τις νοτιοδυτικές ακτές η εικόνα της ερήμωσης συνεχίζοταν και η άγρια βλάστηση κάλυπτε κάθε ίχνος αρχαίας ή σύγχρονης ζωής. Στη Χαρτσιά, όπου μέχρι τα πρώτα βυζαντινά χρόνια εκτεινόταν ο αρχαίος οικισμός της Βρίσας, σκεπάστηκαν τα χαλάσματα κάτω από τα χώματα που κατέβασαν τα λαγκάδια. Η σύγχρονη ονομασία της είναι μάλλον τουρκική προέλευσης από το Χαρτσ (Harc) που σημαίνει πηλός, κονίαμα, κι αυτό μας οδηγεί στην υπόθεση ότι στην περίοδο της Τουρκοκρατίας έβγαζαν από κει χώμα για να χτίζουν τα λασπώτικα τα σπίτια ή για να στρώνουν τα δώματα (χωματερές σκεπές). Δυτικότερα οι τοποθεσίες Ντούμπες και Ανανίδες είναι άγνωστο εάν σχετίζονται με τους πρώτους ιδιοκτήτες της περιοχής, οι οποίοι στους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας άρχισαν να ξανοίγουν τον τόπο και να φυτεύουν ελιές ή να μπολιάζουν αγριελιές (Ντούμπες από το επώνυμο Ντούμπας, Ανανίδα από το Ανανίας) ή έχουν σχέση με τη μορφολογία του εδάφους (τούμπες) και το φυτό ανανίδα ή ανωνίδα, την αρχαία ονω-

Τα Φατερά από τον Άγιο Λιά

νίδα, που φύτρωνε εκεί. Το ίδιο ισχύει και για τις τοποθεσίες Βαθρακιά και Χοντροκούκια: άγνωστο είναι εάν έχουν σχέση με το βαθρακός (βάτραχος) ή το βάθρακας (βαθκό μέρος) η πρώτη, και με το επώνυμο Χονδροκούκης ή τα ωμά (μη ψήμενα) κουκιά, η δεύτερη. Περίεργη επίσης είναι η ονομασία του Μουσταφά ο Λάκκος, που πρέπει μάλλον να συνδέεται με κάποιο περιστατικό σχετικό με Τούρκο, ονόματι Μουσταφά, παρά με τούρκικη ιδιοκτησία σ' εκείνη την περιοχή.

Γ. Οι μιράδες και η φύλαξη τους

Ολόκληρη η αγροτική περιοχή της κοινότητας Βρίσας διακρινόταν σε πέντε μιράδες:

1. Εισακάτω: εκτεινόταν βόρεια του χωριού και περιλάμβανε τις βάλες, δηλαδή την παραποτάμια έκταση ως τον Αλμυροπόταμο.
2. Εισαμέσα: άρχιζε από τη Ζίβα και έφτανε στη Λαγκάδα και τη Νιγκίδα.
3. Εισαπάνω: Περιλάμβανε τις ανατολικές περιοχές από την Πλατιάρα ως το Δοξάρι, τον Άη-Γιώργη, τα Σχωρεμένα και τις Σκάφες.
4. Εισαόδω: άρχιζε από το Σανταλιώτη κι έφτανε νότια ως τη θάλασσα.
5. Περατκά: Περιλάμβανε ολόκληρη την πέραν του ποταμού (Αλμυροπόταμου) περιοχή και έφτανε ως τις δυτικές ακτές, τον Άγιο Φωκά, το Μαρμάρι και τα Χοντροκούκια. Τη φύλαξη των μιράδων οι κοινοτικές αρχές του χωριού ανέθεταν στους μπιχτσήδες

(τουρκ. bəkci: φύλακας).¹⁹ Οι μπιχτσήδες στις περιοχές όπου υπήρχαν αμπέλια ή μποστάνια κατασκεύαζαν μόνιμα παρατηρητήρια, τσαρντάκια (δραγασιές) με κλαδιά ή καλάμια, απ' όπου επόπτευαν την περιοχή και επενέβαιναν, όταν παρατηρούσαν απόπειρα κλοπής ή αγροζημίας. Όσοι συλλαμβάνονταν για κλοπή ή αγροζημία, άνθρωποι ή ζώα, οδηγούνταν στο κρατητήριο, τουκάτ, που βρισκόταν δίπλα στο Κουνάτς, το Κονάκι του Αγά, του τούρκου τοπικού άρχοντα. Οι παραβάτες (ζαμπουκαλήδες) παραπέμπονταν για να δικαστούν στον Καδή, τον τούρκο δικαστή, ενώ για την απελευθέρωση των ζώων υποχρεωνόταν ο ιδιοκτήτης τους να πληρώσει «σύλληπτρα». Από τότε έμεινε η έκφραση «θα σ' αγκαλέσου στον Κατή» που σήμαινε θα σε «εγκαλέσω», θα σε μηνύσω στον Καδή.

Σχετικές πηγές:

Γ. Φίνλεϊ, *Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα*, εκδ. ΠΥΞΙΔΑ, Αθήνα 1958.
Κινιάκοι Σιμόποντλοι, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800*.

Ιστορία των Ελληνικού Έθνους, τόμος Ι και ΙΑ΄ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ 1975.

Κ. Τοέλεκα, *Το χωριό μου η Βρίσα Λέσβου*.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- *1. Το νησί της Λέσβου διαιρέθηκε σε 4 ζιαμέτια και 83 τιμάρια. Τα ζιαμέτια ήταν φέουδα που απέφεραν εισόδημα από 20.000 ως 100.000 άσπρα, ενώ τα τιμάρια ήταν μικρότερα με εισόδημα κάτω από 20.000 άσπρα. Μεγαλύτερα φέουδα ήταν τα «χάσια», που ανήκαν στο σουλτάνο ή μέλη της σουλτανικής οικο-

γένειας και απέφεραν εισόδημα πάνω από 100.000 άσπρα. Ο όρος τιμάριο διασώθηκε στη βρισαγώτικη ντοπιολαλία στη φράση «το χωράφι είναι ερμοτίμαρο» που σημαίνει ότι είναι ακαλλιέργητο, χέρσα σαν να είναι εγκαταλειμμένο.

Πιθανώς κάποια έκταση να παραχωρήθηκε και σε μουσουλμανικό θρησκευτικό ίδρυμα ως βακουφικό (τουρκ.: wakf). Κάποια ένδειξη γι' αυτό αποτελεί η σωζόμενη φράση «βακούφκου είνι;» που λέγεται για χωράφια τα οποία δεν έχουν συγκεκριμένο ιδιοκτήτη και, επειδή στερούνται από κάθε επιστασία, καταντούν σχεδόν κοινόχρηστα.

*2. Στη Ζίβα, χαμηλά προς το ποτάμι, σε μικρή απόσταση από το τζαμί, βρίσκονταν και το τούρκικο νεκροταφείο.

*3. Το 1886 από την ηρά της Λέσβου εξάγονταν 100.000 οκάδες κουκούλια μεταξοκώληκα (Mary Walker).

*4. Χαρακτηριστικό δείγμα φιλοπονίας και πνεύματος αγαθοεργίας των ανθρώπων εκείνης της εποχής αποτελεί η κατασκευή τοσεμέδων (κρηνών) πάνω σε αγροτικούς δρόμους: του Χλωρά (Φλωρά) ο Τσεσμές, της Αλεπούς, στα Κόκκινα, του Δοξαριού.

*5. Το βελανίδι ήταν σημαντικό εξαγώγιμο είδος, διότι απ' αυτό παραγόταν χρωστικές ουσίες που χρησιμοποιούνταν στη βρυσοδεψία. Στα τέλη του 18ου αιώνα η Ιταλία εισήγαγε από τη Μυτιλήνη 8.000 καντάρια βελανίδια.

*6. Από το φόρο της δεκάτης προήλθαν οι λέξεις δεκατίζω ή αποδεκατίζω με τη σημασία του αφαιρώ σημαντικό μέρος.

*7. Τη διαδίκασία αυτή είσπραξης της δεκάτης με τους κοινούς τόπους συγκέντρωσης της συγκομιδής θυμίζει το τοπωνύμιο «Αλώνια» στα ψηλώματα Ν. του χωριού.

*8. Από τότε η φράση «στην αγγαρειά σ' έχου;» ή «σα να του κάν' αγγαρειά», που λέγεται ακόμα στο χωριό και σημαίνει πως κάποιος δουλεύει εξαναγκαστικά, παράκαρδα, χωρίς ζήλο.

*9. Από τον 18ο και κυρίως τον 19ο αιώνα τα τιμάρια, που ως γαίες του τουρκικού δημοσίου παραχωρούνταν για ισόβια επικαρπία στους Τούρκους αξιωματούχους με τον όρο της «ανακλητότητας», στην περίπτωση που δεν εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις τους (κυρίως στρατιωτικές), γίνονται τσιφλίκια, δηλαδή ιδιωτικά και κληρονομικά. Οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών εκμίσθωνταν τις γαίες τους τριτάρικα η μεσιακά σε χριστιανούς καλλιεργητές. Το καθεστώς των τσιφλικιών θυμίζουν οι φράσεις «σα νάνι τσιφλίκι τ'» ή «τσιφλίκι σου είνι;» καθώς και η φράση «πήρι τουν απότριτου τ'», που παραπέμπει στον τρόπο μοιρασίας της σοδειάς ανάμεσα στον καλλιεργητή και τον αφέντη του τσιφλικιού. Σύμφωνα με τον τρόπο αυτό, αφού αφαιρούνταν από τη σοδειά τα καλλιεργητικά έξοδα και οι διάφοροι φόροι (δοσίματα), το υπόλοιπο χωριζόταν σε τρία μέρη: ένα ίσο με το σπόρο που έβαζε ο αγάς και το υπόλοιπο σε δύο ίσα μέρη, ένα για τον κολλίγο κι ένα για τον αφέντη.

*10. Το περιβόλι I. Κωλέττη και του Καρέτα στο Τζαμί του Σφούνη και του Καραβοκύρη (στο δρόμο από Αγιά Μαρίνα προς τον ποταμό), του Βύρωνα Μανώλα στον Μπαρμπαντώνη, του Πολυχρόνη (στη Μαχμούτη), του Πετρά (στο Κοκόβι) και άλλων.

*11. Οι Τούρκοι πρέπει να έφυγαν από το χωριό πριν

από το 1855, διότι κατά τις μαρτυρίες ξένων περιηγητών η Βρίσα το 1855 είχε «400 σπίτια, όλα ελληνικά».

*12. Στα μέσα του 18ου αιώνα το νησί είχε παραγωγή λαδιού, μαλλιού, τυριού, σύκων, βαλανιδίων, κριθαριού και φάκου που έφτανε τα 55.000 καντάρια. Το 1890 οι εξαγωγές της Μυτιλήνης σε λάδι, βαλανίδια, δέρματα, σύκα και κρασιά απέφεραν 453.000 φράγκα (C. Gravier).

Ευδοκιμούσαν πολλές ποικιλίες σύκων όπως «καρόσκα» (σύκα από την Καρία της Μ.Α.), Αλβανά (Λιβανά από τον Λίβανο), πρασινόσκα, μαυρόσκα, ασπρόσκα, πιρκούλια (μικρού μεγέθους), αυγόσκα (μεγάλου μεγέθους). Η παραγωγή του χωριού σε σύκα έφτανε τις 44.000 οκάδες (1.000 καντάρια), που εξάγονταν στην Πόλη και στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες.

*13. Ιδιαίτερη έξαρση παρουσιάζουν οι πειρατείες τον 16ο και 17ο αιώνα οπότε Βενετσιάνοι, Μαλτέζοι, Τούρκοι και Αλτζερίνοι πειρατές καταστρέφουν τα νησιά και τα παράλια του Αιγαίου και της Αν. Μεσογείου και παίρνουν σκλάβους τους κατοίκους τους. Την περίοδο αυτή γίνεται ο φόβος και ο τρόμος των θαλασσών ο διαβόθητος αρχιπειρατής Χαΐρεντίν Μπαρμπαρόσα, εξωμότης χριστιανός, που καταγόταν από τη Μυτιλήνη.

*14. Η μόνη ανθρώπινη παρουσία οι βιγλάτορες στην Παλιά και τη Νέα Βίγλα που αγρυπνούσαν, ο ένας παρατηρώντας το πέλαγος από δυτικά και ο άλλος νότια, μήπως φανεί κάποιο ύποπτο πλεούμενο.

*15. Το εξωκλήσι του Αγίου Φωκά πρέπει να χτίστηκε στους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας, πιθανώς, όπως λέγεται, από Πλωμαρίτες ψαράδες που έβρισκαν καταφύγιο στο μικρό λιμανάκι του ακρωτηρίου.

*16. Η κατάληξη ερός όπως στη λέξη Αχλαδερή, Πετραδερή, σημαίνει ότι ο τόπος είναι γεμάτος απ' αυτό που αποτελεί το πρώτο συνθετικό της λέξης (Βάτος + κατάληξη ερός).

*17. Το Χοχλατσιάρι είναι η πρώτη παραθαλάσσια περιοχή που αξιοποιήθηκε στους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Στην περιοχή φυτεύτηκαν μποστάνια και καλλιεργήθηκαν αμπέλια (Κντούρα: κοντούρα) για παραγωγή μπρούσκου κρασιού. Η ανάγκη φύλαξης των καλλιεργειών δημιουργήσεις και τις πρώτες πρόχειρες εγκαταστάσεις (Τσαρντάκες, ντάμια). Η υπόθεση της πρώιμης αξιοποίησης της περιοχής ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι ναυτικοί χάρτες που χρησιμοποιούνται διεθνώς σημειώνουν από παλιά τη σημερινή παραλία των Βατερών ως «Ορμο Χοχλακιάρι». Εκεί στις αρχές του 19ου αιώνα χτίστηκαν και τα πρώτα Καμίνια (κεραμιδάδικα και τουβλάδικα).

Το πρώτο κτίσμα στα Βατερά χρονολογείται γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα (κοινοτικό μαγαζί, όπου αργότερα το ξενοδοχείο Π.Δ. Καραμάνου και Π. Μαργαρίτη). Ενώ το πρώτο σπίτι των Βατερών χτίστηκε το 1904 από τον Κ. Μανώλα.

*18. Από το τούρκικο «Miras», που σημαίνει κληρονομιά ή το αρχαίο ελληνικό μοιράω, μοίρα, που σημαίνει μοιράζω, μερίδιο.

*19. Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας στη δικαιοδοσία των κοινοτικών αρχώντων ήταν και ο διορισμός των αγροφυλάκων, υδρονόμων, δασκάλων και εκκλησιαστικών επιτρόπων.

Μαρτυρίες ξένων περιηγητών για το χωριό μας (επιγραφές της Λέσβου)

Από τους αρχαιολόγους Pottier και Hauvette δημοσιεύτηκαν το 1880 (στο *Bulletin d. corr. hell.*, 1880) αρχαίες επιγραφές, τις οποίες κατέγραψαν μετά από επίσκεψή τους στη Λέσβο. Ανάμεσα σ' αυτές τις επιγραφές περιλαμβάνεται και η επιγραφή, που υπήρχε μέχρι τότε σε στήλη μπροστά από το εκκλησάκι του Αγίου Φωκά, την οποία μνημονεύει και ο γερμανός αρχαιολόγος Koldewey, που επισκέφτηκε λίγο αργότερα τον Άγιο Φωκά. Έκτοτε η τύχη αυτής της επιγραφής αγνοείται. Είναι άγνωστο εάν οι παραπάνω ξένοι αρχαιολόγοι τη μετακίνησαν ή εάν «θυσιάστηκε» κι αυτή, όπως και πολλά άλλα, μάρμαρα του αρχαίου ναού, στο άσβεστο κάμινο!

Κοντά στο χωριό Βρίσα, μπροστά από το εξωκλήσι του Άγιου Φωκά, υπάρχει μια ορθογώνια πέτρα από λευκό μάρμαρο σπασμένη στη δεξιά πλευρά, που έχει ύψος 0,80, πλάτος 0,47 και πάχος 0,30. Πάνω στην πέτρα είναι χαραγμένη η επιγραφή:

**ΜΕΓΑΡΙΤΟΣ ΑΙΣΧΙ.Ι.
ΔΙΟΝΥΣΩ ΒΡΗΣΑΓΕ.Ι.**

Μεγάριτος Αισχί(νου) Διονύσω Βρησαγε(νει). Η αφιέρωση αυτή μας χρησιμεύει για να καθορίσουμε επακριβώς τη θέση του ναού του Διονύσου, για τον οποίο γνωρίζαμε ότι υπήρχε στη Λέσβο από κάποια αρχαία κείμενα. Στο λεξικό «Ετυμολογικόν το Μέγα» εξηγείται ως εξής το επίθετο Βρισαίος που αποδίδεται στο Θεό Διόνυσο: «ούτως ο Διόνυσος· και ει μεν δια του ι, παρά το βρίζειν εστίν, ο ορμητικός· ει δε δια του η, από άκρας Λεσβιακής Βρήστης, ης μέμνηται Ανδροτίων· ότι το ιερόν του θεού εν τη Βρίσῃ φησίν ιδρύσθαι υπό Μάκαρος». Εξάλλου, ο Στέφανος ο Βυζαντίος λέγει: «Βρίσα, άκρα Λέσβου, εν η ίδρυται Διόνυσος Βρισαίος».

Κανείς όμως δεν είχε σκεφθεί να συνδέσει μ' αυτές τις μαρτυρίες το σύγχρονο όνομα του χωριού Βρισσιά. Ωστόσο, κάποιοι περιηγητές είχαν εντοπίσει κοντά σ' αυτή την τοποθεσία, στην ακτή, μερικά αρχαία λείψανα. Ο Boutan είδε πάνω στο ακρωτήρι που ονομαζόταν «Βρίσσιον ακρωτήρι», μια ώρα δρόμο νοτιοδυτικά του χωριού, ένα ερειπωμένο εκκλησάκι, τον Άγιο Φωκά, που περιείχε στους τοίχους του πολλά υλικά από αρχαιό κτίσμα· ανάμεσα στα άλλα και δύο κίονες με ραβδώσεις και δύο μαρμάρινες πελεκημένες γωνίες. Παραπλανημένος όμως από το όνομα του Αγίου και από τα λόγια των κατοίκων του χωριού ότι πρόκειται για «ναό του Ήλιου», οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι τα ερείπια που είδε ανήκαν σε ναό του Απόλλωνα. Ο Conze πέρασε επίσης από την Βρίσα, αλλά δεν επισκέφθηκε αυτή την τοποθεσία· περιορίστηκε να αναφέρει στο βιβλίο του τις παρατηρήσεις του Boutan χωρίς να δώσει ιδιαίτερη σημασία.

Είναι πάντως βέβαιο ότι αυτά τα αρχαιολογικά ευρήματα φανερώνουν τη θέση ενός

ναού και αυτός ο ναός ήταν αφιερωμένος στο Διόνυσο, όπως αποδεικνύεται από την επιγραφή που βρέθηκε εκεί. Θεωρήσαμε ότι πρέπει να αποκαταστήσουμε τη φθαρμένη λέξη Βρησαγενής, παρ' όλον ότι το επίθετο δε συναντάται σε κανένα κείμενο*.

Το συνηθισμένο όνομα της θεότητας είναι «Διόνυσος Βρησεύς» αλλά η ορθογραφία παρουσιάζει πολλές παραλλαγές στους διάφορους συγγραφείς, οι οποίοι γράφουν «Βρησεύς» αλλά και «Βρεισεύς» ή «Βρησσαίος» και «Βρισσαίος».

Στις επιγραφές η ορθογραφία είναι άλλοτε «Βρεισεύς» και άλλοτε «Βρησεύς», δηλαδή με η, όπως στην τελευταία αφιέρωση που βρέθηκε στον Άγιο Φωκά. Το επίθετο «βρησαγενής» σχηματίζεται κανονικά με τον ίδιο τρόπο, όπως και το επίθετο του Δία «Κρητογενής» καθώς και το επίθετο του Ομῆρου «Μελησιγενής».

Στο εσωτερικό του χριστιανικού εξωκλησιού παρατηρήσαμε ακόμα ένα αρχαίο λείψανο: Η Αγία Τράπεζα αποτελείται από μια μαρμάρινη πλάκα που στηρίζεται πάνω σε μια επιτύμβια στήλη. Πάνω στη στήλη αυτή ήταν χαραγμένη μια επιγραφή, της οποίας οι πρώτες γραμμές έχουν σβυστεί από χτυπήματα σφυριού κι έχει απομείνει μόνο η λέξη ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ

Στο χαμηλότερο μέρος του ακρωτηρίου, στην ανατολική πλευρά, φαίνονται κάποια τμήματα ενός δρόμου στρωμένου με πλάκες από γρανίτη, ο οποίος αποτελούσε μέρος ενός αρχαίου λιμανιού που σήμερα έχει καλυφθεί από άμμο. Διακρίνονται ακόμα κάτω από το νερό πολλές πλάκες καθώς και κομμάτια από κίονες.

Για την απόδοση στα ελληνικά
Βασίλης Ζαφειρόπουλος

* Η συμπλήρωση της φθαρμένης λέξης Βρησαγενής στην επιγραφή του Αγίου Φωκά μάς υποδειχθήκε από τον Μυτιληνιό κύριο Βερναρδάκη, που είναι καθηγητής των αρχαίων ελληνικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Τα βασιλικά χωριά της Λέσβου

Στον Τάκη Παπουτσάνη *

Στην εποχή της Τουρκοκρατίας, το γεωγραφικό διαμέρισμα της Λέσβου, που εκτείνεται ανατολικά του κόλπου Καλλονής, ονομαζόταν «Βασιλικά».

Συμπεριλάμβανε τις σημερινές περιοχές Βασιλικών, Δαμαντρίου, Λισβορίου, Πολιχνίτου και Βρίσας.

Ονομάστηκε έτσι γιατί λέγεται ότι κατοικήθηκε από βασιλείς της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ή γιατί

εκεί ήταν τόπος εξορισμένων βασιλικών γόνων – όπως η βασιλισσα Ειρήνη η Αθηναία – και άλλων τιτλούχων του Βυζαντίου.

Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Γαβριήλ (1618-1621) αποδίδει την κτήση των Βασιλικών και τη λαμπρότητά τους, σύμφωνα με την παράδοση, στο

βασιλικό ενδιαφέρον. «Δια το τους βασιλείς ποτέ οικοδομήσαι ταύτα λαμπρώς ως φασίν».

Τα Βασιλικά είχαν κυρίαρχη θέση στην περιοχή, ήταν η μητροκαμία και έδωσαν το όνομά τους στον οικιστικό χώρο του διαμερίσματος (Ι. Μουτζούρης, «Τα Μεσαιωνικά Βασιλικά»).

Τα περίφημα όστρακα, τα ψάρια του κόλπου Καλλονής, τα θερμά ιαματικά νερά και τα έφορα παραλιακά εδάφη, αποτέλεσαν το «δέλεαρ» των βυζαντινών βασιλέων. Το ενδιαφέρον αυτό για την περιοχή, μαρτυρείται από πλάκα που βρέθηκε στην περιοχή Σκαμνιούδι του Λισβορίου και προέρχεται από ανέγερση οχυρού από τον Βυζαντινό βασιλιά Μανουήλ Β' Παλαιολόγο (1391-1425). Η πλάκα αυτή φέρει το μονόγραμμά του και σήμερα βρίσκεται εντοιχισμένη στο εκεί ξωκκλήσι του αγίου Νικολάου.

Στις βυζαντινές πηγές η ονομασία των «Βα-

σιλικών» μαρτυρείται και από δύο Πατριαρχικά έγγραφα του έτους 1324 κάνοντας λόγο για το μικρό μοναστήρι του Αρχιστρατήγου Μιχαήλ που ήταν περί τα «Βασιλικά» κτήματα. Επίσης από τον Φλωρεντιανό ιερέα Χριστόφορο Μπουοντελμόντι, που επισκέθηκε τη Λέσβο μεταξύ 1418-20, κατέγραψε το κάστρο των Βασιλικών στα Ιζολάρια του και αποτύπωσε στο γνωστό χάρτη του 1422 τα

Βασιλικά ως οικιστικό σχηματισμό, στη σημερινή αγροτική περιοχή Βασιλικών - Λισβορίου, που γειτνιάζει με την παραλία του κόλπου Καλλονής (πληροφορία Τάκη Παπουτσάνη, 12/1/97). Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι τα μεσαιωνικά Βασιλικά δεν ταυτίζονται με τα σημερινά

που έφεραν το όνομα Βασιλικώτες ως το 1930 περίπου.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, το διαμέρισμα των Βασιλικών («ναχιγιέ Φάσιλικα»), εκτός από το Μητροπολίτη της Μήθυμνας Γαβριήλ, αναφέρεται και σε ένα αυτοκρατορικό διάταγμα του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, το έτος 1550 και σε δύο τουρκικά φιρμάνια του 1793 και του 1811, που ρύθμιζαν φορολογικές ανάγκες. Αναφέρεται επίσης από μερικούς περιηγητές (Όλιβερ Ντάπερ 1688, Ριχάρδο Πόκοκε 1739) και από κατάστιχα ελεών του 1653 (Ιεροσολυμιτικός Κώδικας 509) που αναφέρεται στα χωριά Βρίσα-Βασιλικά σαν αγροτικές περιφέρειες.

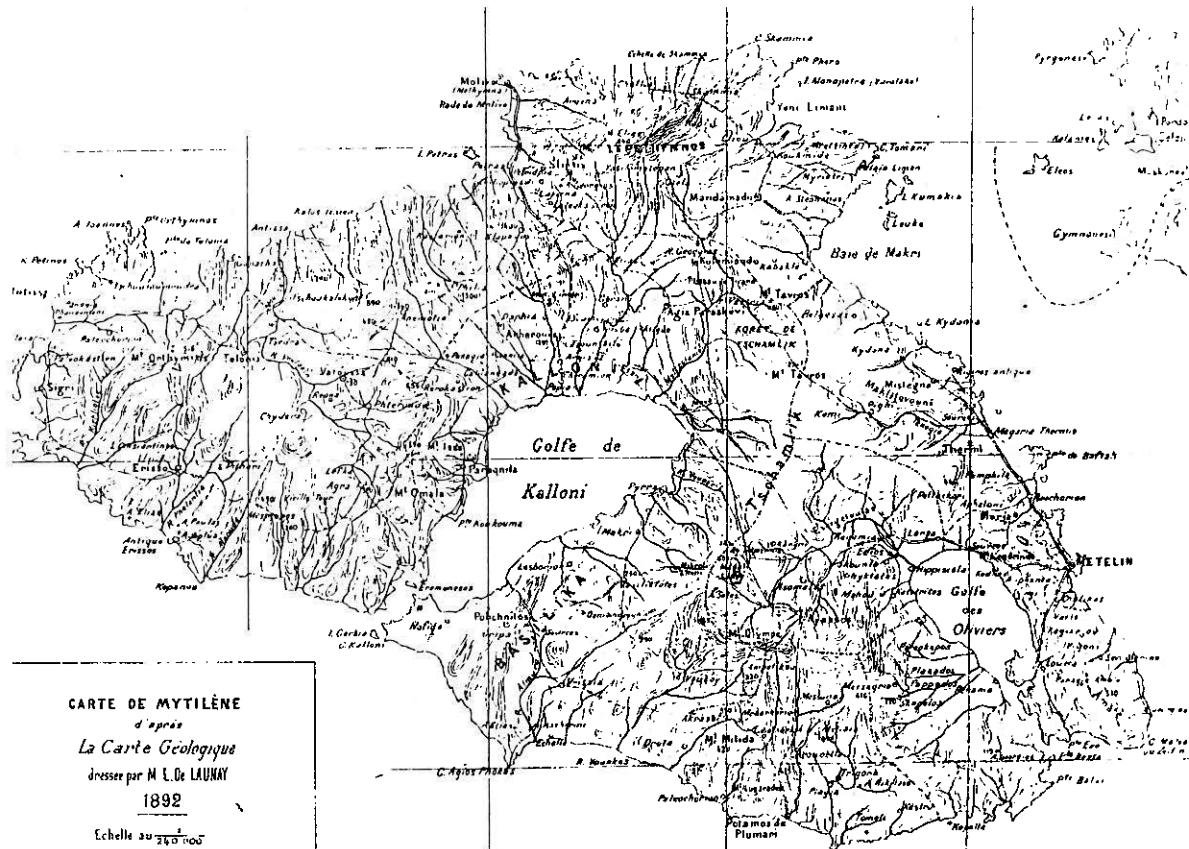
Ο ακριβής αριθμός των χωριών αυτών στο Βασιλικό διαμέρισμα είναι άγνωστος κατά τους Βυζαντινούς χρόνους. Ο ερευνητής κ. Ιωάννης Μουτζούρης στη μελέτη του «Τα Μεσαιωνικά Βασιλικά» προσδιορίζει τα χω-

Ερημωμένοι και χαμένοι

μεσαιωνικοί οικισμοί

Η Απλοθύρα μέσα από

έναν κώδικα του 16ου αιώνα

Χάρτης της Λέσβου του έτους 1832 στην οποία σημειώνεται το διαμέρισμα των βασιλικών με τα χωριά του.

ριά των βασιλικών «κτήσεων» σε δύο ζώνες, παραλιακά και μεσογειακά.

Για την περιοχή της μεσαιωνικής Βρίσας εκφράζει επιφυλάξεις αν υπάγετο στα βασιλικά κτήματα, με το σκεπτικό ότι ο παλιόπυργος της Βρίσας χτίστηκε από τους Γατελούζους ηγεμόνες της Λέσβου, που κυβέρνησαν το νησί από το 1355 ως το 1462, ενώ ο πύργος στο Σκαμνιούδι της περιφέρειας Λισβορίου ή, όπως αλλιώς λέγεται, ο πύργος του «Μπινιά», από τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγο, αυτοκράτορα του Βυζαντίου. Δικαιολογημένη αμφισβήτηση, μια και έπρεπε ο πύργος της Βρίσας να έχει κτισθεί από τον ίδιο βυζαντινό αυτοκράτορα αν υπήγετο στις κτήσεις του.

Θα έλεγα ότι ολόκληρη η μεσογειακή ζώνη δεν υπήγετο στα βασιλικά κτήματα, αλλά μόνο η παραλιακή, από την χριστιανική Πύρρα ως τις «Χαλατσιές» και στην είσοδο του κόλπου.

Γνωστό Πατριαρχιακό έγγραφο του έτους

1324, κάνει λόγο για το μικρό μοναστήρι του Αρχιστράτηγου Μιχαήλ, η θέση του οποίου προσδιορίζεται στη σημερινή Τραπεργιά της αγροτικής περιφέρειας του Πολιχνίτου και το οποίο ήταν «περί τα βασιλικά» (κτήματα). Συνεπώς δεν ήταν στα «βασιλικά», αλλά κοντά σ' αυτά, κοντά στην παραλιακή δηλαδή ζώνη των βασιλικών κτήσεων, στη θέση που εντοπίζεται σήμερα (βλ. Ιωάννη Μουντζούρη, Τα Μεσαιωνικά βασιλικά, σελ. 206). Ένα άλλο στοιχείο είναι οι νοταριακές (συμβολαιογραφικές) πράξεις των Γατελούζων των ετών 1454-1460 (Τάκης Παπούτσανης, Μεσαιωνικά Τετράδια, 1996, πληροφορίες για τη διοίκηση, κοινωνία, οικονομία και τοπογραφία της Μυτιλήνης στα τελευταία χρόνια των Γατελούζων), όπου βλέπουμε μέλη της οικογένειας Δομίνικου Γατελούζου, να κατέχουν αγροτικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις σε διάφορες περιοχές του νησιού και μεταξύ αυτών της Πύρρας, των βασιλικών και του Πολιχνίτου (πρώιμη αναφορά

του ονόματος, από εκείνη του κώδικα της Μητροπόλεως Μυτιλήνης του 1567-1652) και των καταστίχων του Ιεροσολυμιτικού Κώδικα 509 του 1653). Καμία συμβολαιογραφική πράξη δεν βρέθηκε να έγινε εκ μέρους των Γατελούζων και των βασιλικών κτητόρων.

Στον καιρό της τουρκοκρατίας, στον κώδικα της Μητροπόλεως Μυτιλήνης (1567-1652) αναφέρονται εννιά χωριά στο διαμέρισμα των Βασιλικών. Είναι τα εξής: 1) Βασιλικά, 2) Βρυσιά, 3) Πολιχνίτος, 4) Γρύπα, 5) Άγιος Νικόλαος, 6) Λισβόρι, 7) Κατάπυργος, 8) Βασιλικιώτης και 9) Δαμάντρι.

Σ' αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η Νηγίδα που μνημονεύοταν στον κώδικα, σαν χωριό που πρόσφατα διαλύθηκε. Από πηγές της Τουρκοκρατίας – διάταγμα του σουλτάνου Σουλεϊμάν – βρίσκουμε την πληροφορία ότι τα χωριά των Βασιλικών ήταν δεκατέσσερα, την εποχή εκείνη (1530). Ο αριθμός αυτός αναφέρεται με την ευκαιρία καταγραφής φορολογίας των ορυζώνων; στην καλλιέργεια της οποίας λάβαιναν μέρος κάτοικοι της υποπεριοχής των Βασιλικών.

Ο ερευνητής κ. Ιωάννης Μαντζούρης στη σχετική εργασία του, υποθέτει δύο ακόμη οικισμούς, την Τραπεργιά και την Στρογγυλού της αγροτικής περιφέρειας Πολιχνίτου. Η υπόθεση αυτή έχει την αίσθηση του ορθού και της λογικής, αφού από επιβεβαιωμένες μεσαιωνικές πηγές αναφέρονται σαν ακμάζουσες περιοχές με επισκοπή στη Στρογγυλού και μικρό μοναστήρι στην Τραπεργιά. Θα προσέθετα ακόμη ένα οικισμό, τα Τσόχια, που βρίσκονται στην ίδια περιοχή και αναφέρεται ότι εκεί υπήρχε ένας μεγάλος ναός. Σήμερα φαίνονται τα θεμέλια του. Στη θέση αυτή υπήρχε και Μονή του Αγίου Ανδρέα (βλ. Οικονόμου Τάξη: Συνοπτική Ιστορία και τοπογραφία της Λέσβου, 1909, σελ. 118 και Π. Παρασκευαΐδης Χαμένες πόλεις, περιοδ. «Τα Ψαρά» Ζ', 1986, σ. 24).

Το δέκατο τέταρτο χωριό που αναφέρεται στο διάταγμα, πρέπει να θεωρηθεί μετά βε-

βαιότητας η Απλοθύρα.

Βρίσκεται στην ομώνυμη αγροτική περιοχή του Πολιχνίτου, στην ενδιάμεση απόσταση μεταξύ αυτού και της Σκάλας, δεξιά του δρόμου και μετά από έναν άλλο χαμένο οικισμό του Μεσσαίωνα και της Τουρκοκρατίας, του Αγ. Νικολάου.

Επιβεβαιώνεται από τον Κώδικα 496 της Μονής του Αγ. Σάββα Παλαιστίνης (βλ. εφημερίδα «Εμπρός» 15 Φεβρουαρίου 1996): Σημαντικοί ανέκδοτοι κώδικες του 16ου και 17ου αιώνα, των ετών 1543-1590. Σ' αυτούς περιέχονται μαρτυρίες και καταγραφές για τα ταξίδια των Αγιοταφιτών μοναχών που μεριμνούσαν, χάρη στις ελεημοσύνες (ζητείες) των πιστών, για την οικονομική ενίσχυση, την κάλυψη των αναγκών του Παναγίου Τάφου και τη διατήρηση των προσκυνημάτων με κάθε θυσία (Πηνελ. Στάθη, «Το ανέκδoto οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά»).

Στο οδοιπορικό τους καταγράφονται ελεημοσύνες και παρέχουν σημαντικές πληροφορίες, για τα χωριά του νησιού μας που δεν υπάρχουν σήμερα όπως είναι: η Απλοθύρα – που αναφέραμε – και ο Αγ. Θεόδωρος, στο Βόρειο μέρος του νησιού με σημαντική ιστορία και σημασία.

Από την μελέτη του κώδικα αυτού προκύπτει ότι η επίσκεψη των Αγιοταφιτών μοναχών στη Λέσβο πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1560 ως 1570 επί Πατριαρχίας, στην Αγ. Πόλη της Παλαιστίνης, Γερμανού.

Η αναφορά στον προηγούμενο κώδικα στην Απλοθύρα αλλά η έλλειψη μνείας αυτής στον κώδικα της Μητροπόλεως Μυτιλήνης (1567-1652) σημαίνει ότι την εποχή μεταξύ 1560 ως 1570, ήταν πιθανόν ένας ασήμαντος αγροτικός οικισμός, ένα υπόλειμμα μεσαιωνικού χωριού, αλλά χωρίς να έχει ερημωθεί, μια και διατηρούσε τον «παπά της» όπως φαίνεται από το κατάστιχο ελεημοσύνης που τηρήθηκε.

Τα προβλήματα ιστορίας των χαμένων ή ερημωμένων βυζαντινών χωριών της Λέ-

σβου, είναι πολλά και μεγάλα. Τα κυριότερα αίτια που μπορούμε να συνοψίσουμε εδώ για την απώλειά τους, είναι: οι πειρατείες, τα λοιμώδη νοσήματα (πανώλης), οι θεομηνίες και ιδιαίτερα οι σεισμοί, η αναζήτηση νερού, τα οικονομικά και κυρίως η αύξηση της μεγάλης ιδιοκτησίας σε βάρος των μικρών ελεύθερων ιδιοκτητών και η Τουρκοκρατία κατόπιν, με τη διάλυση των μοναστηριών και όσων άλλων δεινών επέφερε.

* Ο Τάκης Παπουτσάνης είναι ερευνητής που ασχολήθηκε με την ιστορία του νησιού μας της Λέσβου, με το μεράκι του ερασιτέχνη, τη μεθοδικότητα και σύνεση του επαγγελματία. Δυστυχώς, το νήμα της ζωής του κόπηκε νωρίς και απρόσπτα. Ήταν το ραντεβού που κλείσαμε στις 12/1/97 δεν θα πραγματοποιηθεί ποτέ. Γι' αυτό σαν ελάχιστη τιμή αφιερώνουμε το δοκίμιο αυτό στη μνήμη του.

Tou Koun/vou Kosta

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Σταυράκης Αναγνώστου, Η Λεσβιάς Ωδή, Σμύρνη 1850.
- Οικ. Τάξης, Συνοπτική Ιστορία και Τοπογραφία της Λέσβου, εν Καΐρω, 1909.
- Μητροπολίτης Γαβριήλ, Περιγραφή της Λέσβου, έκδοση I. Φουντούλη, Αθήνα 1960.
- Χαρίλαος Καρατζάνος, Πολιχνιάτικα Ιστορήματα, Μυτιλήνη 1984.
- Παν. Παρασκευαΐδης, Χαμένες πόλεις και κάστρα της βυζαντινής και μεταβυζαντινής Λέσβου, περιοδ. «Τα Ψαρά», Αθήνα 1986.
- Ιωάννης Μουτζούρης, Τα Μεσαιωνικά Βασιλικά, ανάτυπον δελτίου της Εταιρείας Λεσβιακών Μελετών, τομ. ΙΒ'. Μυτιλήνη 1989.
- Τάκης Παπουτσάνης, Πληροφορίες για τη διοίκηση, κοινωνία, οικονομία και τοπογραφία της Μυτιλήνης στα τελευταία χρόνια των Γατελούζων, Μεσαιωνικά Τετράδια, Πρακτικά Συνεδρίου, οι Γατελούζοι της Λέσβου (Μυτιλήνη 9-11 Σεπτεμβρίου 1994), Αθήνα 1996.
- Μιχ. Σ. Κορδώσης, Ιστορικογεωγραφικά πρωτοβυζαντινών και εν γένει παλαιοχριστιανικών χρόνων, Αθήνα 1996.
- Κωνσταντίνος Κώστας, Σημαντικοί ανέκδοτοι κώδικες του 16ου και 17ου αιώνα, Εφημερ. Εμπρός, Μυτιλήνη 15 Φεβρουαρίου 1996.

Χωρίον λεγόμενον Απλοθύρα, άρχων Κυρ Δούκας Κομνηνός, παπά Σεβαστός του πνευματικού θετόν σας υιόν Νικόλαος (καπάσποχο ελεών εκ του κώδικος 496 της Μονής Αγίου Σάββα Παλαιοπίνης, 1543-1590).

Χωρίον λεγόμενον Απλοθύρα
άρχων κυρ δούκας Κομνηνός + παπάς του Σπύρης
κούπτηρος στον γιον του Σπύρης
+ εισήγησε στην Κύπρο την Κούπτηρη
και έγινε γέροντας της Κύπρου
λόγω της θετόν σας υιού Νικολάου
λόγω της θετόν σας υιού Νικολάου
λόγω της θετόν σας υιού Νικολάου
λόγω της θετόν σας υιού Νικολάου

Α ΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Χωρίς να υποτιμούμε τον μόχθο και τον αγώνα του Βρισαγώτη ἄνδρα, που πάλεψε και παλεύει με τα στοιχεία της φύσης, που μέρεψε τον τόπο, ἐσκαψε και φύτεψε, ἀνοιξε δρόμους και πηγάδια, κουβάλησε την πέτρα κι ἔχτισε σέτια και σπίτια, ἐκαψε καμίνια, σφυρηλάτησε το σίδερο, πελέκησε το ξύλο και την πέτρα· που πολέμησε σε δύο παγκόσμιους πολέμους και προστάτεψε την οικογένεια σε κατοχές και διωγμούς, τιμούμε σήμερα την αφανή ηρωίδα του χωριού, τη γυναίκα, τη μάνα, τη γιαγιά, την πεθερά, την αδερφή, που με υπομονή και πείσμα, με την αγάπη της στην οικογένεια, με το πάθος της για προκοπή, με το νταμάχι και με την αξιά της, με την τσαχπινιά και την εξυπνάδα της, στάθηκε περήφανα στο πλευρό του ἄντρα, και πολλές φορές μπροστά απ' αυτόν, και πάλεψε με τη φτώχια, την εγκατάλειψη, την αγραμματοσύνη, τη βαρβαρότητα, τους κατατρεγμούς και τις κακουχίες και κατάφερε με χίλια βάσανα και στερήσεις να κρατήσει ψηλά το κεφάλι, ν' «ανθρωπέψει» τα παιδιά της και να προκόψει. Η γυναίκα του χωριού ἀρχίζε τον αγώνα από τότε που καταλάβαινε τον κόσμο και τον συνέχιζε ώσπου έκλεινε τα μάτια. Κι αυτός ο αγώνας ἡταν καθημερινός και πολυμέτωπος. Δεν ἡταν μόνο η λάτρα του σπιτιού με την καθημερινή ἔγνοια να μαγειρέψει, να ζυμώσει και να φουρνίσει, να κουβαλήσει νερό με τη λαγήνα από του Θοδωρή το πηγάδι, να μπιουγαδιάσει, να συμμαζέψει τα «μωρά» από τα σοκάκια, να τα ξεψειριάσει, και να τα λουύσει στη σκάφη, να καθαρίσει το σιτάρι από τις πέτρες και τον κοκορόβλο, να φροκαλίσει τις αυλές και τ' αχυρώνια, να ασβεστώσει τους τοίχους και τα πεζούλια, να ταισει τα ζα και τις όρθες, να ξεσάσει και να ταισει τους γέρους που ζούσαν στο γεροντκό, ν' αρμέξει την κατσίκα και τις προβατίνες, να πήξει το τυρί και το ξυνόγαλο.

Δεν ἡταν μόνο η ἔγνοια της να ετοιμάσει τις σοδειές του σπιτιού, να βάλει στην ἄρμη τις ελιές και τα τουρσιά, στη φτίνα τα κα-

σκαβάλια το τυρί, στον παχνιώτη τον καβουρμά, στα σακούλια τις χάχλες ἢ τον ψιλό τραχανό και το κοφτό μακαρονάκι, να κρεμάσει στα καρφιά τα κυδώνια και τα ρόδια, να πατήσει στους τενεκέδες τα γεμιστά και τα φουρνιστά σύκα, τη σταφίδα και τα λιόκαυτα, να βράσει τα κούκουρα να βγάλει το βράσμα, να «δέσει» τα ρετσέλια, τους μπελτέδες και τα γλυκά του κουταλιού, να γεμίσει τις γυάλες με τη σάλτσα, να μαζέψει τα ασπρόλαδα και τα νταγκόλαδα, να ψήσει το σαπούνι.

Ἐπρεπε η νοικοκυρά, η δεξιοχέρα και η προκομένη γυναίκα του χωριού, να φροντίσει και για το ρουχισμό του σπιτιού και της οικογένειας, να μπαλώσει και να πλέξει τα μάλλινα, να κλώσει το μαλλί και το μπαμπάκι, να βάψει τα νήματα, να γεμίσει τα μασούρια, να «θέσει» το πανί στην κρεβατή, να βάλει «αγόρια», να βγάλει το μετάξι από τα κουκούλια, να φάνε τα μεταξωτά προϊκιά και τα γαμπριάτικα πουκάμισα, να κεντήσει και να σιδερώσει με τα κάρνα στο σίδερο. Τα βάσανα όμως της γυναίκας δεν τέλειωναν μέσα στο σπίτι· η γυναίκα του χωριού ἡταν πριν απ' όλα αγρότισσα, μαζώχτρια και θερίστρια, περιβολάρισσα και κτηνοτρόφος, και σε κάποιο ποσοστό και καπνεργάτρια. Ἐπρεπε να σηκώσει όλο το λιόκαρπο κάτω από τα δέντρα, χωρίς δίχτυα ἢ μηχανές, να θερίσει μέσα στο λιοπύρι με το δρεπάνι στρέμματα ολόκληρα σπαρτά, να ανασύρει νερό με την «αντένα» από το πηγάδι, να ποτίσει το περιβόλι, να τσαπίσει και να ξεβοτανίσει, να κιρντίσει τον καπνό και να τον περάσει φύλλο-φύλλο με το βελόνι για να μπει στο σεργί. Πολλές φορές ἐπρεπε να πάει και στο μεροκάματο σε ξένα αφεντικά ἢ να μαζέψει «κισίμια» και να «σειριάσει» κάποιο συγχωριανό της.

Αυτή ἡταν η μάνα και η μανή μας που περίμενε μια σκόλη για να βγάλει την ποδιά και τη μαντήλα, να ισιώσει το κορμί της, να βάλει τα σκολιανά της, να πάει στην εκκλησιά να ανάψει ένα κερί και να ανταμώσει με τη συγχωριανή της, ν' ανταλλάξει δυο κουβέ-

Την ηρωίδα του χωριού μας

ντες, να ξεδώσει. Κι όσες ήταν ακόμη κοπελούδια περίμεναν το απόγευμα της σκόλης να βγουν μια βόλτα στον καροτσόδρομο, να ανταλλάξουν μια ματιά με τα κοπελάρια, ν' ανταμώσουν στα κρυφά στον ορνό του Σκαμπαβία, να σφίξουν το χέρι του παλικαριού. Κι όταν πια σκοτείνιαζε ήθελαν να μαζευτούν στο σοκάκι της γειτονιάς και κει με το ντουμπελέκι κι από τραγούδι σε τραγούδι να ανασύρουν μέσα από τα φυλλοκάρδια τους τους καῦμούς που τις πλάνταζαν τα στήθια: «Μάνα μ' ένας γιος περνά, ξαναπερνάει..». Άλλες φορές πάλι που' παιζε η μουσική στον Πλάτανο, πρόβελναν στο ντουρσέκι να δουν τις «μωρέλες» που χόρευαν και κατέβαζαν τα τζάμια των καφενέδων μερακλωμένοι από τα μαύρα μάτια της μορφονιάς.

Ωσπου να αποφασίσει ο «κύρης» τους ή ο μεγάλος αδελφός να τις δώσει στο γαμπρό, αν συμφωνούσαν στην πρόικα, στο μέτρημα και στο «πανωπροίκι». Κι όποια τολμούσε να παραβιάσει τα καθιερωμένα, αλίμονό της! Την «έβαζαν στην τέμπλα» στο χωριό. Κι ο κύρης της της απαγόρευε να περάσει χωρίς την άδειά του το κατώφλι του σπιτιού.

Όσο για τα γράμματα και τις σπουδές, αυτά δεν ήταν για τα κορίτσια· μέχρι το Δημοτικό κι αυτό πολύ ήταν! Κι αν ξέφευγε καμία από τον κανόνα, αυτή πρέπει να ήταν από αρχοντική οικογένεια. Μόνο από τις αρχές της δεκαετίας του '60 άρχισαν να αλλάζουν τα πράγματα και τα κοπελούδια του χωριού έσπασαν ομαδικά το φράγμα προς το Γυμνάσιο και τα Πανεπιστήμια, αποδείχνοντας πως και στα γράμματα και στον ανοιχτό στίβο της κοινωνικής ζωής η γυναίκα του χωριού μας, η Βρισαγώτισσα, μπορεί να σταθεί ισότιμα πλάι στον άντρα.

Με τις πρωτινές οικοδέσποινες της γειτονιάς

Είναι κάποιες φορές που ξαναγυρνώ στο ντουρσέκι, στου Θιδωρή το Πηγάδι και ψάχνω στα κατώφλια των σπιτιών να δω τις γυ-

ναίκες της γειτονιάς, τις γερόντισες με τις βράκες και τα τσεμπέρια, να λαναρίζουν το μαλλί, να κλώθουν με το αδράχτι το μπαμπάκι, να κόβουν το μακαρονάκι και να διηγούνται τις ιστορίες των ρυτίδων τους, για βάσανα και καῦμούς και χρόνια τρομαγμένα. Ήθελα να πιανα κουβέντα με τη θεία Ρηνιώ τη Σιάλαινα, την Αμιρσούδα τη Σιαπατάδαινα, την Κατίγκω τη Μοριανούδαινα, τη Φιλιώ την Καραπουρνιώταινα, τη Σοφία την Ζηπητίδαινα, τη Ρηνιώ τη Μηχανικούδαινα, την Παρασλιωτίδαινα, την Κωνσταντάραινα, τη Σαντορινιά, τη Διαμαντίδαινα, τη θειά το Μαριγώ, τη θεία Στραταγούλα, τη θειά μου τη Σαμφώ. Όμως τα κατώφλια είναι αδειανά και τα σπίτια σιωπηλά· μόνο το σαράκι και η τριξαλιά σιγοτρώνε τα σανίδια και σβήνουν σιγά-σιγά τη μνήμη από τις πρωτινές αρχόντισσες των σπιτιών, που πλούτιζαν τη γειτονιά με το γέλιο και το δάκρυ τους, το χάδι και τον γλυκό το λόγο τους, το τραγούδι και το παραμύθι τους.

Λίγα φτωχά απομεινάρια μοναχά, κάποιες σκόρπιες κουβέντες που άκουσα από κείνες τις σεβάσμιες οικοδέσποινες, καθώς έπαιζα, μικρό παιδί, ανάμεσα στα πανέρια με τα κουβάρια το μαλλί και τα σκαμάτζια, κάποια καλοκαιριάτικα απογεύματα, ενώ ο αγέρας που φυσούσε στο σοκάκι, ανέβαζε τις μουρουδιές από καταβρεγμένο χώμα, φρεσκοασβεστωμένο πεζούλι και βασιλικό. Κι αυτές τις κουβέντες τους, που τις κράτησα στη μνήμη μου με σεβασμό τόσα χρόνια, τις καταθέτω σήμερα, σαν φανταστικές συνεντεύξεις με τις γυναίκες της γειτονιάς μου.

Θειά Μαριγώ

Μεις είμαστι τέσσερις αδιρφάδις. Οι γουνιοί μ' φτουχοί ανθρώπ'. Είχαν ένα σπιτέλ' τσι δυο χουραφέλια. Παντρέψαν τ' μιγάλ', τα δώκαν τσ' απόμναν μεσ' στου νταμ'. Στείλαν ντ' δεύτιρ', το Μυρσινιώ, παρακόρ' στη Σμύρν'. Η τρίτ' έφγι μι πρόσκλησ' στην Αμερική, κουντά στν' αδιρφή σ' μάνας μι. Μένα, τ' μικρότιρ', μι δώκαν δούλα στου ΧατζηΓιώρ'.

Ξισάζου του γέρου-Λάφου που τον χτύπι, κατσιά ώρα – στον τσιφάλ' τσι δε γροικά ούτι να πάγ' πρους νιρού τ'.

Φρουκαλιώ το' αυλές τσι τ' αχυρώνια τσι παγαίνου τα ζα να βουστίσουν μεσ' στην Αστβουτάρα. Στα μπαχάρια τ' αφήνουμι μεσ' στον σουθύρ' τσι παγαίνου μόν' να τ' αρμέξου τσι ν' αλάξου του νιρόντους στ' γούρνα. Του χμώνα όμους είνι δύσκουλα. Προυπαντός άμα βρέχ' εν εχ' πού να σακιντήγες μόνον ένας κότσας είνι τσι παγαίνου απού κάτου να μη μι χτυπά η βρουχή στ' μούρ'.
Δεν παραπουνιέμι. Λέγου, δόξα του θγιό, που τρώγου ένα κουμάτ' ψουμί τσι έχου ένα γιατάκ' στου κατιβατό να ξικουράζου του κουρμί μ'. Ονειρεύγουμι καμιά φουρά πους έρχιτι τσι μι γυρεύγ' απ' τ' αφιντικά μ' ένας γέρους τσι άστσημους τσι γω δεν τουν θέλου· παραντώνουμι μεσ' στον κατιβατό τσι έφτους έρχιτι μεσ' στ' νύχτα, έτσει που τσμούμι στα σκουτνά, τσι μ' αρπά. Πιτιέμι όρθια ανιφουρτσιασμέν'. Αναγιά μ', λέγου, τσι κάνου του σταυρό μ'. Καλύτιρα ν' απουμείνου απάντριφτ' παρά να μ' πάρ' έφτους γη βρουκόλακας. Άντρας άλλους δε μ' έχ' έχ' αντζίξ' στου ξύπνιου μ'.

Μεσ' στου κατακαλότσιρου σχουρέστσι τσι γέρους γη Λάφους τσι σύχασι τσι αυτός τσι γω. Λέγου μι του νου μ': τσι τ' αφιντικά τσι γοι παραγοί ούλ' μια μέρα θα μας κβανίσουν στουν Αη-Γιάνν' μόνου η κακίγια απουμέν' στουν απάνου κόσμου!

Θειά Κατίγκου

Μη φούσκουνι κάθι μέρα του φλιμόνι μ. Τσι να μην έχς έναν άνθριπου να πεις τουν πόνου σ'. Η μητέρα μ' σχουρέστσι νουρίς· γη αδερφή μ' πήρι τουν ομματιών τσι έφγι σ' Αθήνις τσι γλύπουσι ντ τυραννίδα τ' χουριού.

Γράφ' πότι-πότι κανένα γράμμα τσι αρωντά να μάθ' πώς ζιούμι. Αλλά ούτι να γράψου καλά-καλά δε γροικώ· δυο τάξις πήγα στο Δημοτικό· στην Τρίτ' μ' έβγαλι η πατέρας μι· «ε, χρειάζουντι γράμματα στα κουπιλούδια», λέγ', «πάρι του καλάθ' τσι αντι για σ' ιλιές».

Βάζου του Στρατγέλι μ' τσι γράφ' καμπόσις αράδις, αλλά πώς να πεις τουν πόνου σ' πα' στου χαρτί. «μεις έδιου στον χουριό, τα ξέρος δα, βασανισμέν' ζουή ζιούμι, κόσμου ακούμι τσι κόσμου δε βλέπουμι, τσι γιοι δλιές ε ντελειώνιν πουτές».

Μόνον μια βουλά αξιώθκα να πάου στ' Χώρα, τσι αυτή ε νήνταν για καλό. Μ' είχι πιάσ' ένας πόνους μεσ' στα λαγκόνια τσι δε μπόριουμ' ν' ανισάνους είδι τσ' απούειδι γη τσύρος μας, μ' έβαλι στ' γκούρσα τ' Σκιά τσι μι παγαίν' στ' κλινική τ' Μπουλιούρη. Μι ζούλει απ' τη μια, μι ζούλει απ' τν' άλλ' γιατρός, κούνσι του τσιφάλι τ' «Τι έχου μαθές γιατρέ;» «Ε νείνι τίπουτα», μι λέ· «απ' τ' γκαλουπέρασ' είνι!» Μι δότσι κατ' τσιτρινουπά χαπέλια να τα παίρνου προυί-βράδ'. Τσι που τα'πιρνα αδιαφόριτα! καλυτέριψ' ε νείδα· ου πόνους, πόνους! Αμόντι πήγαν οι παράδις σ' κούρσις τσι σ' κλινικιές.

Θειά Θιανώ

Απί νουρίς ήμπα στα βάρσανα. Ου πατέρας ωη ήθιλι να μας ξιφουρτουθεί, να μας βγαλ' απ' τον τσιφάλι τ' «του κουπιλούδ'» ήλιγι «πρεπ' νουρίς -νουρίς να παντρεύγιτι, πριν ξισπουριάν' τσι μαραθεί».

Δε λέου καλός άθριπους ήνταν γι άντρας' μ γη Δημητρός, δουλιφτής τσι ίνκουτσύρς. Ε, πότι-πότι φώναζι κουματσιμένα τσι τα μουρά. Άντρας ήνταν· έστσυβα του τσιφάλ' τσι δεν τουν αντιμλούσα. Ύστιρα άμα πια τσμούνταν τσι άρχιζι τ' αρχαλτό, μ' έπιανι ένα κλάμα τσι έκλιγα στα σκουτνά τσι καταριόμ' τη ντύχη μ'. Άμα λάλει πια πειτνός πιτιόμ' απ' του στρώμα τσι άρχιζα πάλι να τρέχου σαν ντ' παλαβή πάνου-κάτου, να προλάβου τσι ιδλιές τ' σπιτιού, πριν σκουθεί Δημητρός. Μόλις σκουνόνταν ήθιλι έτοιμ' τ' φασκουμπλιά τσι στ' φλιτζάνα, τσι του κασκασβάλ' του τυρί στον πιάτου, μι τα κθαρένια τα παξιμάδια· να φα, να φουρτώσ' τα κουλάγια τσι στον ζο' τσι να παγαίν' στου ζιυγάρο'.

Γω έβαζα ντ' γραγούδα στ' φουτγιά, να έχιν τα μουρά φαγί άμα σκουλάσουν του μισμέρ', τσι άμα τα ξέσαζα τσι εύτα να παγαίν στου

σκουλειό, έπιρνα του καλάθ', έβαζα τοι ντ' μπούρδα μέσα, να πάου να σκώσου καμιά ιλιά στ' Ζίβα.

Αλλ' βουλά πάλι άμα δεν είχι ιλιές, πάγινα να βγάλου τα ζα απ' του σουθύρ' να βουστόσουν κουμάτ' μεσ' σ' αλγαριές τοι να τοιντήσω τοι κανένα χουρτάρ' να βράσου του βράδ'.

Θειά Ρηνιώ

Ου Σιπτέβρος ήνταν ου χειρότιρους μήνας. Του μιγάλου του κουπιλάρ έπριπι να πα' στ' Μυτιλήνη στου Γυμνάσιου· ήθιλι κάμαρ' να μείν', να τρώ τοι στου μαγέρκου τοι κάθι βδομάδα ήθιλι ντ' κουμπάνια τ' μεσ' στου καλάθ'. Εν ήθιλι τοι του ρούχου τ' του καλό τοι του χαρτζηλίκι τ' στουν ξένου τόπου; Πλερώναμε τότις τοι για να γραφτεί στου Γυμνάσιου, τοι γι μεγάλος τοι γι μικρός, που πάγινι στου Γυμνάσιου τ' Πολυχνίτ.

Στουν Πολυχνίτου πληρώναμε τοι για το' καθηγητές, γιατί απ' του κράτους ήνταν μόνον ένας· το' άλλ' το' πληρώναμι μεις οι γουνείς. Ένα σουρό παράδις. Που να το' βρίσις κάθι μήνα; Το' άμα δεν τα' δνι του μουρό στ' μπρώτη του μήνα, το' διώχναν του μουρό απ' την τάξ: «πάνι να φέρς το' παράδις για το' καθηγητές! Αντι να τρέχς να πληρώνς μνιάτκα. Δεν απουλπιζόμαστι· είχαμι τα θάρρη μας στο θγιό. Παρακαλούσαμι να' χουμι τη γειά μας να μπορούμι να δλεύγουμι. Άμα είχαμι μαξούλ' ήνταν καλά. Παίρναμι τοι κανένα κισμ' τα φέρναμι βόλτα. Άμα δεν έκανι ιλιές ήνταν τα δύσκουλα. Πού να πας τοι ποια πόρτα να χτυπήγς που ήνταν ούλ' μαγκουμέν'; Το' άμα έβριστοις κανέναν απ' το' αρχόντ' να σοι δωσ' δανεικά, το' πιρνι του λάδ' στου άλεσμα μισουτιμή. Άστα! Ούλου χουλιουσκασμέν' ήμ' ώσπου να τιλειώσιν τα κουπιλάρια τα γράμματα τοι να πάριν τουν δρόμου ντους.

Θειά Κουζνή

Τα βάρσανα το' μάνας δε νέχιν τελειουμό. Το' άμα μιγαλώνιν τα πιδιά μιγαλώνιν τοι τα βάρσανα τοι γοι στιναχώργις. Το' άμα κουνουστέψουν άλλα σόγια τοι πιτάξουν απ' του σπίτ', απου-

μέν' η μάνα σα ντ' κουκβάγια μεσ' στου ρημάδι τσ', ν' απαντέχ' κανένα γράμμα απ' τ' ξενητειά ή να προυβάλιν, σα το' κλέφτις, λίγις μέρις του καλουπσαίρ'.

Λίγις μέρις γέλια τοι χαρές μι τα πιδιά τοι μι τ' αιγγόνια τσ' ύστιρα άντι πάλι μουναχή να μιτράς του ρουλόγ' τσ' ακκλησιάς πόσις φουρές χτύποι, ώσπου να ξυπρώσ' ν' ακούγις πουρπατξιά ανθρώπιν' απ' όξου στου δρόμου. Αχ «η νύχτα πάγει το' έρχιτι η μέρα δεν πιρνιέται».

Θειά Στρατγούλα

Ου θγιος δε μας άξιουσι να κάνουμι πιδιά. Ιλιγα του μακαρίτ' «άντι να πάρουμι μια ψχουκόρ' να μας γηρουκουμίσ' μαθές». Εν ήθιλι· «ποιος ξέρ', ίλιγι, «απού ποιο μιλέτ θα είνι! Μη βάλουμι χειρότιρου μαράζ' μεσ' στο σπίτ' μας». Όσον ήνταν γιρός τοι δούλιυγι, ε ντου σκέβουνταν· άμα έπισι ντ' μπρώτ' φουρά τοι κτσάστσι, του μιτάνοιουσι: «έπριπι να σ' ακούσου», μ' ίλιγι, «να' χουμι έναν άθριπου να μας κοιτάξ' γι' αλλ' έρχουντι μόνο για ν' αρπάξιν τοι βιάζουντι να μας κατιβοδόσιν». Γη άντρας ίμ ήνταν ίνκαυτσύρς· ούλα τα χουράφια τα' χει φραμένα τοι σκαμένα. Είχαμι στσιές, μυγδαλιές, ζαρταλιές τοι τα καλύτερα λιουκτήματα μεσ' στ' βάλις, που κατιβάζαν μόδια ιλιές.

Τώρα ποιος να τα κοιτάξ; Γω μι του ζορ ανιμίζουμι.

Τα χουράφια τα' δωκα στ' ανίψια τ' αντρού μ' να τα ξισάζουν τοι να μαζεύντιν του μαξούλ. Μι φέρνιν τοι μένα ένα ντινικέ λάδ', ούλου τσ' ούλου!

«Εν έχουν ιλιές φέτους» μι λέν· πότι πους έκαψι τουν αθό, πότι πους τσ' χάλασι η δάκους. Θιος τσ' η ψχή τους!

Όσου ίνι μέρα, βγαίνου ίσαμι τ' ξώπουρτα μ' να καθίσου κουμάτ' στου σκαλουπάτ' να μλήξου μι κανένα άθριπου. Άμα σκουνιάζ' κάθημι μουναχή μ' μέσ' σι τέσσιρα ντουβάρια να κοιτάζου του νταβάν' τοι ν' ακούγου μόνου τσ' τριξαλιές που χαρχαλεύγιν μεσ' στ' χαραμάδις».

του 1906

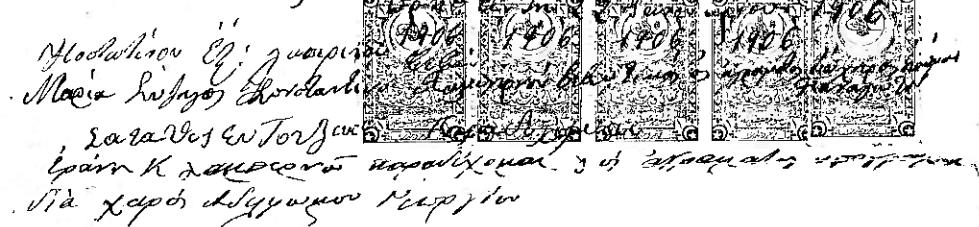
ως προίκα επονόματι της μελλόνυμφης κόρης. Αποτελεί αξιόλογο ντοκουμέντο για τον τρόπο που συνάπτονταν οι γάμοι και γενικότερα για τα έθιμα που επικρατούσαν στο χωριό μας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Βασίλης Ψαριανός

Μαρίας δι' ἀρρείγετος οἱ μηνύμητες οὐδὲ φειδῶντες ὅτι ερότητας γένεται περὶ τοῦ γαίπερ
οὐ μή γίνεται διαφορά εἰ αρρείγεται οὐδεποτε θεοῖς πρότασις θέματος οὐδενός τις.
Εμανουὴλος τῆς Μυρονίδης διαρρήσιος μετεῖ ταῖς μηνύσαγματικές τοπερισσες μετεῖ —
λαῖς ιστορίας ζεδρα.

Οἱ μηνύμητοι δι' γένεται ανεργάχοις τοῦ διεργοῦ τοῦ διεργοῦ μαζὶ οὐδενόδειροι μηροτριτοί εἰσιν
κανονικοὶ οὐδενόδειροι οὐδενόδειροι παρ' αὐτοῖς οὐδενόδειροι μαζὶ ουρητηρίων τοῦ διεργοῦ —
πότισμα θεορότον τῆς Λαζαρίσιας μαζὶ τοῦ Εμπειρίου πανακερηνού μαζὶ τοῦ ιεροῦ τόπου
τοῦ Κονόρου εἰσιδόντες εἰσι ματερά τοῦ ουρβαζορέσιαν.

Χαρακόποιος. Τοποὶ οὐδενόδειροι δινήσκειν ταῖς αναργάπατοι ουρινόμητες μηνύσαραι
οἱ αρρείγοντοις οὐδενόδειροι οὐδενόδειροι τοῖς πέντοις οὖσιν οὐδενόδειροι τοῖς οὐδενόδειροις
πεντακοσίοις αὐδεξεῖται ημέρωσθες αὐτὸς τὰ πρότινα μηνύματα μαζὶ τοῦ τοῦ
Μητρίκηα τοῦ αὐτοῦ ουρβαζορέσιαν. Πεντάδεις της Χαρακόπειας ταῦτα γάλης τοῦ ουρού μηνές
εἶναι τοῦτο γένος τοῦ Αρμενούσιος.

Μοσαϊκός Εγγύησης της Μαρίας Λαζαρίδης
Σατανίδης της Τοργακούτης
Επίσημη η διαμεσονής μηνύσαραι τοῦ ιερού τοῦ ουρβαζορέσιαν
Τὰ χαροτρόπια μηνύσαραι Μαρίας

Οἱ λαργανοίς
Ανδρέας Δ. Περισσαράς

Οἱ θηραγίστρες
Γεώργιος οὐδενόδειρος
Παναγίος Λαζαρίδης

Οἱ Εμπειρίοις
Ανδρέας Γεώργιος Διούλης,
της Αρμενίας

Η κυρά Καλλιόπη, η μαμή

Oταν τη βλέπαμε με την τσάντα κάτω από τη μασχάλη να προχωρά γρήγορα λίγο σκυφτά, ξέραμε πως έναν καινούριο άνθρωπο θα φέρει στον κόσμο και όσοι δεν ήταν ενημερωμένοι έλεγαν την ίδια κουβέντα. "Κάποια γεννάει. Ποια είναι; Πηγαίν' η κυρά Καλλιόπη η μαμή". Δεν τολμούσε όμως κανείς να τη ρωτήσει, δεν έπιανε κουβέντες μεσ' στο δρόμο, δεν έδινε λογαρισμό ποτέ πού πάει, ποια κοπέλα έπιασαν οι πόνοι της γέννας. Είχε επίγνωση όλης της ευθύνης.

Το έργο που επιτελούσε ήταν μεγάλο και οι κίνδυνοι πολλοί. Τις περισσότερες φορές είχε να αντιμετωπίσει δύσκολες γέννες, με πολύωρες προσπάθειες και όλα αυτά μόνο με τα δυο της χέρια τα έμπειρα και το κουράγιο που έπρεπε να έχει, αλλά και να δίνει στη νέα κοπέλα.

Μόνο τα καλοκαίρια που ήταν γεμάτες κόσμο οι γειτονιές περνώντας έλεγε μια καλησπέρα και οι γυναίκες της το ανταπέδιδαν με σεβασμό. "Καλησπέρα κυρά Καλλιόπη, με το καλό".

Και καλά όταν ήταν μέρα ή ήταν νωρίς, αλλά όταν τύχαινε νύχτα να πιάσουν τη γυναίκα οι πόνοι της γέννας, τότε με μόνη προστασία ένα φακό σε νύχτες σκοτεινές, σε χρόνια κατοχικά πόση δύναμη είχε μέσα της αυτή η ντελικάτη γυναίκα που όλα τα αψηφούσε για να τρέξει εκεί που την είχαν ανάγκη, εκεί που την καλούσε το καθήκον. "Ζεστό νερό και πετσέτες να έχετε έτοιμα" ήταν ο πρώτος λόγος που έλεγε όταν έφτανε

στο σπίτι που την περίμεναν. Στη συνέχεια άρχιζε τις οδηγίες στην ετοιμόγεννη κι εκείνη να είναι όρθια σχεδόν όσες ώρες και να κράταγε η γέννα. Μα όταν έφτανε η ευλογημένη ώρα που ερχόταν το παιδί στα χέρια της, στο πρόσωπό της καθρεπτίζοταν η χαρά μα και η αγωνία μαζί ώσπου ν' ακουστεί το κλάμα του παιδιού που σβέλτα το βούταγε στο ζεστό νερό, του έδινε χτυπηματάκια, το φύσαγε προσπαθώντας να του δώσει αναπνοή και μόνο όταν ακουγόταν το κλάμα του μωρού η κυρά Καλλιόπη γαλήνευε και χαμογελούσε ευχαριστημένη. Το τύλιγε στις φασκιές του για να το

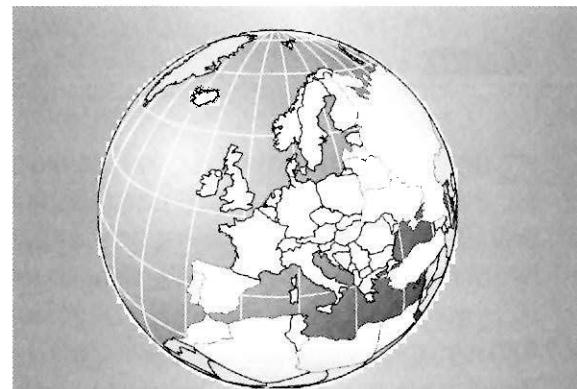
δείξει στη μάνα, να την τακτοποιήσει και τότε μόνο κάθιζε να πιει έναν καφέ. Το ότι δεν πάθαιναν μόλυνση οι γυναίκες, καθώς τα χρόνια εκείνα της Κατοχής δεν υπήρχαν αντισητικά ούτε καν οινόπνευμα, αυτό οφειλόταν στην κυρά Καλλιόπη και την φροντίδα που έδειχνε για τη λεχώνα. Τη θυμάμαι να φεύγει αυγή από το σπίτι που είχε γίνει ο τοκετός και πριν χτυπήσει ο ήλιος να ξαναέρχεται και να συνεχίζει να έρχεται όσο πιο συχνά γινόταν.

Μα στις τρεις νύχτες του παιδιού, η κυρά Καλλιόπη ήταν το τιμώμενο πρόσωπο και, όπως όριζε το έθιμο, έπρεπε να κολυμπήσει το μωρό εκείνη, που το έκανε μιλώντας του συνεχώς. "Δες το. Αχ μωρέ που μας έσκασες καλά καλά ώσπου να βγεις και τώρα γελάς ε; Γελάς" Υστερά, αφού το φάσκιωνε και πάλι, το παρέδινε για να καθίσει να διηγηθεί και να μιλήσει για πολλά πράγματα, γιατί είχε πολλές εμπειρίες από τη ζωή της. Αυτή τη ζωή όμως την είχε φαρμακώσει ο θάνατος του γιού της του Κώστα, που τον έχασε σε νεαρή ηλικία και όλα τα χρόνια είχε τον καημό του. Στη δροσιά της ψυχής του έκοβε καρπούζι και μοίραζε του Άη Γιαννιού.

Τώρα ας είναι τα λόγια τούτα δροσιά στη δική της ψυχή, στη θύμησή της.

Η κυρά Καλλιόπη η μαμή, που έφερε γενιές παιδιών στον κόσμο ήταν μια ξεχωριστή γυναίκα, μια γυναίκα άξια, δυνατή, έξυπνη. Θα τη θυμόμαστε με αγάπη και σεβασμό, της το οφείλουμε.

Βαρβάρα Σκιά

Ω, Ξενιτιά

Ω, Ξενιτιά που χαίρεσαι
το γιόκα τον δικό μου
δεν σου τον έστειλα εγώ
με θέλημα δικό μου.

Αφού εσύ τα χαίρεσαι,
εσύ τα καμαρώνεις,
φύλαγε τα μωρέλια μου
και μη μου τα πληγώνεις.

Κράτα τα στην αγκάλη σου,
αφού είναι μακριά μου
κι ας γίνεται ο πόθος τους
με κάθε ευχή δικιά μου.

Να' ρχονται μες τον ύπνο μου,
γλυκά να μ' αγκαλιάζουν
και να μου δίνουν ένα φιλί
για να με ξεκουράζουν.

Να' ρχονται σαν καβαλάρηδες
μαζί με το φεγγάρι
και πριν χαράξει η αυγή
σπίτι τους να' ναι πάλι.

Έλα πουλί μου γρήγορα
κι εγώ θα σε πληρώσω
δύο φύλλα απ' την καρδούλα μου
θα κόψω να σου δόσω.

Να' ταν ο ήλιος άλογο
και βιαστικά να τρέχω
το φεγγαράκι συντροφιά
να' ρχομαι να σας βλέπω.

*Η καταγραφή έγινε από την
Κατερίνα Καπετανή*

Máva

Εσιρνι τα κουρέλιαντζ μές του χουριό τσι
ςτέγκντους ζ όπια πόρτα καταλάβινι πς
θαν ίβγινι του ψαλτκό. Πάντα ζτου χέριντζ
δέχα¹ ένα γκαλάθ π' μάζουνι τ' απουκόματα
π' τς πιτούςαν, τσι ζτ άλου του ραβδέλιντζ.
Του καταράχιντζ ίνταν γιρζένους ζάν από-
βιργας² τοι τα κόκαλαντζ ξιχουρίζαν ζα ζα-
μαρουπαγίδις. Μό πιτζί τσι κόκαλου. Τα μα-
λιάντζ μπαμπάτσ, τα μάτγιαντζ βλιμένα το'
ένα γκαταστάγανου π' όπιζι ζα ζαχλάρ³, τσι
πάςκιζι ν' ατζ' ίκσ τ' μίτιντζ αμ θάργις πς
έφραζι του δρόμουντ όρτσιλο⁴ ένα δόντ
μπρουζνό π' τς απόμνι τίς ξέρ γιατί. Θάρ-
γις π' τούχι καντέμ⁵ έφτου του ζτόμα α μί
ζουφιλιάσ⁶ πουτές τσι νάνι παρανιχτό για
να λαλί του γκαμόντζ π' λόγιαζ α τουν μι-
ραςτί μ' ούλου του γκόζμου.

Χτίπα μι του ραβδέλ' ντ μπόρτα τσι ζάν ιμπρό-
βιρνι γι ν' κουτσαρά, ίλιγιτζ μ' ένα άγριγιου
βλέμα α τζ δόσ ψουμί.

— Άγ'ντι, μουρί, δόμ του πριπούμινου. Τί; Εν
έγς ζμουμένα; Γιόςιμ, ζτένι τσι τρότι τσ'
αγκρίζτι· αμ θαν έρτ τσι ζας αμπουλέ-
ψου⁷.

Τα μουρά πούνταν ζκουρπζένα ζάν ακού-
γαν του πατιρντί σμαζουνόνταν τσι βάζασί-
ντνα μπρουζτά. Άλου έσιρνι του βρατσίντζ,
άλου έζφιτζι ζτηγιά τσι χόματα απάνουτζ,
τσι φτί πλάλι τσ' ανιρούφαζι τσι πίζου πίζου
αμόλιρνι τσι κουλουκαγιάζι τσ' εν μόλιρνι
τσι κουλουκαθγιάζι τσ' εν ίλιγι α σκουθί. Ρα-
γίζαν γι πέτρις π' του κλιάμα τσι του παρά-
πουνου.

Γι Κουζνί γι παλαβή! Τι παλαβάδα όμους τν'
ίχι δουζμέν! Ένα μπιδί τσι μουναχό τούχι, τσι
φτό κακουτσέφαλου. Νε γράματα έμαθι νέ
τέχιν. Καφινέ, μιθίσ τσι χουρό έφαγι τσι τά
μπακιρκάντζ π' λέγ' λόγους, γιατ' ίχι κατά-
στασ' γι Κουζνί. Τσάκ π' τν ίβγαλι ζτου στγιαν-
λίτσ τσι ξιθάρις. Αμ ίχντου ντρουπί να ζ τά
γι μάναντ, τσι γιάφτου πίρι τα μάτγιαντ τσ'
έφγι, τσ' εν ακούστσι πλια τι γήν'.

Ρότα γι Κουζνί όπιουν αγουγιάτ ίβριστσι μπάγι
τουν ίδαν ζτι Χόρα⁸ αμ' κανίς χαμπάρ εν ίχι.
Τέργιαζι ένας ζαπνάς α πά ζτι γΚρί. Ίβρι-
ντουν έγτσι τσ έζπα πιτράδ ζτς ζστράτις.
Ρότζι ντουν γι Κουζνί τσι φτός για ν' ανι-

πάπσ τι γνόμιντζ ίπιτζ πς ίνι ζι μιγάλι πόρτα.
Πιςτιψίντου φτί τσ' όπ του καφτσιόντου λέ-
γασιντζ τσ' απ' ένα τζινούργιου για του γιό-
ντζ. Τσι φτί πλια αμπόλιβγι τα μαντάτα τσι
ίξιρι ούλι τν ιςτουρία τ' αγαμένουντζ.

Ίνταν παραγιός τ' Βασλέ, καταπόδ αγάπζι
ντουν γι Βασλουπούλα, ίδι τσ' απούδι Βα-
σλές πάντριψίντουν τσι δότσιντ μιράδις
αγίρτ πράματα τσι κατό μιρό ζιβγάρ θά-
λαζα – πο ντν ίδι πουτζι τι πράμα νταν έφτου
γι Κουζνί.

Πιριφάνια πλια τσι κουρδιζτό έμπιγιτζ' έα⁹.
Στσιπάζντου αργά του ζτπί¹⁰ μές ένα βό-
θρακα¹¹ π' τσίντου τσ' ίβλιπι ζτου νίπνουντζ
του Σρατίγ καβαλάρ πας ένα άλουγου, τσι
κόζμους φρινιαζμένους¹² ερινίντουν μι λου-
λούδγια, τσ' ίνταν φτί Βασίλισα τσι καμά-
ρουνι π' του δόμα τ' Παλατγιού πούνταν
μπρος τν' ακλισά, τσ' ίκγι τσ καμπάνις που
σμέναν.

Ένιουνι πας τν όρα π' χτίπα γι καμπάνα για
τουν ουρθινό¹³ τσι σκόντου παραπουνιμέν
τσι δγέβινι ζτν ακλισά. Μες ενα ζτασίδ κά-
θντου ουλουμόναχ, μό π' ξιχόρζι πι τσ φέξις
τ' τσιργιούν. Προυσίνα τσι παρακάλι για του
Σρατίγ νάνι πουλιχρουνιμένους τσι να κόφτ
ουθγιός χρόνια κπι φτί τσι να ντ δίν μέρις.

Γλωσσάρι: 1. Κρατούσε.

2. Η βέργα της ανεσπάθας που
κρηρώνεται στο χώμα.
3. Κουδούνι.
4. Επίτηδες.
5. Έθιμο.
6. Ενώνεται.
7. Καταγγείλω.
8. Στην πολιτεία.
9. Άλλο τίποτε.
10. Κουρέλι από τσουβάλι ή καρπέτα
κ.λπ. που χρησιμοποιείται για πά-
πλωμα.
11. Υπόγειο ανήλιο και υγρό.
12. Ενθουσιασμένος.
13. Τον όρθρο.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΑΣ

Ταχταρίσματα

Ταχτιρντί πού πας μουρή στουν τσομπάνη για τυρί μα τυρί δε βρήκαμε τον τσομπάνη δείραμε.

Ταχτιρντί πού πας μουρή στου τσομπάνη για τυρί για τυρί για τρίμματα για τσιμποφιλήματα

Ταχτιρντίντιρίστη το κι όλοι τραγουδήστε το κι όλοι πέστε του να ζει και να μας πολυχρονεί.

Ταχτιρντί του λέγανι τσι μας του παντρεύανι τσι του δίνανι προικιά ενα κόσκινο κουκιά τσι του δίνανι ενα αμπέλ' να χαρεί λαγός να μπαιν'.

Του μουρό θα πα στ' αμπέλ' να μας φέρε' ένα σταφλέλ' μ' ένα κουτρουκαλαθέλ'. Ταχτιντιντιράκια του να' βγουν τα δοντάκια του.

Του μουρό σα μιγαλείν' θα του βάλου γω να πλύν' του μουρό σα μιγαλώσ' θα του βάλου γω ν' απλώσ' θα μαζεύει αμυγδαλέλια μι τα δυο του τα χιρέλια.

Του μουρό σα του παντρέψου ποιο γαμπρό θε να γυρέψου. Του μουρό θέλει χουρό τα βιολιά δεν είνι δω όποιους πα τσι μας τα φέρε' ένα τάληρο στου χέρ'. Του μουρό θέλει χουρό τσ' έναν άθρουπο αδειανό.

Ωχου του ώχου του παρ' βιργούδις δόσ' τι του μη του δώσιτι πουλλές λίγις να'νι τσι καλές.

Δείραν του μαλώσαν του τσ' όξου παραντώσαν του. Ποιος του δέρν' ποιος του μαλών' που' ίνι ντ' βασιλιά τ' αγγόν'.

Ποιος του λεγ' που 'ν άσκημου που 'ναι σα δαμάσκηνο Του μουρό νά 'νι καλά τσ' ας ψοφούν τ' Αγά τ' αρνιά.

Καταγραφή από τη Βαρβάρα Σκιά

Ο Γιουμητζής

Ο Γιουμητζής αρρώστησε στου καραβιού την πλώρη. Δεν έχει μάνα να τον κλαί, κύρη να τον λυπάται· ούτ' αδερφό, ουτ' αδερφή να τον ψυχοπονάει.

«Σήκω καλέ μου γιουμητζή, σήκω καλέ μου ναύτη να κουμαντάρεις το σκαρί, να βγούμε σε λιμάνι». «Δεν ημπορώ ναυτάκι μου τα πόδια μου να πάρω. Εσύ θα πάρεις το σκαρί να βγείτε σε λιμάνι».

«Κι όταν ρωτήσουνε για με ωρέ καλό ναυτάκι, μην τους ιπείς αρρώστησα, ούτε πως θα πεθάνω· μα να τους πεις παντρεύτηκα στης ξενιτιάς τα μέρη κι εκεί θα ζω παντοτινά με το δικό μου ταίρι».

Τ' όνειρο που χάθηκε

Κυνηγός που κυνηγούσε εις τα δάση μια φορά, έτυχε να συναντήσει μια ερήμου εκκλησιά. Προχωρεί και μπαίνει μέσα με δισταχτική καρδιά, βλέπει εκεί και προσκυνούσε μια μικρή καλογραία. «Καλογραία, τ' όνομά σου να το μάθω επιθυμώ· ας το μάθω κι ας πεθάνω στο ερημοκκλήσι αυτό».

«Τ' όνομά μου σαν το μάθεις πολύ θε να λυπηθείς, γιατί εσύ ήσουν η αιτία καλογραία να με δεις».

«Βγάλε το μαντηλάκι σου να δω την ομορφιά σου κι ας γίνει ο τάφος μου εδώ μέσα στην αγκαλιά σου».

Καταγραφή από την Κατερίνα Καπετανή

Πάσχα στη Βρίσα του 20ου αιώνα

Ζώντας κανείς τα έθιμα του Πάσχα στο χωριό μας, διαπιστώνει ότι αρχαιοελληνικά τυπικά της λαϊκής θρησκείας μπλέκονται μαζί με χριστιανικές παραδόσεις και δημιουργούν ένα αρμονικό σύνολο, το οποίο μεταδίδεται από τη μία γενιά στην άλλη, από τους μεγαλύτερους στους μικρότερους. Πολλές φορές αναρωτήθηκα από πού προέρχονται όλες αυτές οι εκφράσεις, τα έθιμα που συναντάμε στο χωριό τις ημέρες του Πάσχα. Έτσι ρώτησα τους μεγαλύτερους, με παρέπεμψαν στους γεροντότερους και εκείνοι μέσα από μισόλογα τους, με έσπρωξαν να ψάξω στα βιβλία και στις σχετικές μελέτες. Ιδού λοιπόν το αποτέλεσμα:

Σάββατο του Λαζάρου: Την ημέρα εκείνη κάνουν «λαζαρέλια μεσ' τα νταβαδέλια με σταφίδα, καρύδια τσι αμυγδαλοπαπούδις. Κάνουν με τ' ζύμ' ένα λουρελ' τσι του σταρώνουν». Όταν το έψηναν στο φούρνο, το άρπαζαν τα παιδιά αχνιστό ακόμα – αλήθεια ποιος μπορούσε να τα σταματήσει – κι έτρεχαν μέσα στους δρόμους. Περηφάνια πως τάχα το δικό τους ήταν καλύτερο, πιο «πλουμένου με ροδοπαπούδες», παινηγύρια, φωνές αλλά και κλάμματα όταν τους το άρπαζαν μέσα απ' τα χέρια τους και παλαίματα μέσα στα χώματα. Πολύ παλιότερα ανέβαιναν πάνω σ' ένα λόφο ή βουνό, κυλούσαν το λαζαράκι και όπου σταματούσε, έψαχναν να βρουν περδικοφουλιά.

Οι χωριανοί, και όχι μόνο, όταν ήθελαν να κατηγορήσουν έναν άνθρωπο ως ακοινώνητο, «μονόχνωτο», «αποτιγκρουμένου», τον έλεγαν, και τον λένε ακόμα, «αγέλαστο Λάζαρο». Ο χαρακτηρισμός δικαιολογείται, αν σκεφτεί κανένας τι φόβο και τρόμο θα ένοιωσε όταν είδε τον Άδη. Κατά μία παράδοση σ' όλη τη δεύτερη ζωή του δεν γέλασε ποτέ και μόνο μια φορά χαμογέλασε, όταν είδε έναν άνθρωπο να κλέβει με τρόπο μια στάμνα από το σταμνά και ύστερα να

φεύγει. «Βρε τον ταλαίπωρο» λέει χαμογελώντας ο Λάζαρος. «Για δες τον πώς φεύγει με το κλεμμένο σταμνί: ξεχνάει ότι και αυτός είναι ένα κομμάτι χώμα. Το'να χώμα κλέβει τ' άλλο. Μα δεν είναι να γελούν και οι πικραμένοι;»¹. Γι' αυτό ακριβώς και οι Βρισαγώτες πολλές φορές λένε «αϊντι, γέλασι τοι γ' αγέλαστους Λάζαρους».

Κυριακή των Βαΐων: Εκείνη την ημέρα, μοιράζονται τα βάγια, που τοποθετούνται στα εικονοστάσια σε διάφορα σχήματα (σταυρούς, φεγγάρια, άστρα). Το έθιμο εισήχθηκε από την εκκλησία τον 9ο αιώνα. Όταν τελειώσει η λειτουργία, οι συγχωριανές μας, κυρίως, χτυπούν με τα βάγια η μία την άλλη πάνω στο κεφάλι. Αρχικά με τα βάγια χτυπούσαν μόνο τις εγκύους για να γεννήσουν ευκολότερα². Αργότερα όμως ξεχάστηκε και σήμερα πιστεύεται ότι έχουν δύναμη ιαματική και αποτρεπτική γι' αυτό και φυλάσσονται στο εικονοστάσι και οι μητέρες καπνίζουν τα παιδιά τους, όταν τα έχουν ματιάσει. Επίσης πιστεύουν ότι όσα πιο πολλά λουλούδια έχει η βάγια επάνω τόσο πιο πολλές ελιές θα έχουν τα δέντρα τους τη νέα χρονιά (γονιμοποιός δύναμη). Οι γεροντότεροι στην ηλικία, μου είπαν πως στα παιδικά τους χρόνια έκαναν ένα δεμάτι από κλαδιά δάφνης, τα στόλιζαν με πανάκια και στην κορυφή έβαζαν ένα κουδούνι. Όταν απέλυε η εκκλησία, γύριζαν στη γειτονιά τους, άφηναν το δεμάτι όρθιο πίσω από την πόρτα και έλεγαν: «Έξω ψύλλοι, ποντικοί, μέσα σε βαθύ ρουμάνι».

Από το αξέχαστο Αϊβαλί προέρχεται το γνωστό τραγούδι «Βάγια Βάγια του Βαγιώ...». Ο καντηλανάφτης πήγαινε στα περιβόλια, έκοβε ένα μεγάλο κλωνί βάγια και το έβαζε στο κελί του. Κάθε κοριτσάκι πήγαινε και κρεμούσε ένα κουρελάκι από το καινούριο του φουστάνι κι έτσι η Βάγια γέμιζε από πολύχρωμα κουρελάκια. Το πρωί της Κυριακής των Βαΐων, μετά τη λειτουργία, ο καντηλανάφτης έπαιρνε τη Βάγια στον ώμο του και γύριζε όλη την ενορία. Στα σπίτια όπου πήγαινε, όλα τα μωρά, πίσω του φώναζαν τρα-

γουδιστά:

«Βάγια-Βάγια τω Βαγιώ
τρώνε ψάρι και κολιό²
και την άλλη Κυριακή
τρών' το κόκκινο τ' αυγό³
(ή το παχύ τ' αρνί)»³

Τούτο το έθιμο θυμίζει την «ειρεσιώνη» που τραγουδούσαν τα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα, σε μεγάλες ανοιξιάτικες γιορτές (κυρίως τα Πυανέψια) κρατώντας ένα κλαδί με καρπούς της εποχής και τρέχοντας μέσα στους δρόμους και από το ένα σπίτι στο άλλο. Είναι συγκινητική μια τέτοια «ειρεσιώνη» που μας έχει σωθεί. «Έρχόμαστε στο σπίτι ενός πλούσιου νοικοκύρη. Αφήστε τις πόρτες ανοιχτές, γιατί μπαίνει ο Πλούτος και μαζί του η Χαρά και η Ειρήνη. Να' ναι γεμάτα πάντα τα σταμνιά του και στη σκάφη του ζυμώματος το ζυμάρι να φουσκώνει γερά. Ο γιος του σπιτιού να παντρευτεί και η κόρη να υφάνει ένα πανώριο υφαντό»⁴.

Από τη Μ. Δευτέρα ως τη Μ. Τετάρτη, οι γυναίκες και τα κορίτσια του χωριού καθαρίζουν, ασπρίζουν, ξαραχνιάζουν όλα τα μέρη του σπιτιού και των αποθηκών. Τη Μ. Τετάρτη, οι παλαιότερες ετοίμαζαν, με τμήμα από το λάδι και το αλεύρι του Ευχέλαιου, τη νέα ζύμη για τις κουλούρες της Λαμπρής.

Μ. Πέμπτη: Εκείνη την ημέρα παραδοσιακά βάφουμε τα κόκκινα αυγά (ενίστε δε και διαφόρων άλλων αποχρώσεων). Οι βαφές προέρχονταν από φυτά. Το κόκκινο από τις κοτινάδες, το κίτρινο από ένα κλαδί αμυγδαλιάς, το πράσινο-μοβ, από τα φύλλα του κρεμμυδιού. Το δοχείο πρέπει να είναι καινούργιο, την βαφή δεν την βγάζουν έξω από το σπίτι, ούτε κάνει να την χύσουν σε μέρος όπου πατιέται.

Το γιατί τα αυγά τα βάφουν κόκκινα, αυτό είναι μια άλλη ιστορία. Υπάρχει βέβαια η πιο διαδομένη παράδοση για τη γυναίκα που είπε ότι θα πιστέψει την Ανάσταση του Χριστού, μόνο όταν τα αυγά που βαστούσε στην ποδιά της γίνουν κόκκινα. Όμως αυτό προφανώς συνέβη μετά την Ανάσταση του Κυρίου. Σωστότερη είναι η άποψη ότι βάφονται με

κόκκινο χρώμα κατ' αναλογία με τους Ιουδαίους που έβαφαν με αίμα τα κατώφλια των σπιτιών τους στην πασχάλια θυσία (συνέχεια της οποίας είναι το χριστιανικό Πάσχα)⁵. Αρχική πατρίδα της βαφής αυγών θεωρείται η Αίγυπτος. Χρωματιστά κόκκινα αυγά μνημονεύονται στην Κίνα (ως προσφορά στον αυτοκράτορα) από τον 5ο μ.Χ. αιώνα, ενώ στην Αίγυπτο για χριστιανικούς λατρευτικούς σκοπούς από τον 10ο αιώνα μ.Χ. Τον 17ο αιώνα Χριστιανοί και Μωαμεθανοί χρησιμοποιούν κόκκινα αυγά. Ίσως είναι η συνέχεια των Καλανδών (καταραμένες μέρες) που διαδόθηκαν παντού και ενώθηκαν με τα επιχώρια τοπικά έθιμα. Εξάλλου, το κόκκινο συμβολίζει τον πόνο, το αποτρόπαιο και, μετά την Ανάσταση, τη χαρά, τη νίκη, το θρίαμβο.⁶

Η συνήθεια να βάζουν κόκκινα αυγά στις κουλούρες της Λαμπρής είναι βυζαντινή και μάλιστα σε χρήση από το 12ο αιώνα (όπως μαρτυρεί ο Βαλσαμών – «αρνίθεια τρα εν ζύμη ἀρτου συνηνωμένα». Το ίδιο και το τσούγκρισμα των αυγών (13ος αιώνας).

Το βράδυ ακούγονται τα Δώδεκα Ευαγγέλια. Με τα κεριά που άναβαν σε κάθε Ευαγγέλιο, οι γυναίκες των παλαιότερων εποχών έφτιαχναν δώδεκα «σταυρέλια» και τα κολλούσαν στις γωνίες του σπιτιού για να ψοφήσουν οι ψύλλοι και οι κοριοί, όπως επίσης και για να το διατηρούνε γερό. Όταν τελειώνει η Εκκλησία, οι γυναίκες και τα κορίτσια του χωριού ξενυχτούν μαζί με την Παναγιά, και ψέλνουν το καταλόγι. Επίσης μοιράζουν «συγχώρεση» (ψωμάκια βουτηγμένα σε μείγμα από κρασί, ζάχαρη και μπαχαρικά).

Μ. Παρασκευή: Μαύρη μέρα για όλη τη χριστιανοσύνη. Τα κορίτσια από νωρίς το πρωί (τα τελευταία χρόνια και ξημερώματα και Μ. Παρασκευή) στολίζουν τον Επιτάφιο. Τα μικρότερα τρέχουν στις γειτονιές για να πείσουν τις γυναίκες να τους δώσουν λουλούδια. Σαν αποτελειώσει το στόλισμα, βάζουν στις τέσσερις άκρες της κορυφής τον «κουκουρόβλου» (φακή ή κριθάρι – σε δοχείο – και έχει μεγαλώσει στο σκοτάδι). Ανάλογο φαινόμενο παρατηρείται και στις Σέρρες· και

στις δύο περιπτώσεις αποτελεί αναβίωση του «Αδώνιδος κήπου». ⁷ Το βράδυ μετά την περιφορά του Επιταφίου στους δρόμους του χωριού, οι συγχωριανοί μας περνάνε κάτω από τον Επιτάφιο «για υγεία», βάζοντας μ' αυτό τον τρόπο τον εαυτό τους ολόκληρο κάτω από την προστασία του Σταυρωμένου Χριστού. Όταν τελειώσει η ακολουθία, οι γυναίκες παίρνουν τα χριστολούλουδα ή σταυρολούλουδα και τα καπνίζουν σε αρρώστους.

Μ. Σάββατο: Το πρωί του Μ. Σαββάτου σκορπίζονται οι αβαγιανοί από τον ιερέα (α' Ανάσταση). Οι γυναίκες τα μαζεύουν γιατί πιστεύουν ότι σκορπίζουν τα ποντίκια. Κατά τη διάρκεια της ημέρας σφάζεται το Λαμπριάτικο αρνί και το βράδυ ακολουθεί η Ανάσταση με πραγματικό σεισμό από βαρελότα. Πρέπει να φοβηθεί ο Άδης και να συναισθανθεί η γη ποιον κρατούσε στα σπλάχνα της. Εκείνο το βράδυ ανεβάζουν το αναστάσιμο φως στο νεκροταφείο (κατά την παραγγελία του μοιρολογιού) δίνοντας την ελπίδα της αναστάσεως στους κεκοιμημένους.

Με όλα τα παραπάνω θέλω να τονίσω την θαυμαστή δύναμη που κρύβει ο Έλληνας μέσα του. Διατηρεί, έστω και ασυνείδητα, τα αρχαιοελληνικά έθιμα, δίχως αυτό να σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι δεν είναι Χριστιανός ή δεν αποδέχεται τα δόγματα της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας. Είναι Χριστιανός με όλη την σημασία της λέξης: παίρνει τον κόσμο και τον ξαναφτιάχνει καινούριο. Η φύση, αφού υπάγεται στη φροντίδα του ανθρώπου, συμμετέχει και αυτή στο πάθος και την Ανάσταση. Οι Βρισαγώτες (ως τυπικό δείγμα Ελλήνων) αν και κλεισμένοι στο χωριό, γίνονται πολίτες όλου του κόσμου.

Ειρήνη Α. Αναγνώστου

1. Γ. Μέγα: «Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας», σελ. 140. **2. Λ. Πολίτης:** Λ.Σ., τόμ. Β', σελ. 303. **3. Γ. Μέγας:** ό.π. σελ. 147. **4. Nilsson:** «Greek Popular Religion», σελ. 36 κ.εξ. **5. Λ. Πο-**

λίτης:

Λ.Σ., τόμ. Α', σελ. 74-76. **6. Fehrle:** «Feste und Volksbräuche im Jahre lauf europaisher Völker», σελ. 128-129. **7. M. P. Nilsson:** «Greek Popular Religion», σελ. 96 και *Fehrle*, ό.π. σελ. 123 και *Deubner:* «Attische Feste», σελ. 384-388.

Δρίμες & μερομήνια

ΔΡΙΜΕΣ: Οι τρεις πρώτες μέρες του Μάρτη και οι έξι πρώτες μέρες του Αυγούστου. Πιστεύουν ότι αυτές τις μέρες δεν πρέπει να πλύνουν ρούχα, γιατί γίνονται «απολ'φάδια» (κουρέλια), ούτε να λουστούν, γιατί πέφτουν τα μαλλιά τους. Επίσης, δεν άφηναν τα παιδιά να πάνε στη Θάλασσα, γιατί εκείνες τις ημέρες έβγαιναν οι λάμιες και οι νεραΐδες και η θάλασσα γέμιζε ρουφήχτρες.

ΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: Οι έξι ή δώδεκα πρώτες μέρες του Αυγούστου. Σύμφωνα με την εμφάνιση των συννεφών στον ουρανό, τη φορά του αέρα, προσπαθούν να μαντέψουν τον καιρό για το επόμενο έτος (μέχρι τον Αύγουστο). Κυρίως προσπαθούν να καταλάβουν αν θα έχει βροχές και πότε θα έρθει ο χειμώνας και η άνοιξη.

Ειρήνη Α. Αναγνώστου

Πανάρχαιες λέξεις στη βρισαγώτικη ντοπιολαλία

Το χμερ. η χμαίρα: Λέξη που σημαίνει τη χρονιάρικη κατσίκα, συναντάται με την ίδια σημασία σε αρχαία ελληνικά κείμενα ως χιμαιρά, χιμαίριον [Ομήρου Ιλιάδα, Ζ 181: «πρόσθε λέων, όπισθεν δε δράκων, μέσση δε χιμαιρά» (μπροστά λιοντάρι, στη μέση κατσίκα και πίσω δράκοντας)].

Το μλί (το μηλί ή μηλίον): έτσι λέγεται η μαγιά για το πήξιμο του τυριού, η πητιά, που προέρχεται από το γεμάτο γάλα στομάχι μικρού αρνιού (το στομάχι του μικρού αρνιού, που σφάζεται προτού αποκοπεί από το θηλασμό, εκτίθεται στον αέρα για να ξεραθεί και στη συνέχεια το στερεοποιημένο περιεχόμενό του θρυματίζεται

σε μικρούς σβώλους, οι οποίοι διαλυόμενοι στο γάλα συντελούν στο πήξιμο του τυριού). Η λέξη λοιπόν μλι προήλθε από το αρχαίο «μηλίον» που σημαίνει αρνάκι και είναι υποκοριστικό του «μήλον» (πρόβατο).

[Οδύσσεια Μ 301: «μη που τις ατασθαλίησιν κατίησιν ἡ βουν κέτι μήλον αποκτάνη». (πως μήτε βρδι μήτε αρνί κανείς δε θα σκοτώσει απ' ασυλλογισιά τυφλή)].

αφάτσια: (αφάκια, ομφάκια): έτσι λέγονται τα πολύ άγουρα, στιφά φρούτα. Η λέξη προέρχεται από το αρχαίο ομφάκιον (πληθυντ. ομφάκια) που είναι υποκοριστικό του όμφαξ (άγουρος).

[Ομήρου Οδύσσεια Η 125: « πάροιθε δε τ' δμφακές εισιν ἀνθος αφιείσαι» (πιο μπροστά είναι άγουρα που μόλις έριξαν τον ανθό τους)].

αρχιέταλ: Η λέξη λέγεται κυρίως για τα ζώα όταν παίζουν, κυνηγιούνται ή πηδάν σα να χορεύουν. Προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό ορχούμαι (ορχείται) που σημαίνει χορεύω.

[Ομήρου Ιλιάδα Σ 594: «ηίθετοι και παρθέ-

νοι ωρχεύντο» (παλικάρια και κοπέλες χόρευαν).

Αισχύλου Χοηφόροι 166: «ορχείται δε καρδία φόβω» (χορεύει η καρδιά από το φόβο)].
πουλήμ(ι) (πολήνι): Έτσι λεγόταν η μεταλλική δεξαμενή όπου έπεφτε ο «λιόσμος» από το «χαμούρι», το οποίο τοποθετούνταν στα «πανιά» και συμπιεζόταν στα «μπασκιά» των παλιών ελαιοτριβείων.

Η λέξη προέρχεται από το αρχαίο «υπολήνιον» (υπο+ληνός). Στα αρχαία ελληνικά σήμαινε το αγγείο, τη γούρνα ή το πυθάρι που τοποθετούνταν κάτω από το «ληνόν» (πατητήρι) για να μαζεύεται το κρασί ή το λάδι που έβγαινε από την έκθλιψη.

αμιούρ(η): έτσι λέγεται το υποπροϊόν που απομένει κατά την έκθλιψη της ελιάς και την εξαγωγή του λαδιού, το οποίο ως απόβλητο του ελαιοτριβείου χύνεται στον ποταμό. Η λέξη προέρχεται από το αρχαίο αμόργης και μεταγεν. αμόργη, που σήμαινε τον «λιόσμο» που έβγαινε κατά την έκθλιψη της ελιάς.

Βασίλης Ψαριανός

Γειτονιά στο χωριό το 1948
(φωτογραφία της Αλίκης Σκιά)

Mia βραδιά με παλιά τραγούδια

Μια Αυγουστιάτικη βροχερή βραδιά στον Πλάτανο με παρέα παλιούς μερακλήδες, Βρισαγώτες. Τους κ. Γιώργο Τσολάκη (Λιαδέλη), κ. Δ. Τουλαδέλη, Γ. Τουλαδέλη, Στέλιο Μανώλα, Θεοχάρη Νικέλλη, Ανδρέα Καρτέρη, Αριστείδη Καλατζή, Μανώλη Κουλαρά και τους Θεολόγο Νικέλη, Αριστείδη Ταξείδη, Ελένη Ζωγράφου και τον υποφαινόμενο στο καφενείο του Αϊβαλιώτη με καφετζή τον κ. Στέλιο.

Μεζέδες, κόκορας κοκκινιστός με πιλάφι προσφορά του Μανώλη Κουλαρά και όρθα με πατάτες στο φούρνο. Για ποτό, ε δεν γίνεται λόγος.

Μετά τους πρώτους μεζέδες, τα πρώτα ποτά, δεν άργησε νάρθει το κέφι, και τα τραγούδια (πρώτοι και άριστοι τραγουδιστάδες οι φίλοι Γιώργος Τσολάκης και Αριστείδης Καλατζής, με τραγούδια ξεχασμένα, τραγούδια που τραγουδήθηκαν και άναψαν καρδιές, άνοιξαν παράθυρα και πόρτες, τραγούδια με σαντούρι, βιτζί και κορνέτα), τα χρόνια εκείνα που ο ρομαντισμός, ο έρωτας και η αγάπη εκφραζόταν κάτω από τα παράθυρα της αγαπημένης:

- Άνοιξα το παράθυρο
το κρυσταλένιο τζάμι
έχω δυο λόγια να σου πω
και σφάλισέ το πάλι.
- Μέσα καρδιά μου σε ποθώ
τ' αχείλι μου σε βρίζει
δεν θέλω την αγάπη μου
κανείς να τη γνωρίζει.
- Σ' αγάπησα και σ' αγαπώ
και θέλω να σε πάρω
ούτε πια άλλη αγαπώ
ούτε άλλη γουστάρω
- Η ημέρα είναι για τον ντουνιά
κι η νύχτα για τα μένα
να περπατώ στα σκοτεινά
με μάτια βουρκωμένα
- Νύχτα σκληρή του χωρισμού
γιατί δεν ξημερώνεις
μένα με την αγάπη μου

πώς δε με ανταμώνεις!

– Ξύπνησε καναρίνι μου
τον ήλιο να θαμπώσεις
στην πληγωμένη μου καρδιά
παρηγοριά να δώσεις.

– Ξύπνησε καναρίνι μου
γλυκά να κελαϊδίσεις
την πληγωμένη μου καρδιά
να την παρηγορήσεις.

– Αν εκοιμάσαι ξύπνησε
κι ακούμπησε στο στρώμα
κι άκουσε τι θα σου πει
το ιδικό μου στόμα.

– Δώσε φωτιά στον λύχνο σου
να φέξη να περάσω
γιατί σ' αυτή τη γειτονιά
το νου μου θα τον χάσω.

– Πρόβαλε συ που μ' έκανες
αγάπη να γνωρίσω
και ζωντανός την κόλαση
να την κληρονομήσω.

– Αιτία αν δεν μούδινες
εγώ δεν σ' αγαπούσα
αγάπη δεν θα γνώριζα
κι ήσυχος θα ζούσα.

– Απ' όλα τ' άστρα τ' ουρανού
έξι τραβάει η πούλια
εμείς θε ν' αγαπιόμαστε
σαν τα μαβιά ζουμπούλια.

– Τι να τα πω τα μάτια μου
που έχω μαθημένα
κι όπου τα δουν τα έμορφα
δακρύζουν τα καῦμένα

– Ξύπνα που δεν εχόρτασες
τον ύπνο να κοιμάσαι
και τον τρελό σου εραστή
ποτέ σου δεν θυμάσαι.

Λαογραφικά του χωριού μας

από τη συλλογή του Β. Ψαριανού

Γητείες και ξόρκια: Για να φύγει ο κνησμός (φαγούρα) που προκαλεί η τσακνίθρα (τσουκνίδα) τρίβεις το ερεθισμένο σημείο του δέρματος με ένα φύλλο μιλόχας (μολόχας) επαναλαμβάνοντας τη μαγική φράση: έβγα τσακνίθρα, έμπα μιλόχα.

Για την αποφυγή δαγκώματος φιδιού, σκορπιού ή ρογιδιού (αράχνης) επαναλαμβάνεις τρεις φορές το ξόρκι:
 «Άη Γιώργη ποτασού
 τσι κυρά μου μι τα σου,
 δένι τσι χαλίκουνι
 κάθι πνεύμα πουνηρό,
 τον όφι με την όχιντρα,
 τουν σκουρπτιό με τη σκουρπιόπιτρα
 τσι του μαύρου ρουγιδάκι
 απού κάτου απ' του πλακάκι.
 (δημοσιεύτηκε στον Τρίβολο, αρ.φ. 244, στις 25/12/36).

Στα παλαιότερα τα χρόνια την πρώτη του Μάρτη γινόταν το ψυλλόδιωγμα με τον εξής τρόπο: οι νοικοκυρές και τα παιδιά κρατώντας τηγάνια, τζετζερέδες και ταψιά τα χτυπούσαν μ' ένα ραβδί επαναλαμβάνοντας ρυθμικά: όξου ψύλλοι τσι κοριοί, μέσα Μάρτης και χαρά!

Παροιμίες: Σαν ήξιρι ου γάιδαρους του καλό φαγί δε θα' τρουγι αγκαθούρις.

– Τι κάνιν Αράπ' τ' αραπέλια;
 – Όσου πάνι τσι μαυρίζουν.

Άλλους του «μπούρτ» τσ' άλλους του φλουρί.

Άμαθους κώλους, βρατσί δεν καταλυεί.
 Έχει γρόσσια; έχει γλώσσα.

Νιώσματα: μάνα γιννιέτι κόκκινη,
 παιδί γιννιέτι μαύρου
 φτιρά δεν έχει μα πιτά
 στα σύννιφα απού κάτου.
 (τι είνι; η φλόγα τσι καπνός)

γούρνα μου πιλικητή,
 μαρμαρένια τσι χτιστή

πα' γη διάκους μας να πιεί,
 μήδι διάκους μας χουρταίν'
 μηδ' η γούρνα μας τιλειών'
 (τι είνι; του δισκουπότηρου)

Προλήψεις: Άμα η φουτιά βγάζ' λόχ' τσι τζι-
 τζιρίζ' κάποιοι έχιν τν' αφλουγή μας.

Πειράγματα: Ωχ αγάπη μ' κουλουτσθόπτα
 είδασι τσι κουλουκόπκα

Έφαγι πουλί πουπόν'
 τσι κατούρσι του σιντόν'

φάγι λάδ' τσ' έλα του βράδ'
 Σα σι δω καλέ μ' σι θμούμι

Γλωσσοδέτες: κτσάστσισ; κτσάστκα.
 ξάστσισ; ξάστκα.

ανέβηκα στη τσουγδουμουγδουκουκουνιά
 να κόψου τσουγδουμουγδουκούκουνα
 άραγις αν πέσου απ' τη τσουγδουμουγδου-
 κουκουνιά

θα σπάσου του τσουγδουμουγδουκουκουνό
 μου;

Εξυπνάδες: πάνι να μ' αγουράγς κατό δρά-
 μια μυρμηγκόγλινα.

πάνι να γυρέψει του ψαλίδ' που κουρεύιν τ'
 αυγά.

πάνι στ' θειά σ' να γυρέψει
 ντ' κρατητήρα τσ'

Σπαζοκεφαλίες: Μιάμιση ουκά μουλύβ'
 και μιάμιση ουκά σκαμάτζ',
 ποιο είνι του βαρύτηρου;

Μιάμιση σαρδέλα,
 μιάμιση δραχμή.
 Πόσου κάν' η μια σαρδέλα;

Τι σημαίνουν οι φράσεις:

Θα σοι κάνου του τιμάρσ': τιμάρ (timar) στα

τούρκικα σημαίνει φροντίδα, περιποίηση. Θα σοι κάνου λοιπόν του τιμάρ' σ' σημαίνει ειρωνικά: θα σε περιποιηθώ, δηλαδή θα σε δείρω.

Πέρασι τ' λιναριού τα βάρνανα: Η επεξεργασία του λιναριού ήταν κουραστική δουλειά κι έπαιρνε πολύ χρόνο. Μετά το ξερίζωμα τα φυτά τοποθετούνταν για να μουλάσουν στο νερό κι ύστερα τα κοπανούσαν για να αποχωριστούν οι δεσμίδες με τις ίνες, που αποτελούσαν το στέλεχος του λιναριού. Από τις ίνες αυτές έβγαιναν τελικά τα λινά νήματα. Όταν λοιπόν κάποιος άνθρωπος δεχόταν απανωτά χτυπήματα από τη μοίρα και αντιμετώπιζε δύσκολες καταστάσεις, παρομοιαζόταν η τύχη του με την τύχη του λιναριού.

«Κύριε να εξένθω:» Όταν είμαστε μαθητές στο Δημοτικό σχολείο στην περίπτωση που αισθανόμαστε την ανάγκη να βγούμε από την αίθουσα και να πάμε στα αποχωρητήρια σηκώναμε το χέρι και ζητούσαμε από το δάσκαλο την άδεια με τη φράση: «Κύριε, να εξένθω:».

Η φράση αυτή, στην οποία προφανώς υπάρχει παραφθορά της λέξης «εξέλθω», πρέπει να κατάγεται από την εποχή που η καθαρεύουσα ήταν η επίσημη γλώσσα διδασκαλίας και στα Δημοτικά σχολεία! Φαίνεται λοιπόν πως κάποιος δάσκαλος θα συμβούλεψε τους μικρούς μαθητές να μη λένε «Κύριε να πάω προς νερού μου:», αλλά «κύριε θέλω να εξέλθω» και τα παιδιά επί το... ευηχότερον το έλεγαν «εξένθω».

Βασιλης Ψαριανός

Σαν ανέκδοτα

Εμ σώπα δα

Κυριακή πρωί κι ένας χωριανός μας κίνησε να πάει στην εκκλησία να λειτουργηθεί. Όταν έφτασε στην αυλή της εκκλησίας, είδε τέσσερα φανταράκια που όταν τον είδαν κινήθηκαν προς το μέρος του κι ο ένας τον ρώτησε “Θείο, πού είναι οι τουαλέτες;” Κι ο άνθρωπός μας του απάντησε “Οι τουαλέ-

τες αρχόντιν, όπ' να'ναι θα φανιούν”. “Από πού θα φανιούν;” ρωτά πάλι ο φαντάρος. “Ε να, στου δρόμου θα είνι” κι έδειξε το δρόμο με το χέρι του. “Οπ' να 'ναι θα μπροβάλουν οι κουπέλις” “Ποιες κοπέλες θείο; Τον καμπινέ θέλω, έχω μεγάλη ανάγκη”. “Ε βρε μουρέλι μ', δε μι λες τουν καμπινέ παρά μι λες τουαλέτις, Τι ξέρου γω; Θάρριου μ' σ' κουπέλις λέτι τουαλέτις, πού να βάλι' μένα νους ιμ. Ω, καλό ήνταν τούτου τσιριακάτου προυί προυί. Άκοι τουαλέτις τουν απόπατου, κρίμας τ' όνουμα, κρίμας”.

Τ' κιρατά γι' Ιυρώπ'

Κάποτε τα καμίνια ήταν αραδιασμένα στο κατάγιαλο πάνω απ' το δρόμο. Μπροστά στο κάθε καμίνι είχαν σα μια μεγάλη αυλή που κάθε μέρα τη βρέχαν και ήταν πετσωμένο το χώμα. Ένας απ' τους μαστόρους αυτής της δουλειάς, που πιάναν τα χέρια του, σκέφτηκε να κάνει ένα καρόται να φορτώνουν τους νεμέδες να μην τους σηκώνουν στα χέρια. Έτσι όπως ήταν στρωμένο το χώμα, θα πήγαινε μια χαρά. Βρήκε εκεί κάτι σανίδια, μια ρόδα και τα έφτιαξε. Όταν ήρθε ύστερα από το χωριό ο γέρος ο Νταής και το είδε, αφού το θαύμασε πολλή ώρα, είπε: “Βρε τ' κερατά γι' Ιυρώπ' τι καν'!”

Δεν έβρισκε τόπο

Ένας πατέρας πήγε με το γιό του στις Βαθρατσιές, στο κτήμα τους, να κόψουν κλαδιά να κάνουν ξύλα. “Πάνι βρε να' αναγουρέψ' τα ζα μη χαθούν” είπε αργότερα ο πατέρας. Εφυγε ο γιος που ήταν τσακμάκι να πάει να βρει τα ζα, και σαν πέρασε κάμποση ώρα τον ακούει ο πατέρας να φωνάζει από μακριά “Ω πατέρα, πού να πάου να χέσου...” “Ω διάολε, ολόκληρες Βαθρατσιές δε χουρείς βρε μλαρ;” και σηκώνοντας και τα δυο του χέρια του δίνει δυο μούτζες. “Να...”

Παραήταν έξυπνα

Πριν πολλά χρόνια ήλθαν στο χωριό μας ένα ζευγάρι Άγγλοι με δυο παιδιά και τους πήγαν στην εκκλησία να θαυμάσουν το τέμπλο.

Τότε ξένος στο χωριό ήταν φαινόμενο και όσοι το έμαθαν έτρεξαν να τους δουν και να τους ακούσουν. Κι όταν άκουσαν και τα παιδιά να μιλούν, ένας είπε "Βρε τα κιρατένια, μια σταλιά μουρά τοι ξέρουν λιγγλέζκα!"

Μεγάλη αλλαγή

Ένα αντρόγυνο στο χωριό μας είχε ένα μπαχτσιδέλ' και είχε φυτέψει στον καιρό τους κολοκυθίες. Γίναν λοιπόν τα κολοκύθια, κόβαν, μαγειρεύαν, τ' αφήναν, και κατά πως το συνηθίζουν στο χωριό και γίνονται ξεπεταμένα, γέμισε ο κόσμος. Άλλα νισάφι πια, κάθε μέρα κολοκύθια μαγείρευε η γυναίκα. Εκείνος ο καημένος δε μπορούσε πια να σύρει τα ποδάρια του. Όσο για κούκου, εκεί πια τίποτα. Αυτά συλλογιόταν στο χωράφι που ήταν κι έλεγε να της τα πη το βράδυ που θα πήγαινε σπίτι. Πάει λοιπόν, καθίζουν να φαν, πάλι τα ίδια. "Ε πάλι κολοκύθια βρε γυναίκα, ξεπλυθήκαν πια τα μέσα μ'". "Κι εκείνη του απάντησε "Ε απόψε είνι μι τν κουρκουτούδα άντρα μ'".

Δυο μέτρα δυο σταθμά:

Παλιά ο γιατρός στο χωριό ήταν η μόνη πηγή επιστημονικής πληροφόρησης για θέματα υγείας. Καθώς όμως άρχισαν και στο χωριό να έρχονται οι καινούριες συνήθειες και να εγκαταλείπουν οι χωριανοί τους τρόπους διατροφής που παραδοσιακά είχαν, είπε κι ο γιατρός να τους μιλήσει για τα φρούτα και τα υγιεινά τους συστατικά. Εξηγούσε λοιπόν σ' αυτούς που τον άκουγαν αραδιασμένοι στις καρέκλες στον Πλάτανο πως τις περισσότερες βιταμίνες τα φρούτα τις έχουν στο φλούδι τους. "Γι' αυτό καλά είναι να μην τα καθαρίζετε, αλλά να τα τρώτε με το φλούδι, όπως κάνατε τόσα χρόνια". Τότε σηκώνεται ένας χωριανός και του λέει καταθυμωμένος "Δεν τ' αφήνεις αυτά γιατρέ; Θαρρείς πως μεις είμαστι γαϊδάρ'; Δε σας είδα γω τ' Αγιού 'Λια που καθαρίζατι πα στουν άμφιου του καρπούζ τσι πιτούσατι τ' φλούδα;"

Βαρθάρα Σκιά

Το παλιό πηγάδι στον Αη Γιώργη

Πνευματικοί άνδρωποι

Στρατής Αναστασέλης

Αγιασιώτης λογοτέχνης Στρατής Αναστασέλης, που πέθανε πριν από λίγο καιρό στα ογδόντα οχτώ του χρόνια, αποτελεί μαζί με το Θεόφιλο τη γνησιότερη φλέβα του «γηγενούς» λεσβιακού πνεύματος, που από τα αρχαία χρόνια ως τα σήμερα αναβλύζει από τα σπλάχνα της λεσβιακής γης ασταμάτητα, με την ίδια σπιρτάδα (τη σπιρτάδα από τα κατουρλιά τ' Σαμφώς), όπως έλεγε ο Στρατής Αναστασέλης. Ασπούδαχτος κι αυτοδίδακτος «ένας αγωγιάτης πολυτελείας, ένας ταξιτζής», όπως δήλωνε ο ίδιος ως κύριο επάγγελμά του, εξέφρασε με τέτοια ευαισθησία, με τόση δύναμη και ζωντάνια τους καῦμούς και τα βάσανα, τα όνειρα και τις λαχτάρες των απλών ανθρώπων του νησιού μας, που κι αν δεν έχεις γεννηθεί στο νησί, γίνεσαι διαβάζοντας τα γραφτά του Μυτιληνιός! Κι αγκαλιάζεις με βουρκωμένα μάτια τους βασανισμένους ανθρώπους του νησιού μας και βαθειανασάινεις την ομορφιά της λεσβιακής γης, που σου κλείνει σαν γλυκός κόμπος το λαιμό.

Τη λυρική και σατυρική φλέβα του Στρατή Αναστασέλη ανακάλυψε πρώτος ο συνονόματός του και κοντοχωριανός του Στρατής Παπανικόλας, ο οποίος και τον πρόβαλε μέσα από τον «Τρίβολο».

Από το 1932 που πρωτοεμφανίζεται με το ψευδώνυμο «ΚΟΠΣ» ως τακτικός συνεργάτης του «Τρίβολου», ως το θάνατό του, δε σταμάτησε να γράφει και με την καθημερινή του ζωντανή παρουσία στην «πιάτσα» της Μυτιλήνης να χαρίζει με το κέφι του και τα χωρατά του, το «άλας» στη μυτιληνέικη ζωή.

Στα τελευταία του χρόνια ασχολήθηκε και με τη ζωγραφική, με θέματα κυρίως λαογραφικά. Στην

64χρονη πνευματική παρουσία του δημοσίευσε ένα πλήθος από χρονογραφήματα, ευθυμογραφήματα, διηγήματα, ιστορίες, ποιήματα και άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά της Λέσβου και της Αθήνας, τα περισσότερα γραμμένα στην Αγιασιώτικη ντοπιολαλιά.

Πολλά απ' αυτά περιλαμβάνονται στα βιβλία που εξέδωσε: «Αγιασιώτικο καρναβάλι» 1973, «Βλούτινα Γιαπρακάδινα» 1975 (ποιήματα), «Κερατοζωή» 1975 και 1981 (διηγήματα), «Ανάστα ο Λαός» 1978 και 1982 (σατιρικά ποιήματα), «Αγλιάς» 1978 (περιγραφή του πανηγυριού στον Προφήτη Λια του Ολύμπου), «Τ' ανήθικα» 1980 (διηγήματα με σκίτσα του ίδιου του συγγραφέα), «Ο φίλος μου ο Θεόφιλος» 1981 (διάλεξη για το λαϊκό μας ζωγράφο), «Γοι ψόφ» 1944 (τρίπραχη δραματική κωμωδία), «Ζαμπνιές» (σκέτς).

Τιμώντας σήμερα το Στρατή Αναστασέλη αφιερώνουμε αυτές τις λίγες αράδες στη μνήμη του και δημοσιεύουμε στο περιοδικό μας ένας από τα διηγήματά του, τη «Μάνα», όπου με το δικό του απαράμιλλο τρόπο μας δίνει την «καρδιά» της μάνας.

της Λέσβου

Αντώνης Πρωτοπάτος 100 χρόνια από τη γέννησή του και 50 από το θάνατό του

Αντώνης Πρωτοπάτος γεννήθηκε πριν 100 χρόνια, στις 4 Απριλίου 1897, στη Μυτιλήνη. Πνευματικός άνθρωπος, που πρωτοστάτησε στη συνεχιζόμενη «Λεσβιακή Άνοιξη», ένα άνθισμα από νέα ελπιδοφόρα ταλέντα του λόγου και της τέχνης.

Γνήσιος αντιπρόσωπος μιας πρωτοπορίας που με αγώνες για τη δημοτική γλώσσα, με λαογραφικές καταγραφές, δοκίμια και άρθρα, με μελέτες, ποιήματα και μεταφράσεις, διαλέξεις, ζωγραφική και σκίτσο, έδωσε το δικό του στίγμα στην πνευματική Λέσβο για μια 30ετία περίπου, από το 1915.

Ανήσυχος πνευματικά, όπως ήταν, δεν τον «χώραγε»... ο τόπος. Πηγαίνει στην Αθήνα, στη Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη, στο Παρίσι. Στη μεγάλη Ευρωπαϊκή χώρα, στη γαλλική πρωτεύουσα, καταξιώνεται σαν ένας από τους κορυφαίους σκιτσογράφους. Με το ψευδώνυμο Pazzi, συνεργάζεται με τις εφημερίδες *Journal* και *Figaro*, όπως επίσης και με διάφορα περιοδικά. Το σκίτσο του θα πάρει μόνο επαίνους και θα αποτυπώσει με φαντασία τα χαρακτηριστικά και τον ψυχισμό του απεικονιζόμενου. Ήταν η εξωτερίκευση του ανθρώπου εκείνου που δεν ξέχασε τις καταβολές του στο νησί. Γιατί στη Λέσβο «όποιος έχει μάτια σπουδάζει την ομορφιά, όποιος έχει ψυχή ζητά να την εκφράσει», κατά πιας έλεγε και ο ίδιος.

Να τι γράφει γι' αυτόν ο Ελευθέριος Βενιζέλος στις 22 Ιουνίου 1929:

«Φίλε κ. Πρωτοπάτο
Ευχαριστώ θερμώς δια το ωραίο άλ-
μπουμ που είχατε την καλωσύνη να
μου στείλετε. Όλοι μου λέγουν ότι τα
σκίτσα είναι πολύ πετυχημένα. Επι-
καλούμαι την γνώμην άλλων διότι κα-
νείς δεν γνωρίζει τη δική του έκφραση
και φυσιογνωμία.

*Με φιλικώτατα αισθήματα
Ελ. Βενιζέλος»*

Στα 1944, λίγα χρόνια πριν το θάνατό του, εξέδωσε το έργο του: «Πενήντα από τα περίφημα Άνθη του Κακού του Charles Baudelaire μεταφρασμένα από τον Αντώνη Πρωτοπάτο», όπως αναφέρεται στον τίτλο του. Ήταν ένα έργο στο οποίο αφοσιώθηκε από τα νεανικά του χρόνια. Ένα έργο ζωής, με αρχή χωρίς τέλος. Σε λίγα χρόνια, στις 12 Απριλίου 1947, ο Αντώνης Πρωτοπάτος, πρόωρα άφησε τον κόσμο τούτο, νικημένος από όγκο του εγκεφάλου.

Ο Αντώνης Πρωτοπάτος, η ζωή και το έργο του, δίδουν την αίσθηση της χρήσης του «ψυχολογικού παραθύρου» μιας διεξόδου στην καθημερινότητα και τα προβλήματά της, παραμερίζοντας το καθηκοντολόγιο εκείνο που απαιτεί μια άκαμπτη και κακώς νοούμενη συμβατική κοινωνική ευπρέπεια, ενίστε και αργυρώνητη.

Το «παράθυρο» αυτό αφήνει τα περιθώρια να διοχετεύσεις προβληματισμούς, να κοιτάξεις «παρά έξω», να δεις τον «ουρανό», «τον ήλιο», τον «κυματισμό της θάλασσας» και μέσα σ' αυτά ένα άλλο «Έγώ», δηλαδή το «Εσύ». Ν' αποκτήσεις την αίσθηση και τον αισθησιασμό του περίγυρού σου, να ξεφύγεις από το μέτρο και, γιατί όχι, αν χρειαστεί, να το δρασκελίσεις κάνοντας την υπέρβαση στην καθημερινή συμβατικότητα, όπου οι έννοιες για το δικαίωμα του κρίνοντος και του κρινόμενου συγχέονται επάλληλα, ή δημιουργούν ερωτηματικά και σύγχυση για το ποιος ο κρίνων και ποιος ο κρινόμενος.

Έτσι δα ο Αντώνης Πρωτοπάτος, νέος ακόμη, δρασκέλισε άφοβα το περβάζι του «παραθύρου», φόρεσε τούρκα και τη Λεσβιακή του βράκα για να γυρίσει τα χωριά του νη-

σιού, όπου βίωσε και σπούδασε από κοντά τη λαογραφική παράδοση του τόπου.

Χόρεψε, τραγούδησε μαζί με τους ανθρώπους του χωριού, που έκαναν διασκέδαση τη σκληρή πραγματικότητα στις γιορτές και τα γλέντια τους.

Ο «Αντίλαλος της Βρίσας», το περιοδικό μας, τιμώντας τα εκατό χρόνια από τη γέννηση του Αντώνη Πρωτοπάτου και τα πενήντα από το θάνατό του, παρουσιάζει ένα σκίτσο του, καμωμένο από τον ίδιο, καθώς και ένα δικό του ποίημα, άγνωστα στο ευρύ κοινό, που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό της Πόλης «Λόγος», κατά το σύντομο πέρασμά του, από την Κωνσταντινούπολη για το Παρίσι, το έτος 1921.

Είναι ένα δείγμα της πιο μικρής τιμής για τους εκπροσώπους της «Λεσβιακής Άνοιξης» μια και το χωριό μας, η Βρίσα, και ιδιαίτερα το επίνειον της, τα Βατερά Λέσβου, ήταν τόπος που τους φιλοξενούσε τακτικά, προσφέροντας διασκέδαση, ξεκούραση και πνευματική ανάταση.

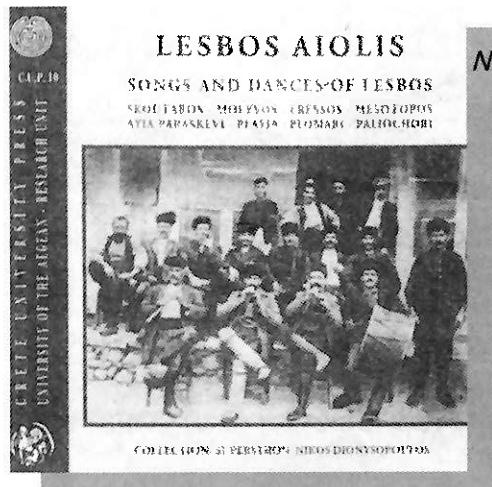
Κων/νος Κώστας

MONO ΓΙΑ ΕΚΕΙΝΗ

Μονάχος πάντα κ' έρημος μου γράφηκε να ζήσω
και μες του κόσμου τη θουνή και μέσα στους δικούς μου,
Και την αγάπη όσο σφιχτά κι αν είπα ν' αγκαλιάσω,
Κι όσο κι αν πόθησα, ψυχή- κορμί, ένα να γινόμουν
Μ' όσα μου δόθηκε όμορφα πλάσματα ν' απαντήσω,
Ο έρωτας, ακατάδεχτος, κι' α γύρισε και μ' είδε
Καμιά φορά, θα τόκανε για να μ' ανεγελάσει.

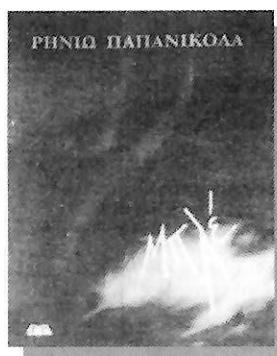
Και πια το πήρ' απόφασην και δε μιλώ γι' αγάπη,
Μήτε ζητώ απ' την ομορφιά πια να με καταλάβει
Αντίκρυ της να κάθουμαι μονάχα και μου φτάνει,
Σα γλυκομέθυστο πιοτό να πίνω τη φωνή της
Τα μάτια μου στα μάτια της, που αν με κυτάξουν λιώνω.
Κι είνε η μεγάλη μου η χαρά που νιώθω αυτή την ώρα
να λέει πως ζω η καρδούλα μου για ένα ζευγάρι μάτια.

ΒΙΒΛΙΑ & ΔΙΣΚΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΣΒΟ

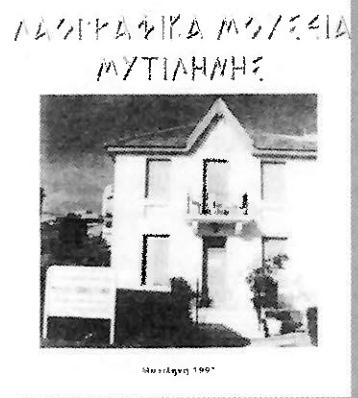

Νίκος Διονυσόπουλος: «Λέσβος Αιολίς» (CD)

Αναγνώστου Π. «Λεσβιακά»
Σταυρίδης Αριστ.: «Γεωγραφία
Οθωμανικού Κράτους»
Καρτέρης Γ.: «Ένας Παντελής και μισός»
(μυθ.)

Ρηνιώ Παπανικόλα: «Μπλε» (ποίηση)

Παπάζογλου Ιγν.: «Λαογραφικά
Μουσεία Μυτιλήνης»

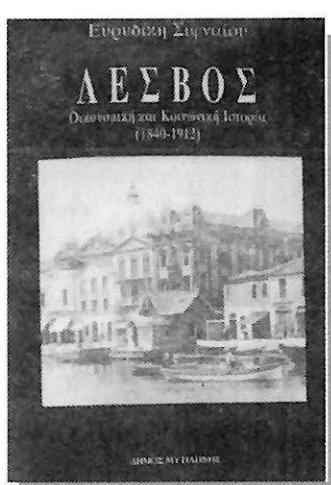
Η ΚΑΛΛΩΝ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΥΠΟ
ΛΕΣΒΟΣ

Αρχείο 1946

Σιφναίου Ευρυδίκη: «Λέσβος»

KOINΩΝΙKA

Εισφορές στο Σύλλογό μας

Ο Μάκης Κων/νου Τσέλεκας 60.000 δρχ.
 Ο Κώστας Χιωτέλης 75.000 δρχ.
 Ο Ανδρέας Γκουγκούλιος 25.000 δρχ.
 Τα παραπάνω ποσά διατέθηκαν για την κατασκευή βιβλιοθήκης, που έχει ήδη γίνει, στο γραφείο του Συλλόγου μας.
 Στη μνήμη του παππού και προπάππου τους, Παναγιώτη Κώσση, ο Γιώργος, η Λένα και η κόρη τους Έρση, 20.000 δρχ.
 Η Μύρτα Χαραλαμπίδου - Συκάκη 20.000 δρχ.
 Ο Τσαμουράς Βασίλης, 10.000 δρχ.
 Ο Στρούμπας Βασίλης, 10.000 δρχ.
 Ο Χατζηαντωνίου Γιώργος, 10.000 δρχ.

Η Μυρσίνη Κώστα (εις μνήμην του συζύγου της Αθανασίου), 10.000 δρχ..
 Η Αναστασίου Μαρία, 5.000 δρχ.
 Ο Κανέλλος Ιωάννης, 5.000 δρχ.
 Η Κλεονίκη Καφαλούκου, 5.000 δρχ.
 Η Σαλβάρα Φωτεινή εξ Αμερικής (εις μνήμην των γονέων της), 5.000 δρχ.
 Ο Τάκης Γδούντος (στη μνήμη του πατέρα του), 5.000 δρχ.
 Ο Αντώνης Φωτεινός, 5.000 δρχ.
 Η Στέλλα Τσελεπιδάκη (στη μνήμη των γονέων της), 5.000 δρχ.

Ευχαριστούμε εκ μέρους όλων

Γάμοι

Αργυρώ Μπιτσάκου - Γιώργος Γδούντος
Na ζήσουν ευτυχισμένοι

Βαφτίσεις

Το ζεύγος Γιάννη και Βούλας Μαργαρίτου βάφτισαν το κοριτσάκι τους και το ονόμασαν Μαρία.
Na τους ζήσει

Θάνατοι

Κώστας Πετράς
 Γιασεμή Σαλβαρά
 Παναγιώτης Λαμπρινίδης
 Παναγιώτης Κώσσης
 Ελένη Καραϊσκου
 Αγγέλα Στρούμπα
 Στεφάνου Θεόδωρος

Μάτα Κόντου
 Διαμαντής Μαργαρίτης
 Ευάγγελος Φρύσσας
 Παναγιώτης Καλογερίνης
 Μαριγώ Κ. Νικέλη
 Γιάννης Δουζένης

Θερμά συλλυπητήρια

Λάθη-παραλείψεις του προηγούμενου τεύχους

Το ζεύγος Κ.Κωστάκα απόκτησε κορίτσι και όχι αγόρι, όπως είχαμε γράψει.

Στην παλιά σχολική φωτογραφία παραλείφθηκε το όνομα της Νίκης Ταξείδη Μπενή.
 Ζητάμε συγγνώμη.

Η ΠΕΜΠΤΗ ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΑΣ ΤΟ 1926

1926 1η σειρά: Στέλια Γεωργακή, Μαριγώ Τσαμουρά, προσφυγόπουλο,
Μαρίτσα Τσαμουρά, Γραμματική Βάσου, Βασιλεία Κυριακίδου,
Σοφία Παρασκευά.

2η σειρά: Πετρά Αγγέλα, Ιωάννα Καβουρή, Γιαννούλα Αθηναίου,
Θέμις Μανώλα, Μηλιά Λαμπρινίδου, Μαρίτσα Τσαμουρά,
Μαρία Κούσκου, Κατίνα Καραθοδωρή.

3η σειρά: Μαρία Κώστα, Μαρία Γεωργαλά, Μαριγώ Καλπακτσή,
Ελένη Μαργαρίτη, Μαρία Σπανού, Μαρία Βάσου.
Επιστάτης: Μιχάλης Αηβαλιώτης.
Δασκάλα: Τριγωνίδου Ελένη).

(φωτογραφία της Θέμιδας Ταξείδη

...η εωστή επιλογή,
στα Πλακάκια
και τα
Είδη Υγείας

ΨΑΡΑΔΕΛΛΗΣ

...η εωστή επιλογή.

ΑΘΗΝΑ : ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ 16 & ΣΟΛΩΜΟΥ,
ΓΗΛ. : 5240092, 5244635, ΤΗΛ. & FAX: 5241377

ΠΕΙΡΑΙΑΣ : ΓΡ. ΛΑΜΠΡΑΚΗ 81, ΤΗΛ. 4178825, 4227084